

OSAPUOLTEN VÄLISSÄ

Helsingin Diakonissalaitoksen sisaret vuoden 1918 sisällissodassa

Pro gradu -tutkielma

Vilma Lempiäinen

Suomen ja Pohjoismaiden historia

Filosofian, historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos

Helsingin yliopisto

huhtikuu 2016

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department	
Humanistinen tiedekunta		Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author			
Vilma Lempiäinen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title			
Osapuolten välissä – Helsingin Diakonissalaitoksen sisaret vuoden 1918 sisällissodassa			
Oppiaine – Läroämne – Subject			
Suomen ja Pohjoismaiden historia			
Työn laji – Arbetets art – Level		Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma		huhtikuu 2016	107 s.
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Helsingin Diakonissalaitos menetti tammikuussa 1918 yhteyden useimpiin rintaman eteläpuolella ja kaikkiin sen pohjoispuolella työskennelleisiin sisariinsa. Sodan tapahtumista huolimatta useimmat heistä saivat jatkaa normaalia työtään, johon kevään 1918 olosuhteissa kuului sotasairaanhoidon ja rintamahuoltoa. Rintaman eteläpuolelle jääneet joutuivat kohtaamaan myös sodan molempien osapuolten harjoittaman terrorin. Kutsumukseensa sitoutuneet sisaret eivät tehneet eroa autettavien kesken, vaan toimivat sodan aikana ja sen jälkeisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa osapuolten välissä. Sodan päätyttyä Helsingin Diakonissalaitos osallistui punaorpojen auttamistyöhön ja sotavankien huoltoon Tammisaaren vankileirillä. Lisäksi sisariin vaikuttivat vuotta koetellut vaikea elintarvikepula ja kevästä alkaen maahan levinneet kulkutautiepidemiat.</p> <p>Tutkimukseni käsittelee Helsingin Diakonissalaitoksen sisarten vaihteita, työtä ja toimintaa vuoden 1918 sisällissodassa ja sitä seuranneissa tapahtumissa. Selvitän, millaisiin tilanteisiin he sisällissodan aikana ja sen seurauksena joutuivat, miten he tapahtumat kokivat ja mitä niistä ajattelivat? Lisäksi tarkastelen ristiriitoja ja haasteita, joita vuoden 1918 olosuhteet sisarten kutsumukselle ja sen toteuttamiselle aiheuttivat. Keskityn erityisesti laitoksen ulkopuolella seurakunnissa, sairaaloissa ja kristillisissä järjestöissä toimineisiin koesisariin ja diakonissoihin, joiden tiedot ja toimipaikat on koottu tutkimuksen liitteeseen.</p> <p>Käytän lähdeaineistona Helsingin Diakonissalaitoksen johtajan, johtajattaren ja sisarten keskinäistä kirjeenvaihtoa, josta kävin tutkimustani varten läpi 352 suomen ja ruotsinkielistä kirjeettä. Aineisto on kokonaisuudessaan laadittu sisällissodan aikana tai enimmillään puolen vuoden sisällä sen päättymisestä. Sisarten kirjeissä kietoutuvat yhteen henkilökohtainen ja kollektiivinen, persoonalliset kokemukset ja ajatukset sekä sisaryhteisön jäsenyys. Niiden tarkoitus oli pitää yllä yhteyttä laitostoihin ja raportoida työstä, johon sisaret olivat sitoutuneet kaikilla elämänsä osa-alueilla.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
sisällissodat, kansalaissota, diakonia, diakonissat, sairaanhoito, poliittinen väkivalta, vankileirit			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)		ethesis.helsinki.fi	
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO

1.1. YHTEISEN KODIN VANHEMMAT JA TYTTÄRET – HELSINGIN DIAKONISSALAITOS VUONNA 1918	1
1.2. TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUSAIHE	6
1.3. LÄHTEET JA AIEMPI TUTKIMUS	8

2. SISARET PUNAISESSA SUOMESSA

2.1. VALMISTELUJA JA VIIMEISIÄ PALVELUKSIA – PUNAISESSA HELSINGISSÄ	12
2.2. SAIRAAHOITOA HAAVOITTUNEILLE	17
2.3. KOHTAAMISIA MAANTIELLÄ – PUNAISET JA PUNAINEN TERRORI	28

3. SISARET VALKOISESSA SUOMESSA

3.1. SAIRAAHOITOA JA RINTAMAHUOLTOA	37
3.2. HUOLTOA ITÄMEREN DIVISIOONALLE	47
3.3. VAPAUDEN KAAMEA TODELLISUUS – VALKOINEN TERRORI	53

4. ”PIMEÄN AJAN” KOETTELEMUKSET

4.1. ”JOS OLET VALKOINEN SUOMI” – TAMMISAAREN VANKILEIRIKATASTROFI	59
4.2. KOVAN ONNEN LAPSET – PUNAORPOJEN HUOLTO	67
4.3. NÄLKÄÄ, PUUTETTA JA SAIRAUTTA	74
4.4. YHTEINEN SYNTI – SUHTAUTUMINEN SISÄLLISSOTAAN JA SEN SYIHIN	88

5. JOHTOPÄÄTÖKSET .....

95

LIITTEET

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

1. JOHDANTO

1.1. Yhteisen kodin vanhemmat ja tyttäret – Helsingin

Diakonissalaitos vuonna 1918

Nälästä ja kulkutaudeista / sodasta ja veritöistä / kapinasta ja riidoista / pahasta äkillisestä kuolemasta / - - - varjele meitä, laupias Herra Jumala.¹

Joulukuussa 1917 Helsingin Diakonissalaitos vietti 50. vuosijuhlaansa. Tämä jumalanpalveluksen litaniaan kirjoitettu toive väkivallalta välttymisestä kumpusi dramaattisen vuoden tapahtumista ja sen loppua kohti yhä uhkaavammaksi käyneestä ilmapiiiristä.² Käytännössä rauhaan ei kuitenkaan enää ollut mahdollisuutta. Tässä tutkimuksessa käsittelen kokemuksia ja tilanteita, joihin Helsingin Diakonissalaitoksen sisaret tammikuussa syttyneen sisällissodan aikana ja sen seurauksena vuoden 1918 kuluessa joutuivat.

Diakonia eli kristillinen rakkaudentoiminta sai alkunsa Suomessa Helsingin Diakonissalaitoksen perustamisesta vuonna 1867. Taustalla vaikutti Euroopassa ja Pohjoismaissa laajalle levinnyt kristillis-sosiaalinen hyväntekeväisyystoiminta, joka pyrki vastaamaan teollistumista ja kaupungistumista seuranneisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Tämän ennen kaikkea naisten työkentän keskeiseksi osa-alueeksi tuli protestanttisissa maissa diakonia.³ Toimintamuodon kehittäjän Theodor Fliednerin mukaisesti ”fliedneriläiseksi” tai ”kaiserwerthiläiseksi” kutsutut diakonissalaitokset ottivat tehtäväkseen sairaanhoidon opetuksen sekä köyhien sairaiden ja turvattomien lasten hoidon. Diakonissat omistivat elämänsä laitoksen tehtävän palvelemiselle, ja saivat

---

¹ Lainaus Betania 1/1918. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 92.

² Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 91.

³ Kaiserwerthin kaupungista vuonna 1836 alkunsa saanut toimintamuoto levisi vuosisadan loppuun mennessä koko Eurooppaan, ja tarjosi etenkin yläluokan naisille mielekkäänä ja sopivana pidetyn väylän vaikuttaa ja toimia Jumalan ja kristikunnan hyväksi. Kaiserwerthissä sai koulutusta myös modernin sairaanhoidon esikuvana pidetty Florence Nightingale. Paaskoski 2014: Diakonissalaitos Helsinkiin s. 1–8. Sisälähetyksestä ja diakoniatöinnasta Murtorinne 1995: s. 68–70.

vastavuoroisesti sisarkodista ylläpidon, koulutuksen ja vanhuuden turvan. Sisarkodin vanhempina eli ”isänä” ja ”äitinä” toimivat laitoksen johtaja ja johtajatar.⁴

Helsingissä aloitteen diakonissalaitoksen perustamiseksi teki ja tarvittavat varat lahjoitti aikansa merkittävimpiin yhteiskunnallisiin vaikuttajiin ja hyväntekijöihin kuulunut everstinna Aurora Karamzin. Pienenä kulkutautisairaalan aloittanut laitos toimi ensimmäiset vuotensa useissa kiinteistöissä eri puolilla kaupunkia, kunnes sen oma sisarkoti, sairaala ja kirkko vuonna 1898 valmistuivat nykyiselle paikalleen Alppilaan.⁵ Vuosisatojen taitteesta alkaen laitos laajensi ja ulotti toimintaansa yhä enemmän omien yksiköidensä ulkopuolelle, ja otti osaa voimakkaasti kasvaneeseen seurakunnalliseen diakoniatoimintaan. Suomen toinen fliedneriläinen diakonissalaitos syntyi vuonna 1869 Viipuriin ja vuoteen 1918 mennessä perustettiin vielä Sortavalan ja Oulun diakonissalaitokset, jotka eivät kuitenkaan omaksuneet fliedneriläistä sisarkotijärjestelmää.⁶ Helsingin Diakonissalaitokseen kuuluivat vuonna 1918 sairaalan ja lastensairaalan lisäksi Pitäjänmäen keuhkotautiparantola Kotivalli, tyttöjen kotitalouskoulu Heponiemi, Espoon lastenkodit Mauritz ja Paul Joachim sekä tammikuussa Pitäjänmäeltä tulipalon seurauksena Kilon siirretty keuhkotautisten lasten koti.⁷

Helsingin Diakonissalaitos ei ollut suoraa Suomen evankelisluterilaisen kirkon alaisuudessa, mutta toimi syntyjään tiiviissä yhteydessä siihen. Laitoksen johtoon kuului kaksi pastoria ja johtokunnan puheenjohtajana oli 48 vuotta toiminut laitoksen johtajan tehtävästä vuonna 1893 Porvoon piispaksi vihitty Herman Råbergh.⁸ Laitoksen ylin hallinnollinen päättävä elin oli johtokunta, johon kuuluivat puheenjohtajan lisäksi 11 laitoksen ulkopuolista ja arvovaltaista tukijaa, kuusi naista ja viisi miestä, sekä itseoikeutettuina johtaja Arthur Palmroth ja johtajatar Lina Snellman.

---

⁴ Paaskoski 2014: Diakonissalaitos Helsinkiin s. 3-4, 19–20. Johtaja toimi sisarten sielunhoitajana ja edusti laitosta ulospäin, johtajatar puolestaan huolehti sisarkodin sisäisistä asioista. Markkola 2002: s. 64–65.

⁵ Magnus Sjerfbeckin ja Karl August Wreden suunnittelemat modernit ja ajanmukaiset tilat mahdollistivat ensimmäistä kertaa laitoksen toiminnan todellisen laajentamisen. Erillinen Lastensairaala otettiin käyttöön 1906. Paaskoski 2014: Diakonissalaitos Helsinkiin s. 8, 13–17, 24 & Diakoniatyön nousu s. 49, 60–67.

⁶ Jälkimmäiset laitokset pyrkivät vastaamaan seurakuntien kasvaviin tarpeisiin nopeammalla ja kevyemmällä diakoniakoulutuksella. Fliedneriläisten laitosten sisarista poiketen valmistuneet nauttivat myös henkilökohtaista palkkaa. Markkola 2002: s. 65–71.

⁷ Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918, Betania 5/1919.

⁸ Malkavaara 2015: s. 85–86. Paaskoski 2014: Diakonissalaitos Helsinkiin s. 20 & Diakoniatyön nousu s. 49, 55–56.

Sisar Lina Snellman oli sisällissodan alkaessa toiminut tehtävässään jo 35 vuotta.⁹ Vaativana ja voimakastahtoisena, mutta myös lempeänä pidetyn johtajattaren kaudella panostettiin merkittävästi sisarkasvatukseen ja sairaanhoidon opetukseen, joka tasoltaan oli kotimaista kärkeä.¹⁰ Oululaisen laivanvarustajan, sahurin ja kauppaneuvoksen Johan Wilhelm Snellmanin tytär oli nälkävuosina toiminut kaupungin avustustyössä, ja jäätyään isänsä kuoltua naimattomaksi suostunut hänelle tarjottuun johtajattaren tehtävään. Tukholman diakonissalaitoksessa koulutuksensa saanut Sisar Lina solmi tiiviit suhteet Pohjoismaiden ja Saksan diakonissalaitoksiin, joista hän omaksui fliedneriläisen sisarkodin periaatteet.¹¹ Vuonna 1918 Ikääntyvää johtajattarta avustivat laitoksen hoidossa lisäksi johtavat sisaret Hanna Masalin, Anna Monthén, Anna Tensikkala ja laitoksen taloudenhoitaja Hia Björkheim. Sisarkodin yhteisöllisyyttä vaalunut ja korostanut sisar Lina aloitti myös tiiviin kirjeenvaihtojärjestelmän, jonka kautta hän piti yhteyttä laitoksen ulkopuolella seurakunnissa, sairaaloissa, kaupunkilähetyksissä ja kristillisissä järjestöissä työskennelleeseen kasvavaan sisarjoukkoon. Samoin hän oli yhteydessä laitoksen ulkopuolisiin tukijoihin ja ystäviin. Sisaret kävivät kirjeenvaihtoa myös laitoksen johtajan, johtavien sisarten ja toistensa kanssa. Johtajatar otti käytännöksi myös lähettää kiertokirjeitä, joiden kautta johto tiedotti sisarkunnalle laitoksen ajankohtaisista kuulumisista. Kiertokirjeisiin kirjoittivat yleensä sisarkodin johtaja ja johtajatar, sekä toisinaan muut johtavat sisaret.¹² Laitoksen ulkopuolella toimineiden tukeminen ja sisarkodin yhteisöstä erkaantumisen ehkäisy olivat kuitenkin laitoksen johdolle pysyvä haaste.¹³

Laitoksen johtajana oli vuodesta 1899 toiminut pastori Arthur Palmroth. Entinen Hullin merimiespappi suhtautui ymmärryksellä kasvavaan ja radikalisoituvaan poliittiseen työväenliikkeeseen, joka vuosisadan alun evankelis-luterilaisen kirkon piirissä yleisesti herätti vastustusta. Vaatimukset valtionkirkon poistamisesta ja uskonnonvapaudesta vaikeuttivat myös diakonian ja työväenliikkeen suhdetta, mutta jo vuosisadan alun

---

⁹ Sisar Lina aloitti johtajattarena vuonna 1883. Markkola 2002: s. 63.

¹⁰ Sairaanhoidon opetus käynnistyi laitoksella 1870 ja varsinaista koulutusta tarjottiin vuodesta 1883. Valtakunnallisesti senaatin päätös sairaanhoidon opetuksen järjestämisestä lääninsairaaloissa saatiin 1890. Sisar Linan sairaanhoidon teoriaa ja lastenhoitoa käsittelevät käsikirjoituksensa *Vårdteori I ja II* muodostivat diakonissalaitoksella opetuksen rungon. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 49–54.

¹¹ Paaskoski 2014: s. Diakoniatyön nousu s. 51–52, 106–108.

¹² Kiertokirjekäytännön aloitti Lina Snellman ”johtajattaren kiertokirjeinä” vuonna 1894, ja vuodesta 1912 kirjeet olivat kaksikielisiä. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 67.

¹³ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 67, 93, 105–106. Yhteisöllisyyden ylläpidon myöhemmistä haasteista katso esim. HDL II, kotelo 42: Kiertokirjeet sisarille 1959–1998.

kannanotoissaan Palmroth vetosi kaikkiin osapuoliin vallankumouksellisuuden ja luokkavihan vähentämiseksi. Lisäksi hän uskoi diakoniatyön mahdollisuuteen kaventaa kuilua yhteiskuntaluokkien välillä. Terveytensä heikennyttyä maaliskuussa 1917 Palmroth jättäytyi taka-alalle johtajan tehtävästä, mutta jatkoi laitoksen ylimääräisenä sielunhoitajana 1930-luvulle. Virallisesti Palmroth erosi johtajan asemasta heinäkuussa 1919 ja tehtävät siirtyivät apulaispastori Edvin Wirénille, joka vuonna 1918 toimi myös Loviisan kirkkoherrana.¹⁴

Laitoksen sisarkunta koostui kolmiportaista hierarkiaa noudattaneen koulutusjärjestelmän mukaisesti oppilaista, koesisarista ja diakonissoista.¹⁵ Oppilaat olivat iältään 20–40 vuotiaita naisia, joiden ensimmäisen vuosi laitoksella koostui teoriaopetuksesta ja erilaisista sisarkodin ja sairaalan päivittäisistä siivous-, ja kotitaloustöistä. Vuoden kuluttua kaikki kelpoisuutta osoittaneet vihittiin koesisariksi ja samalla sisaryhteisön täysivaltaisiksi jäseniksi. Koesisarilla ja diakonissoilla oli oikeus kantaa sisarpukua ja saada kerran vuodessa vaaterahaa sekä neljännesvuosittain maksettavaa pientä kvartaali-, eli taskurahaa. Muuten työskentely oli sisarkotijärjestelmän mukaisesti palkatonta, minkä vastineeksi sisaret saivat laitokselta ylläpidon ja vanhuuden turvan. Myös laitoksen ulkopuolella palvelleiden työnantajat lähettivät sisarten palkan suoraan diakonissalaitokselle. Raskaan työn vastapainoksi sisaret saivat pitää kesällä kuukauden ja ensimmäisen vuoden oppilaat kahden viikon loman.¹⁶ Sisarten tuli käyttää asunaan aina tarkasti määrättyä sisarpukua, johon kuului sairaaloissa työasu sekä pyhä-, ja juhlavaatteena käytettävä musta kepsipuku.¹⁷ Kaikki oppilaat ja sisaret olivat siviilissäädyltään naimattomia tai lapsettomia leskiä, jotka asuivat yhdessä laitoksen sairaalan viereisessä sisarkodissa.¹⁸ Vuoden 1918 lopussa laitoksen sisarkuntaan kuului kaikkiaan 121 diakonissaa, 69 koesisarta ja 27 oppilasta eli yhteensä 217 jäsentä.¹⁹ Laitoksen ulkopuolella heistä toimi vuoden aikana

---

¹⁴ Edwin Wirén aloitti laitoksen apulaispastorina vuonna 1917. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 86–90, 92, 104.

¹⁵ Markkola 2002: s. 60–61.

¹⁶ Hurskainen 1992: s. 71.

¹⁷ Kepsi tarkoitti vyötärölle ulottunutta viittaa. Kepsipukua voitiin käyttää myös työasuna esimerkiksi seurakunnissa. Koesisaret käyttivät lisäksi päähineenä pientä nutturan peittänyttä ja diakonissat leuan alle rusetille solmittua myssyä. Puvusta Paaskoski 2014: Diakonissalaitos Helsinkiin s. 26 ja Hurskainen 1992: s. 74–75, 88–92.

¹⁸ Flidneriläistä sisarkotijärjestelmää pidettiin Helsingissä yllä vuoteen 1959. Aika ja hyvinvointiyhteiskunta ajoivat lopulta ohi järjestelmästä, jonka ylläpito muuttui peruseräpäätteiltään ja lainsäädännöllisesti mahdottomaksi. Paaskoski 2015: Saranakohdassa s. 22–28.

¹⁹ Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918, Betania 5/1919.

pysyvästi tai osa-aikaisesti kaikkiaan 124. Näiden sisarten nimet, toimipaikat, syntymäaika ja oppilaaksi tulovuosi on lueteltu tutkimuksen Liitteessä 1.²⁰

Naisten kristillis-sosiaalisessa työn lähtökohtana pidettiin vuosisadan alussa Jumalalta saatua *kutsumusta*, joka noudatteli naisten kohdalla perinteisen luterilaisen teologian mukaista tehtävää äitinä ja kristittynä.²¹ Kutsumus -sanan käyttöä väitöskirjassaan analysoineen Johanna Annolan mukaan kyseessä oli ”sieluntila”, jonka ”suuruus määritteli työssä onnistumisen edellytykset.”²² Diakonissakutsumus oli kuitenkin tässä mielessä poikkeuksellinen ja myös poikkeuksellisen vaativa, sillä elämänsä kärsivien palvelukseen omistanut sisar ei voinut toteuttaa äidin kutsumusta oman perheensä kautta. Toisin sanoen sisaret koettelivat naisten perinteisen kutsumuskäsityksen rajoja, ja jotta työn voitiin luottaa tapahtuvan oikeista syistä, oli kutsumuksen laatua sekä laitoksen että diakonissojen itsensä toimesta toistuvasti kyseenalaistettava ja koeteltava.²³ Kutsumuksen merkitys kulminoitui koesisarten päätökseen vastaanottaa diakonissavihkimys ja sen laatua tiedusteltiin osaamisen riittävyyden sekä luonteenpiirteiden sopivuuden ohella sisarten työtä seurakunnissa valvoneilta papeilta ja kirkkoherroilta. Vahva ja riittävä kutsumus oli siten myös keskeinen edellytys koesisaren vihittäväksi kutsumiselle. Lopuksi vihittäväksi esitettyjen nimiluettelot lähetettiin arvioitavaksi koko sisarkunnalle. Lopullisesti asian ratkaisi ehdokkaan oma päätös. Vihkimisen vastaanottanut sisar vannoi Jumalalle ja sisaryhteisölle valan, jossa hän sitoutui omistamaan elämänsä kärsivien palvelemiselle. Päätöstä punnittiin tarkkaan, ja monet jäivät harkitsemaan asiaa vuosiksi, jopa vuosikymmeneksi.²⁴

Toisaalta laitoksen johto ja sisaret myös tukivat toisiaan kutsumuksen ja siihen liittyneiden haasteiden keskellä.²⁵ Mikäli oppilaan luonteenpiirteitä ei kuitenkaan pidetty työhön sopivana, tai kutsumusta laitoksen johdon tai sisaren itsensä puolelta riittävän vahvana, pidettiin eroa tai erottamista parhaana vaihtoehtona. Sisarilla oli oikeus myös itse erota

---

²⁰ Taulukkoon on lisäksi otettu mukaan ne diakonissalaitoksella toimineet sisaret, joiden kirjeistä on otettu suoria lainauksia.

²¹ Markkola 2002: s. 18–20.

²² Annola 2011: s. 144.

²³ Vastaava paikallinen valvonta oli tyypillistä myös muissa kutsumusta vaatineissa naisten tehtävissä, kuten Annolan tutkimien köyhäintalojen johtajattarien kohdalla. Annola 2011: s. 157 Markkola 2002: s. 287–297.

²⁴ Koesisarten palvelusajoista katso sisarluettelot: Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918 Betania 5/1919. Kirjeiden perusteluista katso esim. KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Eeva Pikkarainen Arthur Palmrothille 8.7.1918 Kokkola ja 26.7.1918 Kauhajoki.

²⁵ Kts. Esim KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Elsa Wennerström ”Rakkaille Laulajasisarille” 28.8.1918 Kuopio.

laitoksesta tai solmia avioliitto, mikä kuitenkin tarkoitti diakonissan työstä ja sisaryhteydestä luopumista ja sitoutumista sen sijaan äidin kutsumukseen.²⁶

1.2. Tutkimuskysymykset ja tutkimusaihe

Tutkimukseni käsittelee Helsingin Diakonissalaitoksen sisarten vaihteita, työtä ja toimintaa vuoden 1918 sisällissodassa ja sen jälkeen. Selvitän, millaisiin tilanteisiin he sisällissodan aikana ja sen seurauksena joutuivat, miten he tapahtumat kokivat ja mitä niistä ajattelivat? Millaisia ristiriitoja olosuhteet kutsumuksen toteuttamiselle aiheuttivat ja miten tapahtumat sisäriin itseensä vaikuttivat? Keskityn työssäni erityisesti laitoksen ulkopuolella seurakunnissa, sairaaloissa ja kristillisissä järjestöissä toimineisiin koesisäriin ja diakonissoihin, joiden osallisuutta sisällissodan tapahtumissa ei ole tutkittu. Helsingin Diakonissalaitoksen vaiheet on aiemmin selvitetty pääkaupungissa sijainneen sisarkodin ja sairaalan osalta, mutta laitoksen ulkopuolella toimineiden kokemuksia ei juuri tunneta. Sisällissodan tapahtumia tulee sisarten näkökulmasta Helsingin Diakonissalaitoksen 150 -vuotishistoriassa käsittelemään Jyrki Paaskoski, jonka käsikirjoitukseen viittaan tässä työssä.²⁷ Tutkimuskysymykset mukailevat Uuden sotahistorian näkökulmia sodan inhimillisestä kokemisesta, huollon rakenteista, kotirintaman tapahtumista ja sodan osapuolista ja valtaenemmistöistä poikkeavista ryhmistä.²⁸

Vuoden 1918 sisällissodalla on Suomessa pitkä ja laaja tutkimusperinne, joka tapahtumista kuluneen 98 vuoden aikana ei ole osoittanut hiipumisen merkkejä. Uusia näkökulmia ja selvittämättömiä kysymyksiä löytyy edelleen, ja tämä tutkimus sivuaa niistä useita. Mainittuihin teemoihin voidaan lukea Suomen evankelis-luterilisen kirkon rooli, jota on alettu tutkia laajemmin vasta 1990-luvun puolivälistä alkaen. Sisällissotaan ja sen seurauksiin reagoinnista diakoniatyön kentällä tutkimusta on vielä vähemmän. Aihetta käsittelee yleisellä tasolla Heimo Rinne väitöskirjassaan *Ihanteena vapaaehtoisuus – Diakoniatyö Porvoon hiippakunnan seurakunnissa, erityisesti Iitin ja Tampereen*

---

²⁶Annola 2011: s. 159.

²⁷ Valmis teos julkaistaan vuonna 2017.

²⁸Aiheisiin sisältyviä sotakokemuksia ovat viime vuosina tutkineet esimerkiksi Ville Kivimäki teoksessaan *Murtuneet mielet – taistelu suomalaissotilaiden sieluista* (2013), Tuomas Tepora kirjassaan *Sodan henki – kaunis ja ruma talvisota* (2015) ja Tuulikki Pekkalainen sisällissodan osalta teoksessa *Lapset sodassa 1918* (2014).

rovastikunnissa vuosina 1897–1923 (2006). Useissa kristillistä hyväntekeväisyyttä ja sosiaalista toimintaa vuosisadan alussa käsittelevissä tutkimuksissa sisällissodan tapahtumat jäävät vuoden 1918 osalta myös varsin vähälle huomiolle.²⁹ Myös sisällissodan sairaanhoito on omana tutkimusaiheenaan kartoittamaton.

Tutkimusaiheeseen liittyy lisäksi keskeisesti naishistoriallinen näkökulma, jota en valitsemieni tutkimuskysymysten lisäksi ole tässä yhteydessä voinut tuoda mukaan. Olen kuitenkin saanut aiheen tutkimuksista suurta apua naisten kristillis-sosiaalisen työkentän ja siihen liittyvien käsitteiden hahmottamisessa. Etenkin kutsumuksen, naisten ja uskonnon, sekä naisten, sisällissodan ja kirkon suhde on tutkimuksen kannalta keskeinen, mutta vähän tutkittu aihe. Suomessa sitä on laajimmin käsitellyt Pirjo Markkola, jonka tutkimuksista olen hyödyntänyt teosta *Synti ja siveys – naiset, uskonto ja sosiaalinen työ suomessa 1860–1920* (2002) artikkelia ”Kirkko, naiset ja sisällissota” teoksessa *Sisällissota 1918 ja kirkko* (2009). Artikkelissaan Markkola käyttää esimerkkinä diakonissa Aina Bärlundin kokemuksia Hämeenlinnan kaupunginsairaalaista.

Tieteellisen historian tutkimuksen oppikirjassaan *Historiantutkimus ja historia* Jorma Kalela käsittelee kysymyksiä ja haasteita, joita historian tutkijan on huomioitava toteuttaakseen käsittelyssään ja kuvauksessaan eettisyyden ja oikeudenmukaisuuden periaatteita. Kalelan mukaan ”oikeuden tekeminen tutkimuskohteelle on vaatimus, jota historian tutkija ei saa kiertää”.³⁰ Vaatimuksen perusta on eettinen. Lisäksi tutkijan oma etiikka vaikuttaa siihen, mitä tämä valitsee työnsä premisseiksi eli peruslähtökohdiksi.³¹ Tämän tutkimuksen kohdalla jouduin toistuvasti arvioimaan valintaani käsitellä Helsingin Diakonissalaitoksen sisaria ryhmänä, jonka vaiheita ja suhtautumista koskeva tulkintani kuitenkin muodostuu yksittäisten sisarten henkilökohtaisista kokemuksista. Voidakseni vastata tutkimustehtävääni jouduin irrottamaan sisarten kirjeisiinsä tallentamat kuvaukset kirjoittajan omasta kontekstista, kuten persoonasta ja taustasta. Käytän havaintojeni ilmentämiseen myös hyvin henkilökohtaisia ja luottamuksellisesti laadittuja kuvauksia laajemmasta asiayhteydestään irrotettuna, vuoden 1918 aikaikkunan läpi tarkasteltuna ja temaattisesti lajiteltuna. Käsittelevän riskinä on, että lukijalle välittyy tahattomasti yksipuolinen ja vääristynyt kuva yksittäisten kirjoittajien ajattelutavasta tai esimerkiksi

---

²⁹ Katso esim. Annola 2011: 239–249, Vappula 2009: s. 88–89, Kansanaho 1964: s. 152–157, 201–204 & 1967: s. 179–84, 186–87, 191–92, Erkamo 1969: s. 126–27.

³⁰ Kalela 2000: s. 155.

³¹ Kalela 2000: s. 76–81, 85–87. Katso myös s. 67–69.

maailmankatsomuksesta. Haluan siksi korostaa, että kirjeistä lainatut tekstit on tarkoitettu kuvaamaan aihepiirejä ja teemoja, joiden yhteyteen ne kulloinkin on sijoitettu. Niitä ei ole tarkoitettu, eivätkä ne voisikaan tehdä oikeutta kirjoittajansa koko persoonalle. Suorien lainausten kautta olen kuitenkin voinut antaa sisarten kertoa itse omaa tarinaansa ja saanut heidän ääntään laajasti kuuluviin. Näin aineistosta tekemäni tulkinta ja johtopäätökset ovat myös läpinäkyvästi lukijan arvioitavissa.

Olen kääntänyt tekstiin ottamani ruotsinkieliset sitaatit lähtökohtaisesti suomeksi, paitsi niissä tapauksissa, joissa käännös olisi mielestäni oleellisesti heikentänyt kuvauksen ilmaisuvoimaa. Ruotsinkielisten lainausten alkuperäinen tai käännetty versio on luettavissa alaviitteessä. Olen kirjannut sitaatit alkuperäisessä kieliasussaan ja lähtökohtaisesti osoittamatta erikseen mahdollisia kirjoitusvirheitä tai nykykielestä poikkeavia sanamuotoja.

Lähestyn käyttämäni aineistoa ja tutkimuskysymyksiäni historian tutkimuksen menetelmin. Sisarten kirjeet ovat kuitenkin rikas ja monipuolinen aineisto, josta riittäisi analysoitavaa myös esimerkiksi teologian, kirkkohistorian ja naishistorian näkökulmista. Aika ajoin tunsin myös, että näiden tieteenalojen laajemmasta tuntemuksesta tai mahdollisen metodisen menetelmän tai teorian soveltamisesta olisi ollut aineiston tulkinnassa tukea. Kirjeiden tutkimuksessa on yleisesti käytetty esimerkiksi diskurssianalyysia, jota olisi myös tässä tutkimuksessa ollut mahdollista hyödyntää kirjeiden kielellisten piirteiden ja retoriikan määrittämisessä.³²

1.3. Lähteet ja aiempi tutkimus

Käytän tutkimukseni lähdeaineistona Helsingin Diakonissalaitoksen johdon ja sisarten keskinäistä kirjeenvaihtoa vuodelta 1918. Aineisto on kokonaisuudessaan laadittu sisällissodan aikana tai enimmillään puolen vuoden sisällä sen päättymisestä. Lähteenä sillä on vahva todistusarvo, johon ei vielä laajasti vaikuttanut sodan jälkeen ja pitkään 1920-luvulla yhteiskunnan kaikkia osa-alueita leimannut valkoinen ideologia ja arvomaailma.

---

³² Diskurssianalyysiä ovat käyttäneet pro graduissaan vastaavien aineistojen ja aiheiden tutkimuksessa esimerkiksi Kirsi-Maria Hytönen: *”Me kaikki täällä voimme hyvin” - Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä (2007)* ja Johanna Böckerman: *Nuorten naisten parhaaksi - Naiskuvan määrittäminen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen julkaisuissa 1900-luvun alusta vuoteen 1930 (2012)*. Diskurssien kautta aihettaan jäsentää myös Jaana Tornioja-Latola artikkelissaan *Sisarelta sisarille – Elvi Sinervon jatkosodan aikaiset kirjeet vankilasta Sylvi-Kyllikki Kilvelle ja Aira Sinervolle* (2011).

Sisällöltään kirjeet ovat rikas ja monipuolinen aineisto, joka sisältää sekä henkilökohtaisten ja yksilöllisten että yhteiskunnallisten ja hengellisten kysymysten pohdintaa. Kävin tutkimustani varten läpi kaikkiaan 352 Helsingin Diakonissalaitoksen arkistossa säilytettävää suomen ja ruotsinkielistä kirjeettä. Sisarten kirjeiden lisäksi aineistosta 99 oli muita, pääasiassa seurakuntien diakoniatoimijoilta, pastoreilta ja kirkkoherroilta tulleita yhteydenottoja. Myös ne koskivat lähtökohtaisesti aina sisaria ja heidän työtään.³³ Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kaikki kirjeet on päivätty vuodelle 1918. Olen täydentänyt kirjeiden tietoja laitoksen toimintakertomuksilla, sisarilta saapuneilla vuosikertomuksilla, sisarten työluetteloilla.

Pääosassa läpi käymästäni aineistosta vastaanottajaksi oli merkitty johtajatar Lina Snellmanille tai johtaja Arthur Palmroth. Heille osoitettuja kirjeitä aineistosta oli 301, joista Lina Snellmanin osuus oli 149.³⁴ Olen rajannut työni ulkopuolelle laitokselle ulkomailta saapuneet kirjeet lukuun ottamatta kahden laitoksen oman sisaren Pietarista keväällä 1918 lähettämiä kirjeitä.

Sisarten kirjeissä kietoutuvat yhteen henkilökohtainen ja kollektiivinen, persoonalliset kokemukset ja ajatukset sekä sisaryhteisön jäsenyys. Luottamus ja suhde kirjeen vastaanottajaan, useimmiten laitoksen johtajattareen, johtajaan ja johtaviin sisariin, määrittivät kirjeen sisällön. Vanhemmat sisaret kirjoittivat sisar Linalle ja pastori Palmrothille useammin ja jakoivat ajatuksiaan jossain määrin laajemmin kuin nuoremmat.³⁵ Sisaryhteisön jäsenyys kuitenkin määrittelee kirjeitä monella tapaa. Niiden päätarkoitus oli pitää yllä yhteyttä laitostettiin ja raportoida työstä, jolle sisar lähtökohtaisesti omistautui kaikilla elämänsä osa-alueilla.

Kirjeiden rakenne on lähtökohtaisesti myös sisaryhteisöön kuuluvuutta painottava. Tuttavallisuutta ja läheisyyttä viestittiin jo kirjeen avauksessa, joista sisarten johdolle kirjoittaessa tyypillisimpiä olivat esimerkiksi ”Kära syster Lina!”, ”Älskande Mor!”, ”Rakas Pastori!” tai ”Pastori hyvä” Sisarien keskinäisissä kirjeissä käytettiin yleensä vain

---

³³ Yhteydenotot koskivat lähtökohtaisesti aina sisaria ja heidän työtään. Niistä 79 on tallennettu hallintoarkistoon HDL II. Katso etenkin KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75.

³⁴ Johtajien kirjeenvaihtoa on laitoksen hallinnollisessa arkistossa (HDL II) yksi vuoden 1918 aineistoa sisältävä kotelo, henkilöarkistossa (HDL III) Lina Snellmanille saapuneita kirjeitä 14 koteloa ja Arthur Palmrothille saapuneita 5 koteloa. Lisäksi henkilöarkistosta löytyy useita koteloita sisarten keskinäistä ja johtavien sisarten kirjeenvaihtoa, joissa vuoden 1918 aineistoa on säilynyt vaihtelevasti.

³⁵ Vanhemmista sisarista kts. esim. KA, HDL II kotelo 75: Matilda Hjonin kirjeet Arthur Palmrothille ja HDL III, LSA Saapuneet kirjeet: Greta Braxin, Willy Bergin ja Naëmi von Bonsdorffin kirjeet Lina Snellmanille

etunimeä kuten ”Kära Hanna”. Johtajat puhuttelivat diakonissoja yleensä samaan tapaan sisarina tai pelkällä etunimellä, Lina Snellman usein lisäsi jälkimmäiseen omistusmuodon ”Min egen” tai ”Min kära”. Tervehdyksen jälkeen seurasi lähtökohtaisesti kiitos edellisestä yhteydenotosta, kuten kiertokirjeestä, kvartaalirahasta tai henkilökohtaisesta tervehdyksestä. Samassa yhteydessä sisaret usein toivat esiin kodin heille lähettämän huomionosoituksen merkityksen. Kirjeet myös päättyivät poikkeuksetta terveisiin, joita saivat vastaanottajan lisäksi yleensä kaikki saapuvilla olleet sisaret ja tuttavat. Usein terveisiä kerrottiin samalla myös seurakunnan diakoniatyöstä vastanneelta papilta tai kirkkoherralta perheineen. Käytännössä johtajille osoitetut kirjeet eivät siis aina olleet yksityisiä, ja jos terveisiä lähetettiin, kuten tavallista, ”kaikille sisarille” oli kirjoittaja ajatellut kuulumisensa välitettäväksi koko sisarpiirille. Sisar Linalle ja vanhemmille sisarille osoitetut kirjeet kulkivat myös usein koko johdon kautta, sillä esimerkiksi Ida Cajanille, Hanna Masalinille ja Aina Monthénille ja Arthur Palmrothille lähetettyjä kirjeitä löytyy myös sisar Linan kirjeiden joukosta. Laitoksen johtajat myös keskustelivat ja päättivät sisarten kirjeissään esiin tuomista aiheista yhdessä.³⁶

Kiitosten ja lopputerveisten välissä sisarten kirjeissä painottuvat työn ja tehtävien kuvailu. Mahdollisesta laajasta lukijakunnasta huolimatta kuvailu ei yleensä kellään jäänyt vain käytännön asteelle. Myös omia tunteita ja ajatuksia sekä yleisiä ja yhteiskunnallisia kysymyksiä pohdittiin ja kommentoitiin, mistä alkuvuoden 1918 kirjeissä olivat esimerkiksi itsenäistyminen, kieliriita ja kahdeksan tunnin työpäivä. Yhteiskunnallisten aiheiden äärelle johdattelivat myös kiertokirjeet, joissa loppuvuodesta sivuttiin esimerkiksi kuningaskysymystä.³⁷ Kevään tapahtumia ja sisällissotaa kommentoitiin lähes kaikissa kirjeissä jotenkin. Yleisten teemojen esiintuontiin vaikutti osaltaan diakonissojen kristillinen maailmankatsomus, joka johti sisaret kirjeidensä lomassa säännöllisesti pohtimaan Jumalan tahdon vaikutusta yksilön ja kansakunnan kohtaloihin.³⁸ Ajatuksenvaihtoa hengellisistä kysymyksistä käytiin erityisesti laitoksen johtajien kanssa. Uskonnollinen pohdinta saattoi toisinaan kattaa kirjeestä pääosan tai olla yhteydenoton

---

³⁶ Katso esim. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Arthur Palmroth Lina Snellmanille 28.6.1918 ja 12.7.1918.

³⁷ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: AM 27.1./3.2.1918. Itsenäisyydestä esim. KA, HDL III AP Kirjeenvaihto, kotelo 57: Ester Juvelius Arthur Palmrothille 10.1.1918 Pietari.

³⁸ Apua aineiston ominaispiirteiden tulkinnasta sain Kirsi Keravuoden artikkelista ”’Rakkat poikaiset’. Simon ja Wilhelmina Janssonin perhekirjeet egodokumenteina (1858–1887)”. *Lectio praecursoria* 12.9.2015 Ennen ja nyt - Historian tietosanomat: <http://www.ennenjanyt.net/2015/09/kirsi-keravuori-rakkat-poikaiset-simon-ja-wilhelmina-janssonin-perhekirjeet-egodokumenteina-1858-1887-lectio-praecursoria-12-9-2015/> Luettu 29.2.2016.

lähtökohta, etenkin jos sisar oli ajautunut kutsumukselliseen tai hengelliseen kriisiin. Varsinaisen kirjeenvaihdon lisäksi käytän työssäni laitoksen ulkopuolella työskennelleiden sisarten vuosikertomuksia, sisarten työluetteloita, johdon kiertokirjeitä sekä laitoksen äänitorvena ulkomaailmaan toiminutta vuosikirjaa *Betania, aikakauskirja uskonelämän ja -toiminnan edistämiseksi*. Julkaisun tarkoituksena oli tiedottaa toiminnasta ja tehdä diakonissalaitosta tunnetuksi pääkaupungin ulkopuolella.³⁹ *Betanian* toimituksesta vastasi apulaispastori Edwin Wirén. Vainajien huoltoa käsittelevässä luvussa 2.1. olen lisäksi käyttänyt Suomen Punaisen Ristin ja sen alaisen Helsingin Naisten Apukomitean aineistoja.

Aiemmasta tutkimuksesta luvussa 1.2. mainittujen teosten lisäksi keskeisiä ovat olleet Teemu Keskisarjan *Viipuri 1918 (2013)*, Ilkka Huhdan *Papit sisällissodassa 1918 (2010)* sekä erityisesti Huhdan toimittama *Sisällissota 1918 ja kirkko (2009)*. Helsingin naisten apukomitean ja vainajien tunnistuksen jäljille minut johdattivat Marko Paavilainen ja hänen samana keväänä ilmestynyt tutkimuksensa *Murhatut veljet – Valter, William ja Ivar Thomén elämä ja kuolema (2016)*. Sota-ajan sairaanhoidon taustoittamiseksi olen käyttänyt Jussi T. Lappalaisen *Punakaartin sotaa I (1981)*, Gunnar Rosénin laajaa teosta *Sata sodan ja rauhan vuotta – Suomen Punainen Risti 1877–1977 (2002)* sekä Tuomas Hopun ja Pertti Haapalan toimittamaa *Sisällissodan pikkujättiläistä*, joka paikallistason tapahtumien, sodan etenemisen ja taisteluiden osalta oli myös korvaamaton hakuteos. Helsingin Diakonissalaitoksen sisarkodin yhteisöllisyyttä, toimintamallia ja arvoja ovat avanneet Eeva Hurskaisen *Sisar Linan tyttäret (1992)* ja Pirkko Probostin toimittama *Elämää sisarkodissa (2002)*. Uusimmista sotasurmatutkimuksista erittäin tärkeää tukea on tarjonnut myös Jarmo Niemisen toimittama *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa – sotasurmat 1917–1918 (2015)*.

Olen koonnut aineistosta nousevat teemat pää-, ja alalukuihin, joiden käsittely seuraa vuoden tapahtumien kronologiaa. Sisällissotaan johtaneiden syiden ja sodan kulun taustoitukseen olen jättänyt hyvin yleiselle tasolle lukuun ottamatta vaiheita ja tapahtumia, jotka koskettivat sisaria suoraan tai välillisesti. Käsiteltävien teemojen laajempi konteksti on lyhyesti avattu alalukujen yhteydessä.

---

³⁹ Betania ilmestyi vuosina 1903–1925. Paaskoski 2014: 59–60. Kansanaho 1967: s. 194.

2. SISARET PUNAISESSA SUOMESSA

2.1. Valmisteluja ja viimeisiä palveluksia – Punaisessa Helsingissä

Sisällissotaan johtaneet tapahtumat alkoivat Pielisen tehtaan kahakasta Viipurissa 17.–20.1.1918 ja viikkoa myöhemmin punakaartit ottivat hallintaansa pääkaupungin. Samana päivänä 28.1.1918 sotatoimet alkoivat myös Pohjanmaalla Mannerheimin joukkojen aloitettua venäläissotilaiden aseistariisunnan. Levottomuuksia oli kuitenkin koko maassa koettu jo marraskuun suurlakosta alkaen, ja tilanteen vakavuus konkretisoitu koko maassa vasta helmikuun kuluessa. Postin kulun katkettua osa taistelujen ulkopuolisista maaseutupitäjistä jäi rintaman eteläpuolella pitkäksi aikaa pimentoon tapahtumien kulusta. Helmikuun puoliväliin mennessä punakaartit etenivät Etelä-Suomessa linjan Pori, Tampere, Lahti, Heinola, Mäntyharju, Lappeenranta, Viipuri ja Rautu korkeudelle, mihin rintama paikallisin vaihteluin helmi-maaliskuun ajaksi vakiintui. Linja oli kuitenkin koko sodan ajan varsin harva ja molempien osapuolten selustaan jäi etenkin kaupungeissa suuria vastustajan osastoja.⁴⁰ Vallankumoukseen ei viitattu suoraan vielä sisar Hanna Masalinin 27.1. päivätyssä kiertokirjeessä. Muutamia päiviä myöhemmin lisättiin sisarille vielä seuraava ohje, joka jäi useimmille rintaman pohjoispuolella toimineille viimeiseksi ennen toukokuuta:

”Sen jälkeen, kun kirjeeni aloin, on taas suuria tapahtunut. Postinkulku on katkennut ja tapahtumain kehitystä odotellessa on kirjeeni jäänyt lopettamatta. Surkuttelemme niitä ihmisiä, jotka näinä päivinä ovat joutuneet niin paljon kärismään, mutta vielä surkuteltavampia lienevät julmuuksien harjoittaja, joilla ei näytä olevan käsitystäkään totuudesta ja oikeudesta. (--) Olette ehkä saaneet sitoa haavoja ja lievittää hätää näinä hajaannuksen kaameina aikoina. Haavoittuneiden ja apua tarvitsevien välillä ei meidän pidä tehdä eroitusta puolueisiin nähden. Milloin haavoittunut teillemme joutuu, emme tahdo kieltäytyä auttamasta, mikäli voimme, kärsivää ruumista ja Jeesuksen niin kalliisti ostamaa kuolematonta sieluaan. Samalla kun huudamme Jumalaa avuksemme (--) puhuu hän meille siitä mitä itsessämme olisi itkettävä.”⁴¹

Helsingin punakaarti otti tammi-helmikuun taiteessa valtaansa lähes verettömästi. Samu Nyströmin mukaan valloittajien ja maanalaisen porvarillisen vastarintaliikkeen välillä käytiin kuitenkin jatkuvaa ”varjonyrkkeilyä”, joka ylläpiti pelon ilmapiiriä.⁴²

---

⁴⁰ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 92. Rosén 2002: s. 153, 165. Hoppu 2013: s. 145.

⁴¹ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: kiertokirje HM 27.1. /3.2.1918.

⁴² Nyström 2015: s. 99.

Diakonissalaitoksella punaisten miehitysaika näkyi toiminnan supistamisena ja sairaalan osittaisena sulkemisena. Syynä oli osaltaan elintarvikkeiden heikko saatavuus, sillä laitoksen oli varmistettava henkilökunnan ja potilaiden riittävä ravinnonsaanti. Punaisten elintarvikelautakunta oli lisäksi määrännyt osan laitoksen viljavarastoista luovutettavaksi yhdelle kaupungin sairaaloista. Punaiset tarkastivat laitoksen kahdesti, ensimmäisellä kerralla tutkittiin potilasluettelot ja takavarikoitiin elintarvikkeita, toisella kerralla puolestaan Punaiselta Ristiltä saatu vaatelähetys. Muulla tavoin laitoksen toimintaan ei puututtu. Potilasluetteloiden tarkistamiseen oli perusteita, sillä laitoksen sairaalassa piileskeli sodan aikana useita virkamiehiä ja suojeluskuntalaisia, joukossa entinen senaattori August Hjelt. Osa diakonissoja työllistäneistä järjestöistä lopetti toimintansa punaisessa etelässä, jolloin sisaret palasivat laitokselle. Syntynyt tilanne oli harvinainen, sillä sisaria oli ”kotona” jopa työtä vailla. Laitoksen johto oli kuitenkin ilmeisesti haluton luovuttamaan diakonissoja vallankumouksellisten palvelukseen. Maaliskuun aikana laitoksella alettiin valmistautua mahdollisiin taisteluihin varustautumalla ja kokoamalla sairaspaiikkoja viereisen korttelin Raajarikkoisten työkouluun.⁴³ Johtokunnan päätöksellä sata sairaspaiikkaa luovutettiin myöhemmin myös Suomen Punaisen Ristin käyttöön.⁴⁴

Punaisen terrorin uhrina sai tammi-maaliskuussa surmansa 79 helsinkiläistä, minkä lisäksi kaupunkiin tuotiin vainajia myös muualta Etelä-Suomesta.⁴⁵ Punakaartilaiset joutuivat sodan alkuvaiheessa nopeasti järjestämään kaatuneiden huollon ja evakuoinnin rintamalta, minkä seurauksena suurimpiin kaupunkeihin syntyi erityisiä kaatuneiden, ja ilmeisesti myös muiden vainajien kokoamispaikkoja.⁴⁶ Vastaavaa vainajien keskittämistä kaupunkeihin tehtiin sodan kuluessa muuallakin, ja esimerkiksi Seinäjoella tapahtumia seurannut Kaisa Kierimäki mainitsi kirjeessään 30 tunnistamattoman valkoisen vainajan joukkohautauksesta.⁴⁷ Helsingissä kuolleet vietiin aluksi patologian laitokselle ja myöhemmin väliaikaiselle ruumishuoneelle Töölön Koleraparakkiin. Helmikuun alkuun mennessä kaikki tilat olivat täynnä ja hautaamattomien ruumiiden aiheuttama terveysvaara huolestutti sekä syrjäytettyä kunnallisjohtoa, että punaisten turvallisuuskomendantti

---

⁴³ Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918. *Betania* 5/1919. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 93–94.

⁴⁴ Rosén 2002: s. 179–80. KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: AP 26.3.1918.

⁴⁵ Helsingin vainajista Nyström 2015: s. 99–100. Ainakin Viidissä punaisten lentävän osaston teloittaman Thoménin veljesten retkikunnan ruumiit tuotiin pääkaupunkiin kansanvaltuuskunnan määräyksestä. Paavilainen 2016: s. 150. Lisäksi SPR ja Helsingin Naisten Apukomitea valtuutettiin etsimään ja kuljettamaan vainajia Uudenmaan alueelta pääkaupunkiin. Rosén 2002: s. 191–92.

⁴⁶ Lappalainen 1981: s. 200.

⁴⁷ Katso luku 3.1.

Edvard Nyqvistiä. Kuun puolivälissä punaiset ilmoittivat ”Tiedonantajassa”, että noutamattomat vainajat vietäisiin pian yhteishautaan. Tieto herätti tahoillaan toimiin Suomen Punaisen Ristin ja joukon vapaaehtoisia porvarisnaisia, jotka rouva Sigrid Enckellin johdolla perustivat Helsingin Naisten Apukomitean.⁴⁸ Voimat yhdistettiin ottamalla komitea Punaisen Ristin suojelukseen, jolloin se sai valtuudet ja vastuun huolehtia vainajista.⁴⁹

Ruumiiden tunnistusongelman ratkaisu ja siihen johtanut lehti-ilmoitus sattui samaan aikaan, kun joukko punaisten lentävän osaston 1.2.1918 Vihdissä teloitettavia helsinkiläisiä tuotiin kaupunkiin. Kyseessä oli kuuluisa Thoménin arkkitehti – ja metsänhoitajajveljesten retkikunta, joka jäi vangiksi pyrkiessään pohjoiseen valkoisen armeijan riveihin. Punaisten sodanjohdossa vastaavat lentävien vankiteloitukset tuomittiin, mutta käytännössä keinot puuttua paikallisosastojen toimintaan olivat vähäiset. Kansanvaltuuskunnan määräyksestä muun muassa Vihdin teloitettujen suohon haudatut ruumiit kuitenkin kahden viikon kuluessa nostettiin ja tuotiin Koleraparakkiin.⁵⁰

Koleraparakilla makaavien vainajien tila oli osaltaan syynä monille kauhutarinoille ja huhuille siitä, miten punakaarti kohteli sotavankejaan. Sigrid Enckell vieraili parakilla puheenjohtajan ominaisuudessa ja kirjoitti muistiinpanoissaan:

”Ikinä en unohda sitä päivää, jolloin ensi kerran näin nämä -- raadellut, epämuotoiset vainajat. (--) jotka verisissä, maansekaisissa vaatteissaan oli -- tunteettomasti koottu likaiseen parakkiin. (--) Kuinka voisin koskea näihin tuntemattomaksi ruhjottuihin päihin, joilta saattoi puuttua takaraivo, ja joista aivot olivat valuneet ulos. Toisinaan taas kasvot olivat poissa tai sisään isketyt – ja mikä ehkä kauheinta – rotat olivat nakertaneet nenän tai posket.”⁵¹

Lisäksi pitkään kuolleena olleet vainajat olivat sinertyneet ja esimerkiksi Thoménin retkikuntaan kuuluneet suohon hautaamisesta turvonneet. Ruumiinavauksista vastanneet lääkärit totesivat kaikkien jälkien selittyvän teloituksessa maalistaan sivuun osuneiden

---

⁴⁸ Komitean nimi (ruots. Helsingfors Kvinnors Hjälpkomité) oli Sigrid Enckelin mukaan pitänyt keksiä miltei lennosta, kun naiset Smolnassa anoivat toimivaltuuksiaan komendantti Nyqvistiltä. Valinta oli epäonninen ja johti myöhemmin väärinkäsityksiin. Komiteaan kuuluivat lisäksi rouvat Olga Appelberg, Kersti Hagelin, Tilma Hainari, Sigrid Missing, Elin Nordenswan ja Hilia Toppelius. Rosén 2002: s. 192–93. KA, SPR, Hh 10 kotelo 384: Ruumiiden tunnistamiseen ja hautaamiseen liittyvää aineistoa, muistiinpanot.

⁴⁹ Rosén 2002: s. 191–92, Paavilainen 2016: s. 151. KA, SPR, Hh 10 kotelo 384: Redogörelse för föreningen Helsingfors Kvinnors Hjälpkomittés verksamhet 23. Februari - 22. April 1918.

⁵⁰ Paavilainen 2016: s. 141,144–147, 150–151.

⁵¹ Suomennos Marko Paavilaiselta (2016) s. 152 ja Gunnar Rosénilta (2002) s. 193. Alkuperäinen kuvaus KA, SPR, Hh 10 kotelo 384: Ruumiiden tunnistamiseen ja hautaamiseen liittyvää aineistoa, muistiinpanot.

ammusten ja pistinten jäljillä, rotilla, linnuilla sekä kuolemaa kehossa luonnollisesti seuraavina muutoksina.⁵² Ruumiiden tilaa pidettiin kuitenkin, myös naiskomitean muistiinpanoissa, tahallisenä häpäisyn ja pahoinpitelyn merkinä. Liikkeelle lähti huhuja ja kauhutarinoita, jotka valkoisten Etelä-Suomen valtauksen jälkeen levisivät lehdistöön. Sadistiset kertomukset on historiantutkimuksessa sittemmin osoitettu epätosiksi, mutta keväällä 1918 ne olivat osasyynä valkoiseen terrorin laajuuteen ja hävinneiden ankariin rankaisutoimiin.⁵³

Sigrid Enckellin koleraparakkia käsittelevät muistiinpanot jatkuvat kuvauksella Marian sairaalan obduktiohuoneelta, jonne ruumiit siirrettiin käsiteltäväksi ennen hautaamista. Ruumishuoneella, työn raskaimmassa vaiheessa, vainajista huolehtivat myös diakonissat. Enckell kuvailee, kuinka ”totiset, merenvihreät sisaret uskollisesti ja rakastavasti auttoivat tuomaan kuolleille viimeisen palveluksen”.⁵⁴ Väritys saattaa ihonvärin sijaan viitata sisarten työasuun, mutta koleraparakin vainajien käsittelyn on täytynyt olla sairaanhoidossa kokeneemmillekin sisarille koettelemus. Enckell itse mainitsi, ettei parakilla vierailunsa jälkeen selviytynyt öistään ilman unilääkkeitä.⁵⁵ Sisaret pesivät, korjailivat ja siistivät vainajia, minkä jälkeen komitean rouvat parhaansa mukaan pehmensivät vaikutelmaa asettamalla kukkia ja havuja ruumiiden ympärille ja rujoimpien kohtien peitoksi.⁵⁶

Sairaalassa vainajat myös valokuvattiin nostamalla jäiset ja jäykistyneet ruumiit pystyyn seinää vasten. Lopuksi kaikkien ranteisiin ja arkkuihin kiinnitettiin metalliset numerolaatat. Lisäksi komitea järjesti päivystysaikoja, joilla se vastaanotti tietoja kadonneista ja tarjosi omaisille mahdollisuuden vierailla ruumiiden tunnistuspaikalla.⁵⁷ Järjestelmällisyys tuotti tulosta, ja komitean huhtikuun loppuun mennessä käsittelemästä 70 tapauksesta jäi tunnistamatta vain neljä. Apukomitea osoitti toimintakertomuksessaan suurta kiitollisuutta sairaalan ylihoitajalle ja diakonissalaitoksen sisarille heidän ”palveluhalustaan ja

---

⁵² Paavilainen 2016: s. 152–153.

⁵³ Rosén 2002: s. 185, 196–97. Paavilainen 2016: s. 153–55, 186. Vastaavia tarinoita valkoisten julmuudesta kerrottiin myös punaisten puolella, katso esim. Heinolan tapaus Rosén 2002: s. 187.

⁵⁴ KA, SPR, Hh 10 kotelo 384: Ruumiiden tunnistamiseen ja hautaamiseen liittyvää aineistoa, muistiinpanot.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Rosén 2002: s. 193–94.

⁵⁷ Aineistosta ei selviä, missä valmistettujen vainajien tunnistamispaikka oli. Kaupungin valloituksen jälkeen ruumiiden tunnistaminen tapahtui koleraparakilla, mutta sitä ennen punaiset vartioivat parakkia tiukasti ja komitean jäsenet olivat ensimmäisiä joille sisäänpääsy myönnettiin. Tarkemmin Rosén 2002: s. 192.

pettämättömästi ystävällisyydestään”, mikä ”suurimassa määrin helpotti” komitean työtä.⁵⁸

Marian sairaalassa toimineiden sisarten nimet eivät selviä komitean aineistosta tai sisarten kirjeenvaihdosta, eikä heitä eritellä laitoksen toimintakertomuksessa. Sisaret olivat mahdollisesti pysyvästi työssä tai harjoittelussa sairaalalla.⁵⁹ He saattoivat myös kuulua niihin jotka virastojen ja järjestöjen toiminnan pysähtyttyä olivat palanneet työpaikaltaan laitokselle ja saaneet väliaikaisen tehtävän toimia komitean apuna. Diakonissalaitoksen toimintakertomuksen maininta sisarista, joille uskottiin punaisten vallan aikana ”surullinen tehtävä etsiä murhattuja kansalaisia, jotka he usein löysivät ilkeällä tavalla pahoin runneltuina, sekä ryhtyä ensimmäisiin toimenpiteisiin”⁶⁰ kuvaa ainakin jälkimmäiseltä osaltaan heitä. Ruumiiden etsintään osallistui lisäksi Punaisen Ristin kautta ainakin sisar Ellen Grahn, joka matkusti ambulanssin mukana hoitajaksi Kirkkonummen Sigurdsiin. Suojeluskuntalaisten tukikohdan ja punaisten välillä käytiin 22.–26. helmikuuta sodan alkuvaiheen suurimpiin kuulunut taistelu, jonka jälkeen suojeluskuntalaiset hajaantuivat ja sairaalaan jääneet haavoittuneet antautuivat. Ambulanssi palasi vangittuine potilaineen Helsinkiin, mutta sisar Ellen ja alilääkäri Uno Tötterman palasivat vielä hakemaan maastoon jääneitä vainajia.⁶¹

Helsingin Naisten Apukomitea osallistui myöhemmin myös pääkaupungin takaisinvaltauksessa surmansa saaneiden valkoisten, suojeluskuntalaisten ja saksalaisten ruumiiden hautaan saattamiseen ja omaisille tapahtuneesta tiedottamiseen. Mahdollisesti mukana olivat myös valtauksen aikana kuolleet 14–20 siviiliä.⁶²

Punaisten vainajiin Apukomitean huolenpito ei toimikunnan arkiston ja kirjallisuuden perusteella missään vaiheessa ulottunut.⁶³ Jussi T. Lappalainen kuitenkin mainitsee, että Helsingin Koleraparakkia olisi punaisten vallan aikana käytetty myös kaatuneiden punakaartilaisien ruumiiden kokoamispaikka. Lisäksi hän toteaa Kansanvaltuuskunnan

---

⁵⁸KA, SPR, Hh 10 kotelo 384: Redogörelse för föreningen Helsingfors Kvinnors Hjälpkommittés verksamhet 23. Februari – 22. April 1918.

⁵⁹Mainintoja Marian sairaalasta työ-, ja harjoittelupaikkana Hurskainen 1992: s. 72.

⁶⁰Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918, Betania 5/1919.

⁶¹Helmikuun lopulla SPR sai Eero Haapalaiselta luvan lähettää maaseudulle retkikuntia kokoamaan kuolleita ja haavoittuneita. Vastaavia retkiä tehtiin useita, mutta sisarten osallistumisesta niihin ei ole tietoa. Kirkkonummen tapahtumista tarkemmin luvussa 2.2. Rosén 2002: s. 169.

⁶²Rosén 2002: s. Samu Nyströmin mukaan Aapo Roselius on arvioinut menehtyneiden siviilien määräksi 14, kun taas Tuomas Hoppu ja Tauno Tukkinen ovat päätyneet 20 henkeen. Nyström 2015: s. 107.

⁶³Räikeää eroa keväänvaltaustaisteluissa kuolleiden kohtelussa muisteltiin työväen keskuudessa katkerasti. Katso esim. Näre 2015: s. 257–58.

myöntäneen 9.2.1918 kiertokirjeellä sodassa surmansa saaneet vapaaksi kuolemansyytutkimuksesta.⁶⁴ Määräys koski mahdollisesti vain punakaartin kaatuneita, sillä Paavilaisen mukaan Helsingin Naisten Apukomitean kautta kulkeneille vainajille kuolemansyytutkimus tehtiin. Apukomitean aineistossa ei oman lukemani tai Gunnar Rosénin tutkimuksen perusteella mainita, että Koleraparakilla olisi ennen kaupungin huhtikuun valtaustaisteluita ollut punaisia vainajia, tai että komitean työ olisi missään vaiheessa koskenut heitä. Muistitietoa koleraparakilla säilytetyistä punaisista on kuitenkin säilynyt, ja sitä on tutkimuksessaan käyttänyt esimerkiksi Sari Näre.⁶⁵ Epäselväksi siis jää, ottiko Apukomitea, ja sen kautta Helsingin Diakonissalaitos, työnsä piiriin vain valkoisiksi tunnistamansa vai kaikki parakin vainajat.

2.2. Sairaanhoidtoa haavoittuneille

Sairaanhoidosta tuli keväällä 1918 yksi sisarten tärkeimmistä sotaan liittyneistä työtehtävistä. Punaisten hallintaansa ottaman Etelä-Suomen ammattimaisen sotasairaanhoidon organisoinnista ja toteutuksesta vastasi pääasiassa Suomen Punainen Risti, jonka käyttöön eri järjestöt ja toimijat luovuttivat tilojaan ja varastojaan. Sota oman maan kansalaisten kesken oli lähtökohtaisesti puolueettomuutta noudattaneelle järjestölle kuitenkin tilanteena uusi ja vaikea. Toimijakunnaltaan porvarillisena se päättyi kevään 1918 aikana lausunnoissaan ja toimissaan kannattamaan valkoisten sotamenestystä, mutta päättyi ambulansseissaan⁶⁶, sairaaloissaan ja sidontapaikoillaan kuitenkin hoitamaan kaikki haavoittuneet osapuolesta riippumatta.⁶⁷ Tässä mielessä puolueeton linja piti pääosiltaan sodan alusta aina yli kaoottisen loppuvaiheen ja terrorin, jonka aikana molemmat osapuolet vuorollaan kävivät vaatimassa vastustajan haavoittuneita huostaansa. Helsingin pääyhdistyksen lisäksi Punaisen Ristin toiminta keskittyi Tampereelle, jossa sotasairaanhoito helmikuun alussa järjestettiin yhteistyössä punakaartin johdon kanssa. Lisäksi Punaisen Ristin Hämeenlinnan, Viipurin ja Turun paikallisosastot varustivat taisteluiden varalta lisää sairaalapaikkoja. Kaupungeista lähiseuduilleen operoineet

---

⁶⁴ Lappalainen 1981: s. 201.

⁶⁵ Näre 2015: s. 256–58.

⁶⁶ Ambulanssilla tarkoitettiin vuonna 1918 vielä liikkuvaa kenttäsairaala. Ensimmäisen suomalaisen ambulanssin määritelmästä Rosén 2002: s. 53, 56.

⁶⁷ Puolueettomuuslinja noudatti vuoden 1864 Geneven sopimusta. Järjestön nykyistä vastaavia kansainvälisiä puolueettomuussäädöksiä ei kuitenkaan vielä oltu laadittu. Rosén 2002: s. 27–36, 73, 153–54.

paikallisosastot lähettivät rintamalle, ambulansseihin ja sidontapaikoille lääkintähenkilökuntaa ja tarvikkeita. Kaikkiaan järjestö sai kokoon huomattavat 1100 sairaalapaikkaa, kolme sairaankuljetuskeskusta, useita poliklinikoita, kymmeniä lääkärijohtoisia sidonta-asemia ja lääkintäryhmiä, satoja sairaanhoidon ammattilaisia ja tuhansia vapaaehtoisia.⁶⁸

Myös sodan varsinaisilla osapuolilla oli omat järjestelynsä lääkintähuollon varmistamiseksi. Punaisen Ristin tapaan myös punakaartien järjestämä sotasairaanhoito tapahtui sidontapaikoilla, kenttäsairaaloissa ja ambulansseissa. Lisäksi kaartit ottivat hallintaansa kaupunkien ja kuntien sairaaloita, yksityisiä sairaaloita ja paikoitellen myös Suomen Punaisen Ristin sairaaloita.⁶⁹ Koulutus-, ja tarvikevalmistelut oli aloitettu jo marraskuun suurlakon jälkeen, ja sodan alkuvaiheessa kaartit saivatkin sairaanhoidonsa melko nopeasti järjestykseen. Hoitohenkilökunnasta oli paikoin jopa ylitarjontaa.⁷⁰ Ensiapuhenkilökunnan ammatillinen osaaminen oli kuitenkin koko sodan ajan heikkotasoisista, sillä koulutettujen lääkäreiden ja hoitajien enemmistö toimi joko valkoisten hyväksi tai Punaisen Ristin kautta. Kaarteilla oli pääasiassa käytössä sidontaoppia saaneita naisia, sanitäärejä eli lääkintämiehiä ja venäläisjoukkojen välskäreitä, hoitajia ja lääkäreitä, joskin näiden palkkamenot tulivat kalliiksi.⁷¹ Venäläistä hoitohenkilöstöä lähetti Pietarista sairasjunien mukana myös Venäjän Punainen Risti.⁷² Sairaanhoidon keskuselimeksi perustettiin 7.2.1918 punakaartin yleisesikunnan ambulanssiosasto, joka pystyi rintaman huhtikuun romahdukseen asti toimimaan varsin järjestelmällisesti. Molemminpuolisesta epäluulosta huolimatta punaiset joutuivat Gunnar Rosénin mukaan kuitenkin pääosin tukeutumaan lääkäriavussa Suomen Punaiseen Ristiin.⁷³

Helsingin Diakonissalaitoksen sisaret osallistuivat Punaisessa Suomessa sotasairaanhoitoon sekä Suomen Punaisen Ristin kautta, että punakaartien sairaanhoidossa. Punaisen Ristin välityksellä toimineiden tarkkaa lukumäärää ei aineiston perusteella voida päätellä, sillä sisaret mainitsevat kirjeissään ja vuosikertomuksissaan usein toimineensa kenttäsairaalassa tai ambulanssissa määrittelemättä tarkemmin työn ajankohtaa tai

---

⁶⁸ Rosén 2002: s. 158–65, 211.

⁶⁹ Hoppu 2013: s. 124–25, Rosén 2002: s. 155–56.

⁷⁰ Ongelma oli kuitenkin ajoittainen ja johtui osaltaan lääkintäorganisaation toimintavaikeuksista, Lappalainen 1981: s. 200.

⁷¹ Tarkemmin Hoppu 2013: s. 125

⁷² Lappalainen s. 200.

⁷³ Rosén 2002: s. 156, Lappalainen s. 198–200.

toimijaa, jonka alaisuuteen yksikkö kuului. Maininta kenttäsairaalassa toimimisesta ei siis välttämättä viitannut yhteistoimintaan Suomen Punaisen Ristin kanssa. Todennäköisesti suurin osa Etelä-Suomessa ambulanssissa, sidontapaikalla ja kenttä- tai tilapäissairaalassa olleista sisarista on kuitenkin työskennellyt järjestön kautta.⁷⁴ Eri lähteiden perusteella järjestön toiminnassa oli mukana Etelä-Suomessa vähintään kuusi sisarta.⁷⁵

Nimetyt oikeuden kantaa Suomen Punaisen Ristin käsivarsinauhaa saivat ainakin Ester Juvelius ja Ellen Grahn.⁷⁶ Sisar Ester työskenteli alkuvuodesta Pietarin suomalaisessa seurakunnassa, mutta hänen työtehtävänsä helmikuusta syyskuuhun eivät ole tiedossa.⁷⁷ Marraskuussa hän matkusti juutalaislähetystyöhön Galiziaan.⁷⁸ Sisar Ellen puolestaan oli vuoden alussa Kirkkonummella seurakuntasisarena, mutta siirtyi Gunnar Rosénin tutkimusten perusteella paikkakunnalle perustettuun suojeluskuntien tukikohtaan.⁷⁹ Suomen Punainen Risti lähetti Helsingistä 12. helmikuuta paikalle ambulanssin, sillä Sigurdsin kartanossa ja Siuntiossa sijainneiden tukikohtien 700 miehen yhteisvahvuus ennakoiti punaisten hyökkäystä. Joukot keskitettiin sittemmin Sigurdsiin, joka joutui punaisten saartamana taisteluun 20.–26. helmikuuta. Pääosa tukikohdan suojeluskuntalaisista pääsi murtautumaan etelään, mutta jäi myöhemmin vangiksi.⁸⁰ Sairaalaan jääneet 9 haavoittunutta kuljetettiin vankeina Helsinkiin, ja liikanimen ”Sigurdsin äiti” saanut sisar Ellen matkusti saattueen mukana.⁸¹ Käsivarsinauhan hän sai todistuksen päiväyksen 8.3. perusteella Kirkkonummen taisteluiden jälkeen, mahdollisesti palatessaan apulaislääkäri Töttermanin kanssa noutamaan maastoon jääneitä vainajia.⁸² Arthur Palmroth mainitsee Punaisen Ristin kutsuneen hänet lisäksi ambulanssin palvelukseen Heinolaan, mistä sisar olisi kuitenkin jo kahden viikon kuluttua palannut

---

⁷⁴ Diakonissalaitoksen ja Punaisen Ristin yhteistyöllä oli pitkä perinne, sillä diakonissoja oli mukana jo järjestön ensimmäisessä ambulanssissa Venäjän Turkin sodassa vuonna 1877 Rosén 2002: s. 53–54.

⁷⁵ Katso Liite 1.

⁷⁶ KA, SPR, Hh 4 Kirjeenvaihto sekä todistukset ja valtakirjat, kotelo 383: Ester Juvelius 8.4.1918 nro 455, käsivarsinauha nro 430, Ellen Grahn 8.3.1918 Nro 295, käsivarsinauha nro 390.

⁷⁷ Ester Juveliukselta on säilynyt kirje Pietarista 10.1.1918 ja kortti Brest-Litovskista 30.11.1918. Katso KA, HDL III, Arthur Palmroth, Kirjeenvaihto, kotelo 57. Lokakuun kiertokirjeessä Lina Snellman mainitsee hänen odottavan laitoksella parempaa hetkeä palata työhön. KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 44: 27.10.1918.

⁷⁸ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: 19.12.1918 LS. HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 57: Ester Juvelius Arthur Palmrothille 30.11.1918 Brest-Litovsk. Sisar Ester oli vuodesta 1911 ollut myös NNKY:n lähettämänä Itävallassa. Antikainen 2006: s. 69.

⁷⁹ Rosénin mukaan Sigurdsissa oli ambulanssin saapuessa jo kaksi lääkäriä ja diakonissaa. Rosén 2002: s. 169.

⁸⁰ Hoppu 2013: s. 337–338

⁸¹ Vangit vietiin Ruotsalaiseen reaalilyseoon. Rosén 2002: s. 168–69.

⁸² Kts. viite 73. Rosén 2002: s. 169.

laitokselle.⁸³ Vuosikertomuksessaan sisar Ellen mainitsi itse kuitenkin olleensa nimenomaan ambulanssin palveluksessa koko 1.2.–16.4. välisen ajan. Ambulanssista vapaudutaan hän vietti kuukauden yöhoitajana diakonissalaitoksella, joka palveli saksalaisten keskussairaalana.⁸⁴

Suomen punaisen Ristin ensiavun sidontapisteellä Turussa päivysti huhtikuun alussa Ida Teckenberg. Hän kirjoitti Helsinkiin Agatha Lindholmille henkilökunnan olleen valmiudessa jo muutamia öitä, mutta päivisin sai vielä olla kotona. Muuten sisarten työ oli sekä poliklinikalla että kaupunkilähetyksessä voinut jatkua normaalisti. Turussa oli koko sodan ajan melko rauhallista, ja tilapäissairaalat olivat enimmäkseen tyhjänä potilaista.⁸⁵ Pelko ja epävarmuus kuvastuivat kuitenkin kaikkien kaupungissa palvelleiden kirjeistä. Kokenut sisar Ida tiivistä loppuun oman tunnelmansa ”Det ser mörkt ut. Glöm inte mig, kära Agathe.”⁸⁶ Kaikkiaan sisar Ida päivysti sidontapisteellä peräti 14 yötä runsaan kahden viikon aikana.⁸⁷ Tilanne tuskastutti myös Turun kaupunkilähetyksessä toiminutta Sandra Hjonian.⁸⁸ Voimattomuus vastata kutsumuksen vaatimukseen sai kokeneen sisaren tuntemaan syvää riittämättömyyttä:

”Luin juuri ”Sosialistista” pitkän kirjoituksen, jossa valitetaan punaisen kaartin puolella oppineiden sairaan hoitajien puutetta, että sen tähden sairaat saavat kärsiä (--). Minä olen kans kyselly ja ihmetelly kun ei lähdetä auttamaan, tekis minunkin mieli mutta tiedän kyllä huonouteni etten minä kelpaa. Hoitaahan valtakuntain välisissä sodissa sairaanhoitajat vihollisia niin kuin omia, ja meillähän ovat kaikki omia kansalaisia. Voi kun ihan raastaa sydäntä kun ajatellu että ne nyt toinen toistaan vastaan taistelee julmin asein. (--). Sanovat mulle ettei sinne pääse mutta onko se niin, eikä rakkaus jotain keinoja löydä. Minä itken tätä ajatellessani omaa huonouttani, enkö jotain voisi tehdä. Mennäänhän sitä vieraiden kansojen keskuuteenkin kielen taitamattomina, hoitamaan, sitomaan haavoja. Tämä on niin julma sota. (--). Luulen sentään, että sisaret niillä paikkakunnilla on saanut palvella ja auttaa missä on heidän läheisyydessään sattunut taisteluita.”⁸⁹

---

⁸³ Syynä paluuseen oli kiertokirjeen mukaan se, ettei ”sopivaa tilaisuutta työntekoon tarjoutunut”. KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: AP 26.3.1918.

⁸⁴ KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Kirkkonummi 8.2.1919.

⁸⁵ Rosén 2002: s. 164, 180-81.

⁸⁶ HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Ida Teckenberg Agatha [Lindholmille] 10.4.1918.

⁸⁷ Päivystysaika tarkalleen 30.3.-16.4. HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Ida Teckenberg, Åbo.

⁸⁸ Sandja Hjon oli Tammissaaren vankileirillä palvelleen Matilda Hjonin vanhempi sisko, ja kärsi huonosta terveydestä. Rinne 2006: s. 175. Terveystä esim. Ka, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Uno Nordström Arthur Palmrothille 14.12.1918 Turku.

⁸⁹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Sandra Hjon Lina Snellmanille 16.3.1918 Turku.

Huhtikuun 12. päivänä punaiset vetäytyivät Turusta taistelutta kohti itää, ja suojeluskuntajoukot ottivat kaupungin hallintaansa 13.4.1918.⁹⁰ Kaikkiaan sisar Ida päivysti sidontapisteellä runsaan kahden viikon aikana peräti 14 yötä.⁹¹ Hilda Ikonen tiedotti toukokuussa kaikkien sisarten olevan levollisia. Menneet kuukaudet olivat kuitenkin jättäneet jälkensä Ida Norrlundiin, jota sisar Hildan mukaan vaivasivat ”kaikenlaiset epäluulot ja pelko tulevaisuudesta”.⁹²

Yövalvojana Punaisen Ristin palveluksessa toimi myös Kymin tehtaan diakonissa Hilja Vaaranen.⁹³ Tehtaan yhteyteen alkuvuodesta perustettu sairaala- ja toimintakeskus oli erityinen sekä järjestön että Helsingin Diakonissalaitoksen kannalta, sillä kauppaneuvos ja tehtaan johtaja Gösta Björkenheim oli sen merkittävä tukija ja talousvastaava Hia (Sophia) Björkenheimin veli. Kauppaneuvos Björkenheim pyrki itse sovitteluun työläistensä ja tehtaan virkamiesten kiristyneitä välejä, ja asian edistämiseksi paikalle perustettiin kaksi Punaisen Ristin Helsingin pääyhdistyksen alaista lisäsairaalaa. Björkenheimista tuli järjestön päävaltuutettu Kymin tehtaan, Kuusankosken ja Voikkaan alueella, ja hänen vaimostaan sairaaloiden ylihoitajatar. Varsinaisen hoitohenkilökunnan apuna käytettiin punaisten sanitäärejä ja hoitajia. Sisar Hilja vuorotteli yöpäivystyksen lisäksi alihoitajana. Sodan loppuvaiheen punainen terrori oli Kymenlaaksossa ja etenkin Kouvolan seudulla poikkeuksellisen voimakasta ja johti teloituksiin myös Kymintehtaalla. Viimeisten joukossa Korian sillalla ammuttiin 28.4. kauppaneuvos Björkenheimin ja vangitsijoita taivuttelemaan lähtenyt sairaalan ylilääkäri Kaarlo Hjelt.⁹⁴ Kouvolaan vietiin surmattavaksi myös kolme haminalaista pappia ja kaksi lääkäriä. Jälkimmäiset tunsivat todennäköisesti myös koesisar Lydia Punnonen, joka hoiti haavoittuneita Haminassa helmikuun alusta toukokuun puoliväliin.⁹⁵

Hämeenlinnassa toimineet sisaret olivat sotakuukausina mukana vuoroin punaisten, valkoisten ja saksalaisten hoidossa sekä Punaisen Ristin toiminnassa. Lisäksi kaksi laitokselta punaisten sairaanhoitoon siirtynyttä oli töissä samassa kaupungissa. Bertulan eli

---

⁹⁰ Rosén 2002: s. 181.

⁹¹ Päivystysaika tarkalleen 30.3.–16.4. HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Ida Teckenberg, Åbo.

⁹² Sisar totesi Idan myös ”olevan niin yksin”, minkä uskoi osaltaan vaikuttavan asiaan. KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Sandra [Hjon] ja Hilda [Ikonen] Lina Snellmanille 11.5.1918 Turku.

⁹³ Virtanen 2005: s. 77. Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v.1917, Betania 4/1918.

⁹⁴ Rosén 2002: s. 189–91, Osa lähdetiedoista viittaisi ampumisen tapahtuneen Korian asemalla. Ruumiit kuitenkin löydettiin Kymijoesta muutamia päiviä myöhemmin. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 97.

⁹⁵ Rosén 2002: s. 190. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 94. KA, HDL II, Sisarten työluettelo 1915–26, s. 195 Nro 425.

Perttulan koulukodissa ⁹⁶ työskennellyt Judith Sjölund ilmoitti maaliskuun lopulla lupautuneensa avuksi Suomen Punaisen Ristin Ruotsalaisen yhteiskoulun sairaalaan Sota S 3. ⁹⁷ Perttulassa oli kuultu sairaalan joutuneet punaisten takavarikoimaksi ja pelättiin valtaajien asettavan hoitajiksi ”tehtaan tyttöjä”. ⁹⁸ Samassa kirjeessä terveisiä lähetti kaupunginsairaalaasta Aina Bärlund, jonka mukaan heille ei vielä oltu tuotu haavoittuneita, mutta lääninsairaalaan ja punaisten omaan sairaalaan kylläkin. Jälkimmäisessä oli töissä myös laitokseen edellisvuonna liittynyt oppilas, jonka asema punaisten hoitohenkilökunnassa oli kuvaava. Sisar Ainassa tilanne herätti hämmästyä ja myötätuntoa:

*”Det lär vara en syster Ida Nummenpää som är översköterska på de rödas sjukhus, i dag lär de vänta ”en diakonissa” till hit. Hon har ju bara varit elev så inte begriper jag hur hon skall kunna vara översköterska. Stakars människor som inte får den vård de skulle behöva. Nog vore det behövt att mera skolade sköterskor skulle fara till fronten, för där lär deras lidanden vara oerhört.”*⁹⁹

Kaupunginsairaalan sisaret päättivät ottaa tilanteesta tarkemmin selvää. Huhtikuun 5. päivänä Fanny Halén lähti punaisten sairaalaan, jonne Ida Nummenpään lisäksi oli saapunut sairaanhoitajaksi laitoksen entinen sisar Hilja Paavola.¹⁰⁰ Sisar Fanny oli halukas kuulemaan, miten naiset olivat sairaalalle tulleet ja olivatko aikeissa myös jäädä. Ida ei kuitenkaan ollut kotona ja Hiljakin niin kiireinen, ettei lähempiin tiedusteluihin ollut tilaisuutta. Aina Bärlund arveli kaartin maksamien korkeiden palkkojen kenties olleen heille houkutusena. Samassa sairaalassa palveli vielä koesisar Maria Tapaila, jonka sisar

---

⁹⁶ Perttulassa toimi vuonna 1890 perustettu tylsämielislaitos eli kehitysvammaisten lasten koulukoti, joka 1909 oli siirtynyt valtion omistukseen. Kts. sisar Judithin kirje HDL III, LSA kotelo 11: 23.1.1918 ja Paaskoski 2015: Uusille aloille, s. 15.

⁹⁷ KA, HDL II Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Judith Sjölund Lina Snellmanille 30.3.1918 Tavastehus. Sairaalan nimi päätelty perusteella Rosén 2002: s. 163.

⁹⁸ KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Judith Sjölund Lina Snellmanille 1.3.1918 Bertula.

⁹⁹ Kuulemma se on sisar Ida Nummenpää, joka on ylihoitajana punaisten sairaalassa, tänään kuuluivat odottavan sinne ”diakonissaa”. Hänhän on ollut vain oppilaana, enkä voi käsittää miten hän voisi olla ylihoitaja. Ihmisparat jotka eivät saa tarvitsemaansa hoitoa. Olisi tarpeen, että useampia koulutettuja hoitajia matkustaisi rintamalle, sillä siellä kuuluu kärsimys olevan ennenkuulumatonta.” KA, HDL II Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Judith Sjölund ja Aina Bärlund Lina Snellmanille 30.3.1918 Tavastehus.

¹⁰⁰ Hilja Paavolasta Markkola 2009: s. 78. KA, HDL II Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Aina Bärlund Lina Snellmanille 5.4.1918 Tavastehus.

Aina tapasi toukokuussa. Tämä oli kertonut tullessa pakotetuksi sairaalaan käytyään tiedustelemassa kahden kaartiin pakko-otetun veljensä kohtaloa.¹⁰¹

Korkeat palkat ja ruokakupongit olivat yleisesti tärkeä syy liittyä punakaartiin, etenkin kun muuta ansiotyötä ei juuri ollut tarjolla. Huhtikuussa palkkojen maksu alkoi kuitenkin jo tuottaa punakaarteille vaikeuksia, ja lopulta rästit jäivät suorittamatta. Jyrki Paaskoski on tutkimuksessaan todennut, että Helsingin Diakonissalaitoksesta vuosina 1918–1919 eronneiden yleisimpiä lähtösyitä oli vaikeuksiin joutuneiden omaisten auttaminen.¹⁰² Ida Nummenpää ja Maria Tapaila olivat aineistosta päätellen työläistäustaisia, joten paikanvaihdon syynä on hyvinkin saattanut olla oman tai perheen toimeentulon vahvistaminen. Käytännössä siirtyminen punakaartin sairaanhoitoon tarkoitti molemmille eroa sisarkodista ja laitoksen yhteydestä.

Kuten Helsingin Diakonissalaitoksella ja sairaaloissa ympäri Etelä-Suomen, myös Hämeenlinnan kaupunginsairaalassa hoidettiin ”poliittisia sairaita”.¹⁰³ Kyse oli punaisilta eri syistä piilottelevista henkilöistä, kuten virkamiehistä, poliitikoista tai kaarteja välttelevistä työläisistä. Ilmiö oli punaisten tiedossa ja esimerkiksi Hämeenlinnassa sairaalan tilat ja potilasluettelot tarkastettiin toistuvasti. Sodan loppua kohti tilanne kävi yhä tukalammaksi, potilaat päivä päivältä rauhattommiksi. Sisar Aina kuvaili vuosikertomuksessaan päivittäistä huolta ja pelkoa siitä, että piiloteltavat haettaisiin ammuttavaksi. Osaa yritettiin noutaa toistuvasti, ja potilaitaan puolustanut diakonissa uhattiin vangita ja kiväärin piipulla tehostaen jopa ampua. Arvio paikallisen etsiväosaston päälliköstä ei ollut korkea:

”Nog knöt jag näven åt (--) Oiva Wirtanen, ett namn, son ingår skräck hos alla, ett vildjur i människogestalt, 5 dagar senare sköt de röda honom själv.”¹⁰⁴

Lähialueiden taisteluissa haavoittuneita punaisia sairaalaan tuotiin huhtikuun viimeisinä viikkoina 52. Pelko piiloteltavien kohtalosta toteutui lopulta saman kuun puolivälissä, kun

---

¹⁰¹ HDL III, AP, Kirjeenvaihto, kotelo 56: Aina Bärlund Arthur Palmrothille 16.5.1918 Tavastehus. Sisar Marian oma kirje tapahtumista KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Maria Tapaila Lina Snellmanille 2.6.1918 Hämeenlinna.

¹⁰² Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 100.

¹⁰³ HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Aina Bärlund Hanna Masalinille 14.1.1919. Markkola 2009: s. 65–66.

¹⁰⁴ ”Sain kyllä puristaa käsiäni nyrkkiin mitä tulee (--) Oiva Wirtaseen, nimeen, joka herätti pelkoa kaikissa, villipeto ihmishahmossa, 5 päivää myöhemmin ampuivat punaiset hänet itse.” HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Aina Bärlund Hanna Masalinille 14.1.1919.

miehistä kuusi vietiin teloitettavaksi ja muut pakenivat.¹⁰⁵ Helsingin valtauksen jälkeen pohjoiseen edenneet saksalaisjoukot ottivat kaupungin ja sairaalan hallintaansa 26.4.1918, ja punaisten haavoittuneiden poiskuljetus alkoi seuraavana päivänä. Sisaret seurasivat tapahtumia vastakkaisten tunteiden vallassa. Ilo punaisten kukistumisesta ja ylpeys mahdollisuudesta palvella saksalaisia sekoittui ahdistukseen edellisten potilaiden kohtalosta:

”Men där ligga ännu de röda, en del av det Finska folket. Våra stackars vilseledda bröder med sorg och dödsångest i sina ansikten, en mycket svårt sårad viskar åt mig: ’sisar viedänkös minua nyt tapettavaks, voi etten minä saanut kuolla täällä!’ (--) Huru mycket lättare om jag hade kunnat hata dem, och det fans ju nog orsak därtill, men det kunde jag inte, kände att vi alla, både vita o röda hade skuld.”¹⁰⁶

Vuosikertomuksesta otettu lainaus on kirjoitettu yli puoli vuotta tapahtumien jälkeen, ja esimerkiksi näkemys punaisten ”harhaanjohtamisesta” vakiintui kirkon vähemmän jyrkkien tahojen sotatulkinnoissa kesän ja syksyn aikana.¹⁰⁷ Kaiken kaikkiaan tuomitseva kostonhimo punaisia kohtaan laantui vuoden loppua kohti. Sisar Anna esitti kirjeissään punaisten toimista sairaalassa ja Hämeenlinnassa kuitenkin samansuuntaisia arvioita jo huhti-toukokuussa, poikkeuksena Oiva Virtanen ja muutama turkulainen ”huligaani”. Sairaalassa pitkään hoidettujen ”poliittisten” ja punaisten potilaiden kuljetus teloitettavaksi ja vankilaan oli järkyttävä kokemus. Surullisen vuoden kertomus päättyi Hämeenlinnasta sanoihin:

”Rikt på upplevelser och erfarenheter av alla slag har det sista året varit, men give Gud att vi aldrig mer skulle behöva uppleva ett sådant år som året 1918.”¹⁰⁸

Suomen Punaisen Ristin sotilassairaalassa työskentelivät lisäksi Tampereen seudulla Lempäälän seurakuntasisar Hilja Niemi¹⁰⁹, ja Messukylään samoihin tehtäviin loppuvuodesta 1917 siirtynyt Maria Tommola. Sisar Maria oli juuri saanut työnsä käyntiin

---

¹⁰⁵ Ammuttujen joukossa oli paroni Edvard Standertskjöld, joka surmattiin Hattulassa 16.4.1918. Markkola 2009: s. 65.

¹⁰⁶ ”Mutta tässä yhä makaavat punaiset, osa Suomen kansaa. Harhaanjohtetut veli-parkamme suru ja kuolemanpelko kasvoillaan, eräs hyvin vaikeasti haavoittunut kuiskasi minulle: (--) Kuinka paljon helpompaa olisikaan, jos olisin voinut vihata heitä, ja siihen olisi ollut syytäkin, mutta en voinut, tunsin että me kaikki, niin valkoiset kuin punaiset olimme syällisiä.” HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Aina Bärlund Hanna Masalinille 14.1.1919.

¹⁰⁷ Markkola 2009: s. 69, Paaskoski 2014: s. 97.

¹⁰⁸ ”Rikas tapahtumista ja kokemuksista oli viime vuosi monin tavoin, mutta suokoon Jumala ettei meidän enää koskaan tarvitsisi kokea sellaista vuotta kuin vuosi 1918.” HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Aina Bärlund Hanna Masalinille 14.1.1919.

¹⁰⁹ HDL II Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Onni L. Arthur Palmrothille 13.5.1918 Rautavaara.

jouduttuaan henkensä kaupalla pakenemaan 23.–26.3. käytyjä Messukylän taisteluita. Sisaren asunto ja omaisuus tuhoutuivat tulipalossa, jolloin tämä päätettiin lähettää Tampereelle avuksi Suomen Punaisen Ristin sairaalaan.¹¹⁰ Kaupunki oli ainoa, jossa punakaartit ja Punainen Risti saivat sovittua sotasairaanhoidon järjestämisestä yhteisesti.¹¹¹ Punaisen Ristin kautta toimimisesta ei mainittu erikseen, mutta sairaanhoitoon punaisten hallitsemissa kaupungissa ja huhtikuun valtaustaisteluissa osallistuivat kirjeenvaihdon perusteella ainakin kaupunkilähetyksen sisaret Selma Valtonen ja Olga-Matilda Hjon. Sisar Selma oli helmikuun alussa mukana tilapäissairaaloiden valmisteluissa, ja palasi sen jälkeen työhönsä Amuriin. Matildan hän mainitsi tavanneensa helmikuussa sairaalaksi muutetulla ”yksityisellä tyttökoululla”, mikä saattaa viitata Punaisen Ristin Tyttölukiolle varustamiin tiloihin.¹¹² Valtaustaisteluiden aikana ja jälkeen molempien sisarten työ keskittyi sairaanhoitoon, ja kaupunkilähetyksen kolmas sisar Hilda Valtonen oli järjestämässä köyhäinhoitoa tuhoutuneessa Tammelan kaupunginosassa. Haavoittuneiden hoitoa riitti pitkälle kesäkuuhun, jolloin tilapäissairaaloita alettiin lakkauttaa.¹¹³ Sisar Matilda sai kesäkuun puolivälissä pyynnön saapua ylihoitajaksi Tammisaaren vankileirille, ja hänen työnsä Tampereella päättyi sisällissodan seurauksena.¹¹⁴

Viipuri oli sotatapahtumien näyttämönä ja punaisten miehittämänä pisimpään, aina Pielisen tehtaan kahakkaa 19. tammikuuta seuranneista levottomuuksista valkoisen armeijan viikon mittaiseen piiritykseen ja läpimurtoon 29.4.1918. Rintama kulki koko sodan vain 20 kilometrin päässä kaupungista, josta tuli punaisten kenttäsairaanhoidon keskus. Viipurissa sijainneet kunnalliset ja yksityiset sairaalat olivat punakaartien käytössä ja valvonnassa joko suoraan tai Suomen Punaisen Ristin kautta. Tampereen kaltaista yhteissairaanhoidon järjestö ja punakaartit eivät kuitenkaan saaneet järjestettyä, mikä johti punaisten ensiapusairaaloissa huhtikuun taisteluiden viimeisinä päivinä katastrofaaliseen tilanteeseen.¹¹⁵

---

¹¹⁰ HDL II Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: K. M. Olander Arhur Palmrothille 2.5.1918 Messukylä. Hoppu 2013: s. 191, 193.

¹¹¹ Rosén 2002: s. 158–62.

¹¹² KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Selma Valtonen Lina Snellmanille 12.2.1918. Rosén 2002: s. 160.

¹¹³ KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Selma Valtonen Lina Snellmanille 19.6.1918, Tampere.

¹¹⁴ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Olga Matilda Hjon Lina Snellmanille 17.6.1918, Tampere.

¹¹⁵ Keskisarja 2013: s. 8, 308. Suomalaiset lääkärit olivat punaisten haavoittuneiden hoidosta erimielisiä, ja enemmistö päätti kaupungin valtauksen lähetessä enää toistuvista pyynnöistä huolimatta olla puuttumatta tilanteeseen. Tarkemmin Rosén 2002: s. 181–84.

Haavoittuneita tuotiin myös Saunalahden esikaupungissa sijainneeseen Viipurin Diakonissalaitokseen, jonka johtajattarena oli vuodesta 1906 toiminut Helsingissä vihitty Greta Brax.¹¹⁶ Tiivistä kirjeenvaihtoa oman sisarkotinsa ”äidin” kanssa käynyt Greta paljasti sisar Linalle kesäkuussa, että punaisille oli varattu silmäsairaalan puolelta vain kymmenisen paikkaa, muuten talo oli ”täynnä sairaalasta suojaa etsineitä miehiä”.¹¹⁷ Näistä kuuluisin oli pankkiiri ja poliitikko Kaarle N. Rantakari, joka ennen tilanteen kärjistymistä 23.1. toimi Viipurin linnassa valkoisten neuvottelijana.¹¹⁸ Rantakari ei liittynyt kaupungista paenneisiin suojeluskuntalaisiin, vaan kasvatti parran ja hakeutui Diakonissalaitokselle, jonka henkilökunnan tiesi ”myötämieliseksi”. Sairaalassa ruusuinfektiosta ”kärsineen” potilaan kasvot käsiteltiin ihoa ärsyttävällä jodilla ja käärittiin kokonaan siteisiin. Vastaavia valemmeja, kuten lastoja, siteitä ja puujalkoja käytettiin sairaaloissa ympäri maan.¹¹⁹

”Poliittiset potilaat” viettivät sairaalassa koko sen ajan, jona kaupunki oli punaisten hallinnassa. Muistelmissaan Rantakari mainitsee, että valkoisten saapumisesta 29.4. olisi tullut ”säteileväisenä” ilmoittamaan juuri johtajatar, eli sisar Greta.¹²⁰ Kaarle Rantakarista tuli kaupungin valtauksen jälkeen valkoisten poliisimestari ja sittemmin komendantti, jonka vastuulle jäi Viipurin rauhoittaminen ja ”puhdistuksen” organisointi. Hän oli välillisesti osallisena kymmenissä, jopa sadoissa teloituksissa ja kuulusteluissa, joita komendantinviraston tutkijalautakunta suoritti kuukaudessa miltei 12 000.¹²¹

Viipurin Diakonissalaitoksen sairaalaa ei häiritty punaisten valvonnan aikana lainkaan, mitä ei epäröity korostaa laitoksen vuotta myöhemmin laaditussa toimintakertomuksessa.¹²² Pelättyjä tarkastuksiakin tehtiin sisar Gretan kirjeiden perusteella vain kerran. Sekä haavoittuneet että sairaalaa valvonut punainen komissaari käyttäytyivät ”kunnollisesti”, eikä sairaalalle koitunut punaisten puolelta mitään harmia. Muita murheita johtajattarella sen sijaan riitti. Sisar Gretaa vaivasi erityisesti laitoksen

---

¹¹⁶ Markkola 2002: s. 67, Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 19.

¹¹⁷ KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille 2.6.1918 Viborg. Rantakarin muistelmien pohjalta Teemu Keskisarja 2013: s. 121.

¹¹⁸ Loimaalaisesta työläisperheestä ponnistanut kielitaitoinen ylioppilas, aktiivinen lehtikirjoittaja, suomenkielisten aseman parantamista ja ruotsalaista yläluokkaa parjannut vanhasuomalaisten puoluesihteerin muutti Viipuriin syksyllä 1916 Savo-Karjalan Osake-Pankin tirehtöörinä. Tarkemmin Keskisarja 2013: esim. s. 15–17.

¹¹⁹ Rosén 2002: s. 163–64, 181–85. Viipurista Keskisarja 2013: s. 121.

¹²⁰ Keskisarja 2013: s. 306.

¹²¹ Ensimmäisten valtausvuorokausien massateloituksissa, kuten 200 vangin ampumisesta valleilla, Rantakari ei kuitenkaan ollut osallisena. Tarkemmin Keskisarja 2013: s. 336–339

¹²² Kertomus Viipurin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918, Betania 5/1919.

johtajan Uno Nordströmin (myöhemmin Nortia) työote ja suhtautuminen vallitsevaan tilanteeseen, mistä hän maaliskuussa kirjoitti Helsinkiin. Sisar Greta tunsikin, ettei pastori ymmärtänyt hänen vaikeuksiaan saati pyrkinyt edistämään yhteisymmärrystä:

”(--)) han ser ej faran av et nedrivande arbete inom ett så litet samhälle, som vårt, där de vore så nödvändigt att få enhet i uppfattningen – ens till sinnes – isynnerhet i villigheten att icke se på sitt eget bästa.”¹²³

Erityisen raskasta sisar Gretalle oli kahden sisaren sijoittuminen punaisten riveihin ja pastorin ”puolueellinen suhtautuminen” (partiska ställning) heistä toiseen. Tilanne tuskastutti totaalaisesti myös sairaalan lääkärin, mikä teki yhteistyöstä piinaavaa.¹²⁴ Hienotunteisena ja lämminsydämisenä pidetty Nordström oli aiemmin toiminut myös Helsingin laitoksen apulaispappina ja tämän välit entiseen esimieheensä Arthur Palmrothiin olivat lämpimät.¹²⁵ Sisar Gretan mainitsema puolueellisuus oli diakoniapapille poikkeuksellista verrattuna esimerkiksi pastori Palmrothiin tai Sortavalan diakonissalaitoksen johtajaan Otto Aarnisaloon, muttei saman hiippakunnan tai papiston enemmistöön. Pappien toimintaan Savonlinnan hiippakunnassa vaikutti vuonna 1918 selvästi piispa O. I. Collianderin linja, joka suhteessa työväenliikkeeseen oli äärimmäisen kielteinen.¹²⁶ Useiden pappien suhtautuminen sosialismiin myös heilahti sodan jälkeen oikealle. Nordström lähti lokakuussa Turun kaupunkilähetyksen palvelukseen, mikä erimielisyyksistä huolimatta oli laitoksesta yksin vastuuseen jääneelle sisar Gretalle raskas isku.¹²⁷ Läksiäisjuhlaan osallistunut Naëmi von Bonsdorff teki saman johtopäätöksen ja ihmetteli kirjeessään, mikä mahtoi olla johtajattarelle kasautuvien vaikeuksien tarkoitus.¹²⁸ Sisar Greta menetti sisaristaan yhden vielä sodan jälkeen, kun sairaalassa 5 vuotta työskennellyt Alma Uolonen katosi työpaikaltaan ja kirjoitti myöhemmin siirtyneensä pois auttaakseen ”kovaosaisimpia”. Kuten Hämeenlinnassa, myös Viipurissa yritettiin selvittää

---

¹²³ ”(--)) hän ei näe vaaraa, jonka rikki repivä työ aiheuttaa näin pienessä yhteiskunnassa kuin omamme, kun olisi niin välttämätöntä saada käsityksiin yhtenäisyyttä - edes sielullista – erityisesti mitä tulee halukkuuteen olla tavoittelematta omaa parastaan.” KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille 18.3.1918, Viborg.

¹²⁴ KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille 2.6.1918, Viborg.

¹²⁵ Nordströmin kuvailusta Kertomus Viipurin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918, Betania 5/1919. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 91.

¹²⁶ Huhta 2010: s. 34. Armottoman maineen saivat esimerkiksi myös Viipurin maaseurakunnan papit Hannes ja Jooseppi Mustakallio, joista ensimmäinen osallistui teloituksiin, sekä kaupungin suomalaisen seurakunnan kappalainen Aapo Santavuori. Keskiarja 2013: s. 346–49.

¹²⁷ KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille 28.10.1918 Viborg.

¹²⁸ KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Naëmi von Bonsdorff Lina Snellmanille. Viborg, Hospiz 29.10.1918.

sisaren kohtaloa, mutta kun vanhemmatkaan eivät tienneet muuta pelkäsi Greta tämän paenneen maasta.¹²⁹

Punaiseen Suomeen jääneiden sisarten toimintakertomuksista ja laitoksen johdon kirjeistä löytyi vielä muutama maininta sota-, tai kenttäsaaraalatyöstä. Tiedoissa ei kuitenkaan mainittu sairaalan pystyttäneitä tahoja tai toiminta-aikaa, joten kyseessä saattoi olla Punaisen Ristin liikkuvien sairaanhoitoyksiköiden ja lääkintäryhmien, paikallisten vapaaehtoisten tai paikkakunnan maaliskuussa vallanneiden valkoisten perustama sairaala. Tällaisesta sairaalatyöstä mainittiin toimineen Uudenkaupungin sisarten, joista Fanny Lepistö palveli sairaalassa kuukauden ja Alma Heikkilä 17 päivää.¹³⁰ Lempäälän sotilassairaalan palveluksessa puolestaan oli paikallisten diakoniatöimijöiden kirjeen perusteella koesisar Hilja Niemi.¹³¹

2.3. Kohtaamisia maantiellä – Punaiset ja punainen terrori

Rintaman eteläpuolelle jääneet sisaret kohtasivat työssään vääjäämättä sekä punakaartilaisia että edellisessä luvussa jo sivuttua punaista terroria. Marko Tikan määritelmän mukaan sisällissodan molempien osapuolten harjoittama terrori oli ”aseellisesti vallatun alueen hallintaa”, jota ylläpidettiin ”oletettujen ja todellisten vastustajien eristämiseksi” ja ”aseettomien vastustajien tappamisella”. Sekä punainen että valkoinen terrori voidaan jakaa sotajoukon suorittamaan suunnitelmalliseen ja yksittäisten tappajien henkilökohtaiseen toimintaan.¹³² Punainen terrori oli voimakkainta sodan alun valloitusvaiheessa ja uudelleen punaisten perääntymisvaiheen aikaan maaliskuun lopulta huhtikuun puoliväliin. Paikallistasolla teot näkyivät tunnettujen valkoisten ja vastavallankumouksellisten vangitsemisina ja surmina, sekä etenkin sodan loppuvaiheessa kiihtyneinä ruoan, vaatteiden, tavaran ja eläinten pakko-ottoina ja ryöstöinä. Laajamittaisesti surmiin ja vankien teloituksiin osallistuivat etenkin punaisten lentävien osastojen päälliköt. Punaisen terrorin uhrina sai surmansa arviolta 1649 henkeä.¹³³

---

¹²⁹ KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille 6.11.1918 Viborg.

¹³⁰ KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Uusikaupunki 20.2.1919.

¹³¹ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Y. Rautavaara ja Onni L-aara Arthur Palmrothille 13.5.1918 Lempäälä.

¹³² Tikka 2013: s. 228–29.

¹³³ Tikka 2013: Lentävistä osastoista s. 233, uhreista s. 243. Luku perustuu Jaakko Paavolan laskelmiin.

Pirjo Markkola toteaa artikkelissaan ”Kirkko, naiset ja sisällissota” diakonisojen nauttineen vuonna 1918 erityisen arvostettua asemaa naisina. Kristillisen naisen esikuvana he edustivat porvarillisessa siveellisyyskäsitteessä korkeinta mahdollista ihannetta. Ulkoisena tunnuksena tästä oli sisarpuku, jonka Markkola totesi tässä mielessä myös suojanneen kantajaansa. Hän käyttää esimerkkinä Aina Bärlundin kokemuksia Hämeenlinnan sairaalasta, jossa sisar asettui ”potilaidensa” ja punakaartilaisten kiväärien väliin sisarpuku ainoana haarniskanaan.¹³⁴ Sisarten kirjeenvaihdosta välittyvät kuvaukset tukevat tätä päätelmää. Huolimatta esiin tuodusta terrorista, levottomuuksista ja sekasortoisista olosuhteista useimmat sisaret saivat punaisessa Suomessa jatkaa työtään normaalisti. Saman johtopäätöksen on Suomen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen paikallisosastoista tehnyt Marjo-Riitta Antikainen.¹³⁵ Naisten kristillis-sosiaalinen työ oli työväen keskuudessa tunnettua ja osaltaan myös arvostettua, eikä sen piirissä toimineita lähtökohtaisesti häiritty. Diakonisojen toiminnan jatkuminen oli paikallistasolla sikäli merkittävää, että sisaret olivat syrjäseutujen harvoja tai ainoita sairaanhoidon ammattilaisia. Punaisessa Suomessa he edustivat yhteiskunnan rakenteiden murtuessa tässä mielessä myös pysyvyyttä. Tässä luvussa käsitelen sisarten kohtaamia punaisten kanssa terrorin, päivittäisen kanssakäymisen ja henkilökohtaisten menetysten näkökulmasta.

Puvun ja aseman tuoma suoja ei sotakevään aikana kuitenkaan täysin estänyt sisaria joutumasta uhkailun, pakko-ottojen, ruoan ja asunnon takavarikkojen ja jopa hajalaukausten kohteeksi. Diakonisojen oli sairasmatkoillaan liikuttava yksin maanteillä ja metsissä, missä yhteydessä heistä kolme mainitsi tulleensa kohti ammutuksi tai ampumisella uhatuksi. Etelä-Suomen alkuvuoden kiivaimpiin taistelu-, ja terrorialueisiin kuuluneessa Siuntiossa toiminut Ines Pettersson kertoi teillä liikkumisen vielä huhtikuun puolivälissä olleen varsin vaikeaa. Kerran kuula suunnattiin myös häntä itseään kohti, mutta ampuja oli ”kokematon” ja sisar sai jatkaa matkaansa.¹³⁶ Helga Snickars kuvaili Tähtelässä vastaan saamia punaisia joukkoja:

”Jag mötte denna gång nästan ingen på hela vägen, under det jag stundom möter den ena efter den andra hästen eller ryttare med vapen och röda band.

---

¹³⁴ Markkola 2009: s. 66.

¹³⁵ Antikainen 2006: s. 91–92.

¹³⁶ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Ines Pettersson Lina Snellmanille 19.4.1918 Sjundeå. Punaisten teillä liikkuvista joukoista myös KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 8: Maria Lemponen Lina Snellmanille 12.2.1918 Lempäälä.

*Då kan det kännas kusligt, ty ansiktena äro så grymma. En har engång hotat att skjuta mig.*¹³⁷

Sisaret saivat työhönsä liittyen myös poikkeusvapauksia. Edla Hytönen kirjoitti sairaiden riittävän syyksi myös yöllä liikkumiseen:

*”Olin viime yönäkin sairaan luona, tultin hakemaan yhdentoista aikana, vaikka ei ole lupa yhdeksänä jälkeen enää liikkua, waan sairaat panevat tien auki, wahdit käyvät tässäkin edestakaisin yöt ja päivät pitkin tietä.”*¹³⁸

Vapaa liikkuminen oli vuorokauden ajasta riippumatta sallittu myös esimerkiksi Rauman sisarille. Kokemäellä palvelleen Anna Könösen tavoin he saivat lisäksi erivapauden myös telefoonin käytössä.¹³⁹ Kuten Anna Forsberg sai todeta, ei tietojen vaihto linjoilla kuitenkaan ollut yksityistä. Sisar soitti Uuteenkaupunkiin onnitellakseen Fanny Lepistöä tämän nimipäivänä:

*”Ei täällä saa ihmiset yleensä telefontia käyttää kaupungin sisälläkään, mutta meidän puhelut he ovat yhdistäneet. Tohtorien ja sairaaloiden puhelut he myös yhdistävät. Alma Heikkilä tuntui hyvin murheelliselta eikä kummakaan, kun heidän tohtorinsa on surmattu. Heidän johtokuntansa on hajonnut ja sanoi että elämä näyttää hyvin pimeältä. Ei hän voinut tarkemmin oloja kuvailla, sillä kun alkoi kertoa, että kirkkoherrakin oli vangittuna, niin huusi mies-ääni väliin: ”ei saa puhua sellaisia!”*¹⁴⁰

Sisar Annan kirje on myös esimerkki sisarten pyrkimyksestä kuvauksissaan rehellisyyteen ja tasapuolisuuteen. Hän jatkaa kirjeettään paheksumalla terroria ja kaartilaiden toimia, mutta osoittaa punaisia kohtaan myös ymmärrystä. Sairaanhoidon tarjottiin kaikille tarvitseville:

”Kyllä täällä on ollut surullisia tapauksia (--). Vangittuna on yli 30. ja muualla vangittuja raumalaisia on jo kolme jäätyneenä ruumiina tuotu tänne kun on metsissä surmattu ja ryöstetty. Yksi niistä on kauppias Kumlander, jonka ruumis on kolme viikkoa maannut Oripään? metsässä ja pari päivää sitte vasta tuotiin kotiin. Vaimo ei ole tiennyt mitään miehensä kohtalosta, täällä vaan p. kaartilaiset jo toistakymmentä kertaa ovat suuria summia vieneet heidän varastojaan ja lukinneet makasiinit sinetillään, niin ettei rouva-rukka saa itse mitään omia tavaroitaan. Nyt kun hän tarvitsi musta-

---

¹³⁷ ”Ei tällä kerta tavannut tiellä lähes ketään, toisinaan tapaan sillä yksi toisensa jälkeen hevosen tai ratsastajan aseineen ja punanauhoineen. Silloin voi tuntua kolkolta, sillä kasvot ovat niin ankarat. Yksi uhkasi kerran ampua minut.” KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Helga Snickars Lina Snellmanille 26/28.3.1918 Täckter.

¹³⁸ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Edla Hytönen Lina Snellmanille 21.3.1918 Köyliö.

¹³⁹ Kirjeen mukaan ryöstöt ja häiriköinti olivat yleisiä myös Kokemäellä. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Anna Könönen Lina Snellmanille 12.2.1918 Kokemäki.

¹⁴⁰ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Anna Forsberg Lina Snellmanille 3.3.1918 Rauma.

*lankaa ja kangasta tulivat miehet pistimien kansa oven avaamaan ja mukaan sinne että hän sai omia tavaroitaan. Odottais heiltä vähän enemmän ihmisyyttä nyt kun mies makaa ruumiina, aseettomana ammuttuna. Sitä rouva raukkaa käy niin sääli pienten lastensa kanssa (--)
(--) paljon tullaan kosketuksiin myös p. kaartilaiden kanssa, kun heidän kodeissaan on sairaustapauksia. Lyydi on hoitanut neljä p.k. sotilastakin, kun ovat sairastaneet keuhkokuumeen ja saanut todistaa heille Jumalan rakkaudesta (--)* –Niin, kyllä kaikki punakaartilaiset sotilaat ovat meitä kohtaan hyvin lauhkeita ja menisivät mielellään vaikka pakoon kun pistimiensä kanssa kulkevat. Kyllä he tunnossaan tietävät milloin ovat vääryyden palveluksessa. Sääliksi käy työ-väki joukkoja. Nyt heidän tulee täälläkin pakolliseksi lähteä rintamaan jos he vaan johonkin ammattijärjestykseen ovat kuuluneet, vaikka se olisi heille kuinka vastahakoista. Kyllä on surua ja tuskaa melkein joka kodissa tänä aikana. monta joukkoa on sinne jo lähtenyt ja useita jäänyt.¹⁴¹

Punaisten suorittamista teloituksista kerrottiin sisarten kirjeissä useilta paikkakunnilta.¹⁴² Toisinaan surmat ja niiden uhka koskettivat sisaria hyvin läheltä. Mietoisissa palvellut Mandi Laihoranta oli viime hetkellä juossut varoittamaan paikallisia diakonian ystäviä ja ”murhattavaksi” tarkoitettu isäntä ehti paeta metsiin.¹⁴³ Uudessakaupungissa terrorin uhriksi joutui jo mainittu sisarille läheinen lääkäri:

”Niin kuin sisar Lina ehkä on lehdistä lukenut, on täällä hirveällä tavalla murhattu parisen kymmentä henkilöä, niiden joukossa Tohtori Jalavakin. Kyllä ne olivat todella kauhun päiviä. Työmme on sentään saanut jatkua keskeytymättä. (--) Minunkin kotini on ollut taisteluin keskellä. Siskoni mies on ollut kuukauden kadoksissa, luultavaa on että punakaarti on vienyt hänen mukanaan.”¹⁴⁴

Sisaret tarjosivat seurakunnissa tarvittaessa myös sotasairaanhoidtoa, mikäli alkuvuoden tai kevään valtaustaisteluissa tuli haavoittuneita.¹⁴⁵ Hoidettavien määrä ei kuitenkaan yleensä ollut suuri, ja toisinaan tehtyihin valmisteluihin ei lopulta tarvinnut turvautua.¹⁴⁶ Esimerkiksi Aina Lundström kertoi hoitaneensa Venmaan työväentalon kahakassa haavoittuneita, joista kolme kävi edelleen sisaren luona sidemuutoksilla.¹⁴⁷ Sisar Aina ei sisarten kirjeille tyypillisesti myöskään eritellety hoitamiaan haavoittuneita punaisiin, valkoisiin tai siviileihin.

---

¹⁴¹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Anna Forsberg Lina Snellmanille 3.3.1918 Rauma.

¹⁴² KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 8: Maria Lemponen Lina Snellmanille 12.2.1918 Lempäälä.

¹⁴³ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Alma Laipio Lina Snellmanille 28.4.1918 Mietois.

¹⁴⁴ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Fanny Lepistö Lina Snellmanille 9.5.1918 Uusikaupunki.

¹⁴⁵ Katso esim. KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Anna Könönen Lina Snellmanille 29.4.1918 Kokemäki.

¹⁴⁶ Jälkimmäisestä esim. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Hilda Keskiaho Lina Snellmanille 29.5.1918 Lapinlahti.

¹⁴⁷ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Aina Lundström Lina Snellmanille 20.3.1918 Vehmaa.

Muutama sisarista joutui myös pakenemaan kodistaan tai luovuttamaan sen punakaartien käyttöön. Esimerkiksi Maria Tolosen asunto irtaimistoinen tuhoutui Messukylän taistelussa.¹⁴⁸ Olga Wanamo kertoi viettäneensä Punkalaitumen kireimmät ajat pappilassa, josta kaikki asukkaat oli kuitenkin 12.4. ajettu ulos. Samana yönä rakennukseen muutti sisaren mukaan 70 punaista. Talon väki vietti seuraavan yön naapurissa, mutta huhu valkoisten tulosta ja koittavista taisteluista ajoi asukkaat uudelleen pakosalle:

”Silloin ihmiset poistuivat kodeistaan, ja joka ei mennyt niin ajettiin. Nyt alkoi hillitön ryöstö. (--) Me aijoimme mennä pieneen läheiseen torppaan, mutta itkusilmin emäntä selitti, ettei hän voi ottaa rovastilaisia, sillä jos hän sen tekee niin on uhattu hökkelinsä polttaa. Samoin kävi toisessa paikassa.

Menimme sitte sateen suojaan pieneen harvaan latoon. Mutta kun ei sekään vettä pitänyt niin lähdimme kävelemään. Eräs emäntä sattui tulemaan vastaamme ja hän johdatti meidät pieneen mökkiin jossa meitä pakolaisia oli neljään kymmeneen. Me pidämme sitä Jumalan tahtona ettemme joutuneet kumpaankaan ensimmäinnettyn asuntoon. Sillä lähipäivinä rovastia kovasti etsittiin. Mutta ihmiset johdattivat aina etsijät harhaan. Kyllä se oli jännitystä. (--) Neljä päivää olimme paossa. Nyt taas asumme pappilan naapurissa. Sillä pappila on niin siivoton ettei sinne heti kohta voi mennä.

Niin kuin ihmeen kautta Laidun jäi palamatta. Pappilan nurkassa mies jo oli sytytys hommissa mutta säikähti ja työ jäi kesken. Kirkossa on asuttu, mutta ei ole paljo pahaa tehty. (--) Pelkäsin jo että punaiset minut ottavat. Mutta niin ei sentään käynyt.”¹⁴⁹

Pappilat olivat myös kirjeissä usein erikseen mainittuja ”ryöstöjen”, takavarikointien ja tuhopolttojen kohteita. Esimerkiksi Inkoossa seurakunnan papit joutuivat poikineen piilottelemaan metsissä koko kevään.¹⁵⁰

Dramaattisia olivat myös tapahtumat Helsingin kaupunkilähetyksen miesten työsiirtolassa Ryttylässä.¹⁵¹ Kolme vuotta toimineen siirtolan johtajana toimi opettaja Olli Pajari ja emäntänä Helsingin laitoksen sisar Maria Sumelles.¹⁵² Sodan alkuvaiheessa kaupunkilähetyksen johdolle kantautui tietoja työsiirtolassa ilmenneistä levottomuuksista,

---

¹⁴⁸ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: K.M. Olander Arhtur Palmrothille 2.5.1918 Messukylä, katso myös luku 2.2.

¹⁴⁹ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Olga Wanamo Lina Snellmanille 2.5.1918 Punkalaidun. Huhtikuun alussa tilanne oli vielä hyvin rauhallinen, Olga Wanamo Lina Snellmanille 1.4.1918.

¹⁵⁰ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Helga Snickars Lina Snellmanille 24.4.1918 Täckter.

¹⁵¹ Työtoiminnan kohteina olivat muun muassa entiset vangit, alkoholiongelmaiset ja irtolaiset ja siihen kuului viljely-, maa ja metsätöitä, huonekalujen valmistusta ja karjankasvatusta. Lisäksi kuntoutukseen kuului valistustyö. Jalovaara 2015: s. 92–93.

¹⁵² Katso Liite 1.

joiden seurauksena johtaja Pajari oli pakotettu poistumana paikalta.¹⁵³ Sisar Maria kuvaili tapahtumia helmikuun kirjeessään seuraavasti:

”Aika on mahdottoman synkkää ja levotonta. (--) Pastori ehkä tietää että meillä on taas opettaja Pajari johtajana. Oliko se oikein tai väärin en voi arvostella mutta nyt hän teki virheen, joka oli saattaa laitoksen arveluttavaan tilaan. Wiime sunnuntaina aamukokouksen yhteydessä hän rupesi puhumana politiikkaa oman käsityksensä mukaan, mutta sitäpä tämä meidän muuten rauhallinen ”sakki” ei hyväksynyt. Siitä alkoi kiihtymys ja mielten purkaus, kokouksen pito ja punakaartin sekaantuminen y.m. Sain täydelliset tiedot miesten mielistä ja hermoista, ymmärsin että rauhoittamisen ehtona oli Pajarin poistuminen. Niin tapahtuikin ja minä jäin tämän kiihtyneen joukon kanssa yksin. –”¹⁵⁴

Tilanne ei kuitenkaan rauhoittunut, ja maanantaina siirtolan asukkaat ilmoittivat ottavansa rakennuksen viljelyksineen ja kalustoineen hallintaansa. Sisar ei kuitenkaan jäänyt neuvottomaksi vaan laati ”sotasuunnitelman”, kokosi laitoksen asiapaperit, vuokrasi huoneen Turkhaudalta, pakkasi osan tavaroistaan ja ilmoitti valtaajien saavan jatkossa olla sekä isäntiä että emäntiä:

”Mutta siitä se tulikin ällistys. Lähetystö tui luokseni pyytämään etten lähtisi pois. Saisin vaikka ihan vapaana olla kaikista kun vaan en jätä taloa. He eivät mitenkään loukkaa eikä sekaannu saan ”syödäkin mitä vain tahdon”. No niin, olin tarkoitukseni saavuttanut siltä kohdalta(--)”¹⁵⁵

Vaikka sisar itse sai jatkossa olla rauhassa kohdistui ”määräämisen kovuus” siinä määrin laitoksen muihin työntekijöihin, että emäntä päätti hakea vastuuseen paikkakunnan uudet vallanpitäjät:

”Käännyin paikallisen punakaartin puoleen jotenki tiukasti kysyen millä oikeudella ovat valtuuttaneet meidän miehet isännöimään tässä talossa. Siellä ihmeteltiin suuresti että minä luulen heitä niin hassuiksi. Lupasivat apuaan kun hiukankin täällä tapahtuu häiriöitä tai väkivaltaa. Elämämme on tasaantunut kyllä muodollisesti niin että en luultavasti tarvitse apua mutta ei tuo omistamisen hulluus ole vieläkään kaikki pois. Lähetettiin kaksi miestä Helsinkiin saamaan selvää miten tämän talon kohtalo päätettäisi siinä uudessa yhteiskunnassa. - - Hulluja täytyy hoitaa eikä pieksää. – Olen pannut kaiken järkeni ja malttini jotta onnellisesti pääsisimme tämän pimennon läpi.”¹⁵⁶

---

¹⁵³ Jalovaara 2015: s. 104

¹⁵⁴ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Maria Sumelles Arthur Palmrothille 8.2.1918 Ryttylä, Miesten työsiirtola.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

Huhtikuun alkuun mennessä tilanne kuitenkin kiristyi. Siirtolan miehistä suuri osa liittyi kaartiin, minkä jälkeen punaiset perustivat siirtolan tiloihin lastenkodin.¹⁵⁷ Myös sisar Marian oli lopulta jätettävä paikkansa, mistä hän kaksi päivää myöhemmin kirjoitti Ida Cajanille:

”Niin kuin otsakirjoitus selvittää, en ole enää Ryttylässä vaan naapurikylässä Turkhoudalla. Eilen illalla tänne tulin. Toissa iltana sanottiin ylös ja käskettiin poistua talosta heti,- niin etten enää ole Ryttylän emäntä vaan pakolainen. Kaksi päivää oli taistelua ja niin tuo raaka voima ”me vaadimme” sai isännyyden. Täällä Laihon talossa olen täysi hoidossa ja on oikein hyvä, mutta päässä ja koko ruumiissa on niin kumma herpaantuminen että en oikein voi tällä kertaa mitään. Olisi niin paljo kertomista mutta ei sitä tähän jaksa raappia. Oli oikein kysymys minun vangitsemisestani mutta siksee se jäi ainakin vielä olen vapaa.”¹⁵⁸

Terrori ja teloitukset koskettivat sisaryhteisöä myös konkreettisesti. Diakonissalaitoksen taloudenhoitaja Hia Björkenheimille menetykset olivat erityisen raskaat, sillä Kymenlaakson punaisen terrorin uhriksi joutuneen veljensä lisäksi hän menetti kaatuneena sisarensa pojan ja sisarentyttärensä puolison. Sisar sai sisarten kirjeissä osakseen paljon myötätuntoa, sillä suru oli lähellä monia. Valkoisten joukoissa kaatuneena ja punaisen terrorin uhrina läheisiään menetti kirjeenvaihdon perusteella vähintään viisi sisarta.¹⁵⁹ Isänsä kuolemaan palasi joulukuussa vielä Hilda Keskiaho:

”Ainoa, mikä välistä nousee kuin kiusauksena ja pistää, on se tosiseikka että hänen joka oli niin hyvä ja arka, piti astua haudantakaiseen elämään väkivaltaisen kuoleman kautta. Se tuntuu niin julmalta ja tahtoo häiritä rauhaani. Ja kuitenkin kävi ”kipujen mies” saman tein! Tiedän sen, - ja toisinaan olen tuntevinani, että isäni nousee sellaisia ajatuksiani vastaan ja sanoo: kun et sinä lapsi ymmärrä!”¹⁶⁰

Kahden sisaren kohdalla kevään sotatila vaikutti myös sovitun työn aloittamiseen.¹⁶¹ Elsa Wennerströmin oli määrä matkustaa alkuvuodesta Kuopioon, mutta lähtöä oli siirrettävä aina elokuuhun asti. Lahden seurakunta puolestaan odotti vielä tammikuussa hartaasti

---

¹⁵⁷ Jalovaara 2015: s. 104–105. Lastenkodin osalta katso myös luku 4.2.

¹⁵⁸ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Maria Pumelles Ida [Cajanille] 4.4.1918 Turkhauta. Sisar Ida sai samoihin aikoihin vastaavia kirjeitä ja onnitteluja 75-vuotispäivänsä johdosta.

¹⁵⁹ Maininnoista KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Fanny Lepistö Lina Snellmanille 9.5.1918 Uusikaupunki, Naëmi [von Bonsdorff] Lina Snellmanille 16.3.1918 Viborg. Elin Kuhmonen menetti veljensä kaatuneena, katso luku 3.1. Lisäksi läheistensä kodin tuhoutumisesta ja aineellisista menetyksistä mainittiin, katso esim. KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Sandra Hjon Lina Snellmanille 11.5.1918 Turku.

¹⁶⁰ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Hilda Keskiaho Lina Snellmanille 21.12.1918 Lapinlahti.

¹⁶¹ Helmikuun alkupäivinä väkivaltaisuuksia ja kulkuyhteyksien epävarmuutta uhmasi vielä Rauha Wikman, joka 8.2. ilmoitti saapuneensa Pohjaan. Sodan vuoksi nuori sisar ei saanut mukaansa tavanomaista saattajaa, vaan joutui kaiken lisäksi selviytymään matkasta omin neuvoin. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Rauha Wikman Lina Snellmanille 8.2.1918 Pohja.

pitkään kaivattua diakonissaa. Punaisten vallattua kaupungin päätti diakoniayhdistys kokoontumiskieltoa uhmaten kuitenkin lykätä sisaren vastaanottoa.¹⁶² Toukokuun alussa yhdistys lähestyi laitosta uudelleen, mutta kaikki sisaret oli sidottu saksalaisten haavoittuneiden hoitoon.¹⁶³ Lokakuussa seurakunta sai lopulta vastaanottaa diakonissa Rosa Ståhlmanin, jonka voimat eivät raskaan vuoden jälkeen enää riittäneet työn käynnistämiseen seurakunnassa. Viimeiseksi kompastuskiveksi oli tullut sisaren asunto, jota yhdistys piti riittävänä, mutta sisar puheenjohtaja Wikströmin mukaan itse ”käsittämättömistä syistä” pelkäsi, ja joka tämän ”mielikuvituksessa” oli ”liian kylmä, syrjässä, ties mitä.” Hän piti sisaren mieltä ”hyvin vaihtelevana”, totesi tämän olevan ”ylen hermostunut” ja ”kaipaavan nähtävästi lepoa.”¹⁶⁴ Pastori Palmroth kuitenkin ymmärsi sisar Rosan tilannetta, ja ahdistuneen kirjeen saatuaan järjesti tämän takaisin Helsinkiin:

”Tämä minun oloni täällä on ottanut niin paljon minun päälleni etten kykene nyt työtä tekemään, vaan pyytäisin että pääsisin sinne kotiin lepäämään ja työhön. Olen niin uneton ettei tästä tule mitään. Voisiko laitos antaa toisen sisaren tänne oitis, yhdistyksen jäsenet tahtovat että heti tilalla toinen. Olen niin toivoton minä pelkään miten minun käy. Voi, en tahtoisi näin kirjoittaa mutta en voi muutenkaan. Ei nyt vaan Pastori minua väärin ymmärrä.”¹⁶⁵

Lahteen lähti sisar Rosan tilalle Haminassa sodan aikana toiminut koesisar Lydia Punnonen, joka palveli tehtävässä yli 40 vuotta.¹⁶⁶ Ankarasta terrorista kärsineillä paikkakunnilla koettiin valkoisten saapuminen huhti-toukokuussa usein suurena helpotuksena. Kokemäellä toiminut Anna Könönen kuvaili huhtikuun lopulla lähiseudun tapahtumia ja valkoisten saapumisesta seuranneita Peipohjan ja Kokemäen taisteluja. Kuvaus ajoittuu punaisten itää kohti suuntautuneen perääntymisvaiheen kiivaisiin taisteluihin, ja elintarvikkeiden pilaamisessa saattoi olla kyse myös tarkoituksellisesta hävittämisestä perässä seuraavien valkoisten vahingoksi.¹⁶⁷

”Elämä täälläkin on ollut vallan kauheaa. Punaistenvalta kesti täällä 3.2.–17.4. ja mitä pidemmälle heidän valtansa meni, sitä hävittömämmäksi se tuli. Elämä alkoi käydä sietämättömäksi, vanhat a nuoret, sairaat ja terveet, kaikki alkoivat tulla toivottomiksi. Kaikkiolla ryöstettiin mitä vaan irti saatiin. Lopulta tuli tavaraa niin paljon ettei saatu mukana kulkemaan.

---

¹⁶² Jämbäck 2010: s. 50-54, KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: A. V. Wikström Arthur Palmrothille 7.1.1918 ja 27.2.1918 Lahti.

¹⁶³ Katso luku 3.2.

¹⁶⁴ Asunnon kylmyydestä valittivat myös myöhemmät Lahden sisaret. Jämbäck 2010: s. 61.

¹⁶⁵ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Rosa Ståhlman Arthur Palmrothille 19.12.1918 Lahti.

¹⁶⁶ Jämbäck 2010: s. 40–41, 65–66.

¹⁶⁷ Lyhyesti tapahtumista ja Vammalan palosta Hoppu 2013: s. 208.

Poltettiin sitten tavaraa kaikenlaista, viljaa, kankaita, ruokavaraa, pito ja sänkyvaatteita. Huittisissa sekotettiin paloöljyllä viljaa, sianlihaa tuhansia kiloja, silliä useampia tynnyreitä, kahvia monta säkkiä ja muutakin ruokatavaraa. 17.4. aamulla kello vähän yli 3 alkoi kuulua kiväärin pauketta ja kuularuiskun rätinää. Silloin aavistimme että nyt on tullut se kauan ja hartaasti toivottu aika ja että apu oli liki. Valkokaartilaiset olivat 3men jälkeen tulleet Peipohjaan, jossa ammuskelivat vastassa olevia punaisia. Punaiset vastasivat kuularuiskulla kirkontornista, (--) Valkoisia haavoittui 1 lievästi poskeen, punaisia kaatui 20. Kun Peipohja oli puhdistettu, tuli meidän kylän vuoro. Hätä juuri suurin kun apu tuli, Isopappila oli ilmitulessa, samoin suurisilta ja asemarakennus jotka paloivat perustuksia myöten. (--) Kamala oli se aamu kun kello 24-8 asti aina vaan jymisi ja paukku. Kaikki sillat räjäytettiin paitsi 1 maantien silta jäi rikkomatta kuin ei vihollisella ollut enää aikaa. Puoli seitsemän marssivat valkokaartilaiset meille ja punaiset menivät hurjaa vauhtia edellä paeten. Ilon kyyneleet vierähtivät useimman paikkauntalaisen silmistä kuin pelastajat saapuivat. (--) Pahankosken silta myös räjäytettiin rikki, useita vaunuja myös rikki ja jokeen. Tyrvällä on ollut paljon kauheampaa, paljon murhattiin siviili miehiä. Vammalan kauppalassa on poltettu vallan perustuksiaan myöten kaikki talot, eli toisin sanoen monta kymmentä taloa.¹⁶⁸

Varsin tyypillinen oli kirjeenvaihdon perusteella kaikesta huolimatta myös Maskussa toimineen Elsa Haraisen toteamus, jonka mukaan punaiset olivat paenneet ”kaikessa hiljaisuudessa”, ”uhatut hävitykset” jääneet ”lähtökiireessä tekemättä”, seurakunnan jäseniä ei ”murhattu” ja seudut säästyivät ”koko hyvin moniin muihin verraten”.¹⁶⁹ Tilanne oli sama myös esimerkiksi Pusulassa, Vehmaalla ja Paraisissa, joka Hanna Mellbergin mukaan oli sentään toiminut punaisten kokoontumis-, ja kauttakulkupaikkana.¹⁷⁰ Sisar Hannan kirje on tässä mielessä myös esimerkki sanomalehtien vaikutuksesta. Paraisissa oli sodan ajan tuonut tietoja vain punaisten epäluotettava ”Arbetet”, ja kun tiedon kulku vapautui luettiin lehdistä järkyttyneenä muiden alueiden tapahtumista.¹⁷¹ Suulliset kertomukset ja sanomalehdet olivat keväällä 1918 kuitenkin täynnä paisuteltuja tarinoita, huhuja ja valkoisten lehdistössä lisäksi tarkoituksellista propagandaa. Punaisten hallintaansa ottamilla alueilla niiden uutisointi näyttäytyivät sodan jälkeisessä tilanteessa yhtä luotettavina kuin ennen sitä. Lehdissä liikkuneet kauhutarinat saattoivat siksi osaltaan vaikuttaa ajatukseen oman paikkakunnan säästymisestä ”hyvin muihin verraten”.

---

¹⁶⁸ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Anna Könönen Lina Snellmanille 29.4.1918 Kokemäki. Katso myös HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Anna Könönen Lina Snellmanille 12.2.1918 Kokemäki.

¹⁶⁹ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 56: Elsa Harainen Arthur Palmrothille 21.5.1918 Masku. MUITA?

¹⁷⁰ KA, HDL III AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Hanna Mellberg Arthur Palmrothille 4.6.1918 Pargas, Liisa Pollari Arthur Palmrothille 5.7.1918 Pusula.

¹⁷¹ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Hanna Mellberg Arthur Palmrothille 4.6.1918 Pargas.

Sisarten ja yleisesti naisten työkenttä noudatti vuonna 1918 tiukasti aikakauden sosiaalisten sukupuolten välistä työnjakoa, jossa sopiviin tehtäviin luettiin vaate-, ruoka-, ja lääkintähuolto.¹⁷² Punaisten puolella tästä jaosta poikkesivat kuitenkin naiskaartilaiset, joita etenkin vastapuolen kuvauksissa pidettiin luonnottomina, halveksittavina ja tuomittavina.¹⁷³ Naiskaartilaiset mainittiin sisarten kirjeissä vain kerran. Sisarkunnan vanhimpiin kuulunut ja diakonissana 23 vuotta toiminut Hilda Ikonen ei sisarille tyypillisesti halunnut arvostella lähimmäisiään, mutta kiteytti omien periaatteidensa totaalisen vastakohdan paljon puhuvasti. Kuvaus viittaa kaupungin perusteella Turun tai Maarian naiskomppanioon.¹⁷⁴

*”Täällä on mennyt punaisia naisia taistelu tantereelle sotimaan. Ei sitomaan vaan haavoittamaan. Sanovat ”sisäisen äänen” kehoittavan menemään.”*¹⁷⁵

3. SISARET VALKOISESSA SUOMESSA

3.1. Sairaanhoidtoa ja rintamahuoltoa

Tammikuun loppuun mennessä Helsingin Diakonissalaitos menetti yhteyden rintaman pohjoispuolelle jääneisiin sisariinsa. Näiden oli uudessa tilanteessa toimittava oma-aloitteisesti ja seurakuntansa diakoniatoimijoilta mahdollisesti saamiensa ohjeiden mukaisesti.¹⁷⁶ Sodan sytyttyä naiset rintaman valkoisella puolella ryhtyivät yleisesti huolehtimaan taisteluun suunnanneiden muonituksesta, vaatehuollosta ja sairaanhoidosta. Näissä kaikissa tehtävissä oli kirjeenvaihdon perusteella mukana myös diakonissoja. Kyseessä ei ollut suojeluskuntien kaltainen organisoituminen, vaan Annika Latva-Äijön sanoin paikallistasolla järjestäytynyt toiminta, joka ”oli vielä lähes täysin spontaania ja oma-aloitteista sekä vailla minkäänlaista keskitettyä johtoa.”¹⁷⁷ Valkoisen armeijan huollosta vastaamaan perustettiin 15.2.1918 intendentuurilaitos, jonka alaisuuteen myös

---

¹⁷² Latva-Äijö s. 50, 57

¹⁷³ Valkoisten naisten keskuudessa kyllä esiintyi vastaavaa halua taistelutoimiin, mutta keskustelu päättyi maaliskuun puolivälissä Mannerheimin määräykseen. Latva-Äijö 2004: s. 53–54.

¹⁷⁴ Lintunen 2013: s. 288, Hoppu 2013: s. 123–24.

¹⁷⁵ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Hilda [Ikonen] Lina Snellmanille 11.5.1918 Turku. Hildan osuus on Sandra Hjonin kirjeen perässä.

¹⁷⁶ Asian selvittäminen vaatisi tutustumista seurakuntien arkistoihin, mihin ei tämän työn yhteydessä ollut mahdollisuutta.

¹⁷⁷ Latva-Äijö 2004: s. 50.

naisten toiminta pääosin siirtyi. Naisia myös kannustettiin ja kutsuttiin huoltotoimiin sanomalehdissä. Tärkeimpänä pidettiin ompelutoimintaa, josta huolehtimaan perustettiin erillisiä ompeluseuroja.¹⁷⁸

Kirjeenvaihdon perusteella Valkoiseen Suomeen jääneistä sisarista vähintään neljä osallistui rintamasairaanhoidon. Heistä yksi oli Vaasan seurakuntasisar Edith Sjösten, jonka kokemuksista vuonna 1918 muodostui erityisen traagisia. Sisar Edith ilmoitti pastori Palmrothille ja sisar Linalle tammikuussa tehneensä vaikean mutta pitkään punnitun päätöksen jättää työnsä ja avioitua lapsuudenystävänsä, oululaisen veturilämmittäjä Allan Gustafssonin kanssa.¹⁷⁹ Edith pyysi lupaa jättää paikkansa Vaasassa irtisanomisajan jälkeen 1. maaliskuuta. Kirjeenvaihdosta ja Sotasurmat –tietokannasta kuitenkin selviää, että Allan Gustafsson ammuttiin 1.2.1918 Oulussa, vain muutama viikko Edithin ilmoituksen jälkeen.¹⁸⁰ Raahesta saapuneet valkoiset valtasivat Oulun tuhoisassa taistelussa kaksi päivää myöhemmin.¹⁸¹ Tapahtuneen seurauksena Edith jäi diakonissaksi ja matkusti ambulanssin mukana sairaanhoitajaksi rintamalle. Yhtään kirjettä tältä ajalta ei ole säilynyt, mutta sisar Lina viittasi myöhemmin keväällä Edithin kertoneen olleensa ”sairaiden ja kuolevien luona”. Rintamalta vapauduttuaan hän vietti jonkin aikaa laitoksella ennen paluutaan Vaasaan. Kotikulmat tuntuivat toukokuussa vielä epätodellisilta, ja illallishetken juhlava pöytä sai sisaren tahtomattaan muistelemaan menneitä rintamakuukausia, jolloin ”pesemättöminä ja väsyneinä jonotettiin kenttäkeittiössä.”¹⁸² Myös kahden paikallisen pastorin rintamalta kotiin palanneen pojan vastaanotto sai Edithin kokemansa jälkeen mietteliääksi:

”(--) Eilen tulivat molemmat pojistamme kotiin. Kaikki ottivat heidät niin juhlallisesti vastaan. Kukkasin koristettuna tulevat he nyt kotiin, mutta kuinka monia heistä onkaan haettu verta vuotavina ja kaatuneina kotikaupunkiin.

---

¹⁷⁸ Latva-Äijö 2004: s. 50–51.

¹⁷⁹ Pari kävi kirjeenvaihtoa vuodesta 1915. KA, HDL III kotelo 83: Edith Sjöstenin kirjeenvaihtoa. AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Edith Sjösten Arthur Palmrothille 21.1.1918 Wasa.

¹⁸⁰ Suomen sotasurmat 1914–1922 –tietokanta: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> Luettu 25.3.2016. Allan on tietokannan mukaan kuollessaan jo ollut aviossa, mutta tämä ei käy ilmi Edithin kirjeistä? Lisäksi kuolinkunta puuttuu, mikä kirjeenvaihdon perusteella olisi ollut Oulu, lisäksi kirjeet viittaisivat hautajaisten järjestämiseen Hangossa, jonne Edithin ei ollut mahdollista matkustaa.

¹⁸¹ Kyseessä oli todennäköisesti paikallisen suojeluskunnan tulitaisteluun päättynyt yritys riisua aseista kaupungin venäläinen varuskunta. Aseistariisuntayritys käynnistyi 30.1. Hoppu 2013: s. 153–55, 476.

¹⁸² KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Edith Sjösten Lina Snellmanille, 20.5.1918 Wasa.

*Jos poikasemme yhtä rohkeasti taistelisivat syntiä ja pahaan vastaan itsessään, kuinka toisenlainen silloin olisikaan maailma.*¹⁸³

Sisällissodan koettelemukset eivät sisar Edihtin osalta kuitenkaan vielä toukokuussa olleet ohi.¹⁸⁴

Sahalahden diakonissa Elin Kuhmonen puolestaan kuvaili sotakokemuksiaan sisar Linalle kesäkuussa pitkällä ja seikkaperäisellä kirjeellä. Hän oli huhtikuun 10. päivänä saanut tietää, että Etelä-Pohjanmaan II:n reservipataljoonaan otettiin sairaanhoitajia. Käynnissä oli Tuomas Hopun mukaan Tampereen valtausta seurannut ”kilpajuoksu itään”, jossa valkoiset ja huhtikuun 3. päivänä maihin nousseet saksalaisjoukot pyrkivät katkaisemaan punaisten perääntymistien.¹⁸⁵ Seuranaan paikallinen ylioppilasneiti matkusti sisar joukkojen luo Luopioisiin, jossa kapteeni Hjalmar Söderman¹⁸⁶ myönsi heille luvan seurata sotajoukkoa sairaanhoitajina. Ensimmäiseen taisteluun yksikkö joutui Alvettulassa, jossa rintamasairaanhoidon niukka varustetilanne konkretisoitui:

*”Me saimme sideasemaksi suojaisan paikan metsässä, että jokunen kuula vaan sinne tuli. Tohtori Neiti Hallamaa tuli juuri, kun haavoitettuaikin tuotiin paarilla. (--) Lakanoista revittyjä siteitä oli, sekä vähän pumpulia ja jotia meillä mukana. Tohtorilla oli vähän Kamfer –tippoja sekä sublimaattia. Eräs pussi oli saatu punaisilta jo ennen ja sisälsi sidetarpeita: Venäläisiä ensi siteitä, plakaattia ja sterillää kai, oli olevinaan myös, mutta heinänsiemeniä ja heiniäkin oli joukossa.”*¹⁸⁷

Haavoittuneet lähetettiin sidontapaikalta noin 15 kilometrin päähän Puudikkalan kenttäsairaalaan. Yöksi pataljoona vetäytyi Miehikkälän ja Tarvoilan kyliin. Seuraavana päivänä marssi jatkui Tuulokseen, sillä sisar Elinin mukaan miehiä ei enää ”saatu palaaman” samalle taistelupaikalle. Punaiset murtautuivat läpi Alvettulassa muutama viikkoa myöhemmin, mikä johti sisarenkin kokemaan Hauhon taisteluun.

Tuuloksen kallioille II pataljoona jäi kahdeksi viikoksi asemiin odottamaan vahvistuksia. Saksalaisten vallattua Hämeenlinnan oli lännestä perääntyvien punaisten kuljettava

---

¹⁸³ ”I går kommo vara gossarna hem. De blevo så högtidligt emottagna av alla. Blomster beprydda kommo, de nu hem men huru många av dem kamraterna har icke hämtats blödande och stupade till hemstaden. Om våra kädka gossar lika modigt stred mot synden och det onda i dem själva, huru mycket annorlunda vore då icke världen.” KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Edith Sjösten Lina Snellmanille, 20.5.1918 Wasa.

¹⁸⁴ Katso luku 4.1.

¹⁸⁵ Hoppu 2013: s. 212.

¹⁸⁶ Tuomas Hoppu mainitsee Södermanin komentaneen Keski-Pohjanmaan 2. reservipataljoonaa (vahvuus 470 miestä), kun sisar Elin kirjoittaa kyseessä olleen Etelä-Pohjanmaan vastaava. Hoppu 2013: s. 215.

¹⁸⁷ KA, HDL III, kotelo 7: Elin Kuhmonen Lina Snellmanille 26.6.1918, Sahalahti.

Tuuloksen ja viereisen Syrjäntaan kylän kautta, ja laukauksia odottavien suojeluskuntajoukkojen kanssa vaihdettiin koko kahden viikon ajan. Huhtikuun 27. päivänä tiedustelija toi muutaman saksalaissotilaan kanssa viestin, jonka mukaan punaiset olivat paenneet Hauholle puoli tuntia ennen saksalaisten ja tuntia ennen Tampereelta saapuneiden suojeluskuntalaisten tuloa. Tilanne oli sodan kannalta sikäli merkittävä, että etelästä edenneet saksalaiset ja pohjoisesta tulleet valkoiset joukot saivat samalla ensimmäistä kertaa yhteyden toisiinsa. Seuraavana aamuna sisar Elin seurasi pataljoonan ja saksalaisten yhteishyökkäystä maantietä pitkin Hauholle. Valkoiset joukot joutuivat lähellä Hauhon kirkkoa punaisten yllättämäksi, mistä seurannut taistelu oli sodan loppuvaiheen verisimpiä ja kaoottisimpia. Kapteeni Södermanin pataljoona menetti kaatuneena noin 50 miestä, ja punaisten tappioita on Tuomas Hopun mukaan sekasortoisen perääntymisen takia mahdotonta arvioida. Sairaanhoidajat seurasivat joukkoja taaempaa, ja sattumalta säästyivät pahimmalta:

”Ajamme lähelle Hovinkartanoa. Siinä viivytti haavoittuneen sitominen meitä, ettemme joutuneet kuulasateeseen. Hauholta tuli miehiä pakoön, juosten, hikisinä ohitsemme. Puhuimme pelkureista ja jatkoimme matkaamme eteenpäin -. Mutta vielä tuli vastaa ja puhuivat perääntymisestä sekä käskivät kääntää meidän hevosemme takaisin. Saksalaisia ja meidän miehiä sekaisin tuli minkä kerkisi, jalan, polkupyörillä, ratsain, automobiilillä. Ja kovaa kyytiä sieltä tultiin aina entisille asemille asti peräydyttiin. Se oli ikävä päivä-. Haavoittuneita tuli, ja ne kertoivat kaatuneen paljon sekä vangiksi joutuneen paljo miehiämme. Sanoivat II komppania jääneen kaikkien. Voi sitä surun päivää! (--) Illalla kokoontui meidän joukkoja, vähitellen metsistä, 25kin miestä joukoissaan tuli. Mutta toistasataa oli poissa-. Vähitellen näitä vankina olleita miehiämme, tuli useampana päivänä ja haavoittuneita, nälkäisiä väsyneitä kuka mistäkin, että lopputulokseksi jäi kuoleman saaliiksi tantereelle, viisikymmentä, (puolen tunnin niitto ajalta).”¹⁸⁸

Punaiset pakenivat etelään ja hyökkäsivät Syrjäntakaan, mitä on kuvailtu perääntymisvaiheen huipentumaksi. Kylää puolustaneet majuri von Redenin saksalaisjoukot olivat alivoimaiset ja vetäytyivät punaisten tykkitulen alla.¹⁸⁹ Sisar Ellenin kuvauksen mukaan saksalaisten päämaja olisi sytytetty tuleen, ja palo levinnyt koko kylään. Palo saattoi syttyä myös tykkien ammuksista, mutta joka tapauksessa alueen rakennuksista tuhoutui suuri osa. Punaisten kolonnista useiden onnistui päivän aikana murtautua Lammin ja edelleen Lahden suuntaan, kunnes saksalaiset apuvoimien saavuttua

---

¹⁸⁸ Sisaren mainitsema kaatuneiden määrä täsmää Tuomas Hopun tietoihin. KA, HDL III, kotelo 7: Elin Kuhmonen Lina Snellmanille 26.6.1918, Sahalahti.

¹⁸⁹ Hoppu 2013: s. 217.

sulkivat tien. Saksalaisten tappiot 37 kaatunutta ja 28 haavoittunutta lähentelivät Hauhon lukuja, ja paikattavia tuotiin myös sisar Ellenin joukoille:¹⁹⁰

”Saksalaisia haavoittuneita tuotiin sidottavaksi meille. (--) Haavoittuneita, väsyneitä, nälkäisiä ja järven yli uineita saksalaisia sotilaita tuotiin, paikat täyteen. Pakolaisina siviiliväkeä oli paljon (--) Vankia meillä oli lähemmä kolmesataa silloin, heissä Sahalahteilaisiakin, joista muutamien naisten kanssa puhuin.”¹⁹¹

Sisar Ellen jatkoi pataljoonansa mukana vielä Lammille ja Kärkölään. Punaisten perääntymistaistelut, pakko-otot, ryöstöt ja tulipalot olivat pitkin matkaa johtaneet rakennusten ja ruokatarpeiden tuhoutumiseen. Pataljoonan reitin varrelle jäivät palaneet Lammin kirkko, kirkonkylä, Kosken rakennukset ja tuhoutunut Syrjäntaka:

”Syrjän taustan raunioita oli ikävä nähdä. (--) Palaneita työkoneita suuret kasat, käryviä eläinten ja ihmisten ruumiita, raunioita. Kaameat mustuneet muurien savutorvet törrötti, kuin uhaten – kodittomia ja leivättömiä ihmisraukkoja. Vähän vaan kerralla jaksoi ajatella, että miten raaistuneeksi voi ristitty kansa tulla.”¹⁹²

Sisar Elinin mukana matkasi myös toinen, Syrjäntaassa asunut diakonissa¹⁹³, joka poimi kotinsa raunioista muistoksi rikkoutuneen munakupin. Elin matkasi vielä Lammita Kärkölään kautta Helsinkiin seuraamaan pataljoonan osallistumista voitonparaatiin. Sieltä hän matkusti kotipaikkakunnalleen 19-vuotiaana kaatuneen veljensä hautajaisiin.

Kolmas rintamalle lähtenyt oli Vöyrin seurakuntasisar Ida Maria Paappanen. Kokemuksen tekee erityiseksi se, että sisar Ida mainitsee seurueensa kulkeneen nimellä ”Lotta Svärd”.¹⁹⁴ Valtakunnallinen Suomen Lotta Svärd perustettiin maaliskuussa vuonna 1921, mutta naisten järjestäytymisellä ensin suojeluskuntien yhteyteen ja vuonna 1918 Valkoisen Suomen huoltojoukoiksi oli ratkaiseva merkitys järjestön synnyssä. Näiden paikallisosastojen toiminnasta, etenkin sisällissodan ajalta, ei kuitenkaan tiedetä juuri mitään. Järjestön perustamisvaihetta tutkineen Annika Latva-Äijön mukaan paikallisosastoista ei vielä sodan aikana käytetty Lotta Svärdin nimeä, mutta sisar Idan

---

¹⁹⁰ Hoppu 2013: s. 216–27.

¹⁹¹ KA, HDL III, kotelo 7: Elin Kuhmonen Lina Snellmanille 26.6.1918, Sahalahti.

¹⁹² Kirjeessä puhutaan sekä ”Syrjän taa”sta että ”Syrjän taustasta”, viitaten kuitenkin samaan paikkaan, joka taistelutietojen perusteella on jälkimmäinen. Ibid.

¹⁹³ Sisar Sirkuksi nimetty henkilö ei kuulunut Helsingin sisarkuntaan. Ibid.

¹⁹⁴ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Ida Maria Paappainen Lina Snellmanille 10.10.1918 Wörå

kirjeen perusteella näin kuitenkin Vöyrin seudulla tapahtui.¹⁹⁵ Tarkempaa viitettä ”lottien” kotipaikkaan ei kirjeessä kuitenkaan mainita. Nimen käytöllä saattaa olla yhteys Vöyrissä sodan alkuvaiheessa toimineeseen valkoisten sotakouluun ja paikallisen suojeluskunnan aktiivisuuteen. Koulun mainitsi kirjeessään tapahtumiin myös vahvasti valkoisen näkökannan omaksunut Vöyrin keuhkotautiparantolan sisar Sofia Westersund.¹⁹⁶ Satakunnassa käytiin sodan aikana useita taisteluja, ja naisten maanpuolustuksellinen järjestäytyminen oli maakunnassa jälkeinpäin erityisen aktiivista.¹⁹⁷

Sisar Idan ja muiden naisten vastuulla oli sairaanhoidon sijaan vaatehuolto. Huhtikuun 16. päivänä 13 henkinen joukko matkusti kahdeksalla hevosella Vöyrin asemalle ja junalla Tampereelle. Sisar Ida mainitsi kulkeneensa tällä nimellä ”koko ajan sekä passissa että kirjeiden lähettäjänä”. Kirjeen jälkipuolen maininta ”Lotta Svärd oli lainavaatteissa” viittaisi naisilla myös olleen yhtenäisen asustus. He eivät kuitenkaan ”kantaneet ulkonaista merkkiä”, eli mahdollisesti käsivarsinauhaa, mutta pääsivät siitä huolimatta liikkumaan kaikkialla ongelmitta. Sisar Idan itsensä käyttämä vaatetus jää kuitenkin epäselväksi.¹⁹⁸ Vöyristä lähdetessä mukana kulkivat ruoka, ompelu- ja ”suutarin vehkeet, saippuat lipeekivet jne.” Ensimmäisen yön joukko vietti Tampereella, joka oli ”pääpakka siellä piti saada uusi passitus sekä selko tykistöistä.” Kolme naista jäi kaupunkiin muiden jatkaessa Lempäälään, jossa joukko jaettiin tykkipattereiden kesken. Lempäälässä tykistö viipyi 27.4. asti, jolloin jatkettiin Janakkalaan. Tämä tuotti pyykkihuollolle haasteita:

”Silloin alkoi se vaikeus jota pyykkäri tuntee matkalla pysähdyimme päivän siellä toisen täällä niin että yhdessä pitäjässä pestiin toisessa huuhdottiin ja tätä kulkua kesti aina Janakkalaan asti mutta paikkaaminen ja parsiminen jatkui kovalla kiireellä Janakkalassa oli meillä hyvä Konttilan kartanon omistaja avuliaita ja hyvin järjestetty kaikilla mukavuuksilla siellä pestiin viimeinen pyykki (--)”¹⁹⁹

---

¹⁹⁵ Lotta Svärd –nimien arvellaan Latva-Äijön väitöksessä tulleen ensi kertaa käyttöön vuoden 1918-1919 taitteessa, ja silloinkin vielä harvinaisena. Ensimmäisiä nimeä tässä muodossa käyttäneitä oli maaliskuussa 1919 perustettu Helsingin Lotta Svärd. Latva-Äijö 2004: s. 22–23, 70, 74, 76. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Ida Maria Paappainen Lina Snellmanille 10.10.1918

¹⁹⁶ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Sofia Westersund Lina Snellmanille 27.5.1918.

¹⁹⁷ Latva-Äijö 20014: s. 71–74.

¹⁹⁸ Sisar Ida ei ilmeisesti käyttänyt sisarpukua, sillä joutui lainaamaan sisar Agathalta myssyä saadakseen Helsingissä paraatin jälkeen luvan päästä diakonissalaitokselle ja tervehtimään s. Linaa. Kirjeen lopussa hän myös antaa ymmärtää, että pukua tulee käyttää kun ”annetaan” ja ”ansaitsee”. Diakonissana hänellä kyllä oli puvun käyttöön oikeus, ellei asiaan liittynyt henkilökohtaisia tai esim. kutsumuksellisia esteitä. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Ida Maria Paappainen Lina Snellmanille 10.10.1918 Wörå.

¹⁹⁹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Ida Maria Paappainen Lina Snellmanille 10.10.1918 Wörå.

Matkan viimeinen etappi ennen Helsingin paraatia oli Oulunkylä, jossa tehtäväksi jäi ”neuloa kaikkia koristeita” miehistön ja päällystön pukuihin. Ompelijoiden tunnelma kuitenkin poikkesi ”nauhoin jos minkin laisilla” varustetuista marssijoista:

”Lotta Svärdin joukko toivo niin hartaasti kotikunnalle ei meitä enää huvittana se eikä tää me uneksimme maanmiehen kiireitä ja eikö meitä enää tarvittukaan enemmistö miehistä pääsi lomalle toiset jatkoi matkaansa Wiipuriin josta sain kirjeen ja kiittivät.”²⁰⁰”

Kuukauden mittaisen rintamajaksonsa aikana sisar Ida ehti tuntea turvattomuuden ja pelon tuoman ahdistuksen. Hengenvaara oli jatkuva, minkä sisarkin sai kokea kahdesti:

”Elämä oli kuin jokainen voi aavistaa rintamalla kaameaa päivät meni puuhatessa mutta yöt ei oisi nähnyt minne pakenis jota sai alati ajatella. (--) ajattelen monesti miksi minä en saanut mitään kaunaa enkä haavaa kun juuri pääsin pois liiteristä tuli sine tuli pommi joka poltti kaikki. Toisen kerran manglasin vaatteita niin pommi särki katon ja hirsi putosi mangelin päälle ei sillä voinut enää manglata. Kranattia satoi niin ankarasti väliin että ei uskaltanut olla sillä puolla rakennusta. Niitä kauheita paloja joita oli mahdoton sammuttaa. Ihmiset ja eläimet kauhun vallassa.”²⁰¹

Vöyrin naisten rintamakokemuksiin kuului myös vanha epäily siveellisyydestä, joka toisen maailmansodan jälkeen vaikutti leimallisesti Lotta Svärdin maine-, ja historiakuvaan.²⁰² Kyseessä oli syvä loukkaus, mitä kuvastaa tapauksen erillinen maininta vielä puoli myöhemmin. Vastaavien kokemusten esiintuonti oli sisarten kirjeissä harvinaista:

”Mitä tulee kohtelun saimme hyvin kohtelun melkein kaikkialla joskin joskus vähän hävittämiä olivat jostain syystä luullen meitä naisiksi jotka seuraa miehiä sekin selvisi puhumalla vaikka haava oli jo tehty. Kaikkia ei minun toverini tienneet kun eivät ymmärtäneet suomea.”²⁰³

Ida Maria Paappainen on kirjeenvaihdon perusteella ainoa, joka vuoden 1918 aikana mainitsi yhteydestä Lotta Svärdiin. Myöhemmin 1920-luvulla Helsingin Diakonissalaitos kielsi sisariaan osallistumasta lotta -toimintaan. Syynä oli laitoksen sisällissodan jälkeen

---

²⁰⁰ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Ida Maria Paappainen Lina Snellmanille 10.10.1918 Wörå.

²⁰¹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Ida Maria Paappainen Lina Snellmanille 10.10.1918 Wörå.

²⁰² Latva-Äijö 2004: s. 12–17. Katso myös: Jenni Stammeier: *Sota mursi myös naisten mielenrauhan*. Yleisradio, Kulttuurcocktail: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/03/26/sota-mursi-myos-naisten-mielenrauhan>. Luettu 29.3.2016.

²⁰³ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Ida Maria Paappainen Lina Snellmanille 10.10.1918 Wörå.

edustama sovitteleva ja poliittisesti vetäytyvä linja, kun taas Lotta Svärdin katsottiin edustavan oikeistolaisia ja valkoisia arvoja.²⁰⁴

Myös Kurikan seurakuntasisar Marianna Hannula ilmoitti olleensa ”jonkin aikaa” rintamalla ambulanssin mukana.²⁰⁵ Yksikön lähettäjä ei mainita tarkemmin, joten kyseessä saattoi olla valkoisten joukkojen liikkuva sairaanhoitoyksikkö tai Pohjoismaisten järjestöjen Suomeen lähettämä ambulanssi. Ruotsin Punainen Risti ja Suomen avustamiseksi perustettu ”Suomen Ystävät” yhdistys lähetti Suomeen neljä, Norjan Punainen Risti kaksi (joista toinen oli niin kutsuttu Norjan naisten ambulanssi) ja Tanskan Punainen Risti yhden ambulanssin. Punaisen Ristin puolueettomuusperiaatteesta huolimatta ja osin sekavien olojen takia kaikki mainitut lähetettiin lopulta rintaman valkoiselle puolelle. Pohjoismaiden ambulansseissa toimi mahdollisesti myös Edith Sjösten.²⁰⁶

Rintamien lisäksi sisaret osallistuivat sairaanhoitoon ja huoltoon omilla asemapaikoillaan, kenttäsairaaloissa ja kaupunkien sotasairaaloissa, joissa mainitsi työskennelleensä kolme sisarta. Vaasassa Suomen Punaisen Ristin ainoa rintaman pohjoispuolinen paikallisosasto perusti etelän osastojen tavoin kaupunkiin ja sen ympäristöön heti tammikuussa sidontasemia.²⁰⁷ Vaasassa oli kuitenkin ollut vakavia levottomuuksia suojeluskunnan ja venäläissotilaiden kesken jo joulun pyhinä, mistä kaikki kolme kaupungissa työskennellyttä sisartakin mainitsivat kirjeissään. Sisar Edith kirjoitti nukkuneensa öisin vaatteet yllään siltä varalta, että diakonissan apua tarvittaisiin kiireesti. Jouluyönä kodistaan Vanhaan Vaasaan palanut Hanna Bönäs oli unohtanut passinsa ja joutui junassa selkkaukseen venäläisen tarkastajan kanssa, jonka raivonpuuskan sisar jo pelkäsi johtavan lyöntiin tai ampumiseen.²⁰⁸ Kaupungin valtaukselta selvitettiin kuitenkin Ida Sommarin sanoin ”yhden yön säikähdyksellä”, joskin sisaren koti kyllä ”tuntuvasti vapisi kuularuiskun rätinästä sillä venäläisten kasarmi oli kolmas talo meidän talosta (--).” Kevään 1918 yleistilannetta kuvaa kuitenkin se, ettei sisarellakaan ollut vielä toukokuussa

---

²⁰⁴ Paaskoski 2015: Uusille aloille, s. 3–4.

²⁰⁵ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 56: Marianna Hannula Arthur Palmrothille 15.5.1918 Kurikka. Pastorin mukaan tämä oli lähtenyt rintamalle keskustelematta seurakunnan diakoniatoimikunnan kanssa. HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 9: Arthur Palmroth Lina Snellmanille 28.6.1918 Heponiemi.

²⁰⁶ Ruotsin ambulanssit toimivat Vaasassa, Mikkelissä, Kuopiossa, Imatralla ja Käkisalmella, Norjan ambulanssit Jyväskylässä, Jämsässä, Imatralla, Länkipohjassa ja Tampereella ja Tanskan ambulanssi Mäntässä ja Ensossa. Rosén 2002: s. 194–96.

²⁰⁷ Rosén 2002: s. 164.

²⁰⁸ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Hanna Bönäs Lina Snellmanille 6.1.1918 Gamla Vasa.

tarkkaa tietoa kahden tunnin taistelussa menehtyneistä. Sisar Ida arvioi kaatuneiksi ja haavoittuneiksi ”vain muutamia”, kun henkensä menetti Tuomas Hopun mukaan ”ainakin 15 venäläistä, kaksi valkoista ja neljä siviiliä”.²⁰⁹ Mannerheimin johtamat valkoiset joukot ottivat hallintaansa kaupungin ja venäläisen varuskunnan aamulla 28.1.1918 yhtä aikaisesti Seinäjoen, Lapuan, Laihian, Uusikaarlepyyn ja Ylistaron kanssa.²¹⁰ Vaasasta tuli samalla valkoisen Suomen pääkaupunki ja sotasairaanhoidon edellytykset muuttuivat uuden aseman mukaisiksi. Sidonta-asetat yhdistettiin kaupungintalolle ”ambulanssiksi”, joka Gunnar Rosénin mukaan käytännössä toimi valkoisten joukkojen päivystävänä sairapoliklinikkana. Lisäksi valkoisten lääkintähuolto sai merkittävän osan liinavaatteistaan ja sidetarpeistaan Vaasan Punaisen Ristin osastolta.²¹¹ Mahdollisesti samalla poliklinikalla päivysti kevään aikana myös sisar Ida, joka kuvaili tilannetta pastori Palmrothille toukokuussa. Yli 20 vuotta diakonissana toiminut Ida olisi lähtenyt Edithin tavoin rintamalle, mutta:

”Haavoittuneita on täällä paljon, olen minäkin ollut öitä auttamassa. Olemme saaneet kuntoon taas uuden sairaalan Tri Bademan on pyytännyt minuakin sinne hoitajaksi ja olen lupautunut. Saa nähdä vieläkö niitä tulee eikä sota jo ala loppua ja veri vuotamasta. –

Olisin minäkin mennyt rintamalle jollen olis täytynyt pelätä tätä ainaista reumatismia kun saan sen kunnolla heittäen. Ja kaippa sydän ei olis kestänyt kaiken näkemistä ja kuulemista. –”

Vaasan läheisessä Mustasaassa työskennellyt Anna Gustafsson mainitsi myös olleensa peräti 150 päivää kenttäsaaraalan palveluksessa yöhoitajana. Hän ei kuitenkaan voinut hoitaa tehtävää pysyvästi vaan 26.4. päivätyn kirjeen mukaan ”ainoastaan nyt ja sitten kun sopii”. Suureen kansakouluun perustetun sairaalan potilasmäärä oli vaihdellut kahdesta kolmeen sataan.²¹²

Myös Kauhajoen seurakuntasisar Eva Pikkarainen toimi kahdeksan viikkoa kaupungin sotasaaraalan hoitajana.²¹³ Sairaalan perustivat Suomen Punaisen Ristin kautta Japanin sodassa toiminut kunnanlääkäri Johannes Soikkonen puolisoineen, ja sitä varustettiin ja ylläpidettiin kunnan ja sen asukkaiden tuella. Sairaalaan varustettiin kaikkiaan sata

---

²⁰⁹ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Ida Sommar Arthur Palmrothille 8.5.1918 Waasa. Hoppu 2013: s. 109.

²¹⁰ Hoppu 2013: s. 475–76.

²¹¹ Rosén 2002: s. 164.

²¹² KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Anna Gustafsson 1918–1919, Mustasaari & Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Anna Gustafsson Lina Snellmanille 26.4.1918.

²¹³ KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Kauhajoen seurakunta 1917–18.

potilaspaikkaa ja sitä pidettiin Rosénin mukaan yhtenä Etelä-Pohjanmaan parhaista.²¹⁴ Sisar Eva perusteli sisar Linalle menneensä mukaan, sillä ”useimmat ulkona olleista sisarista olleet ambulanssi työssä ym sota palveluksessa.” Kaikenlaisista perustarvikkeista oli kuitenkin alussa siinä määrin pulaa, että 40 potilaan hoidon aloittaminen kansakoulun tiloissa tuntui ylivoimaiselta. Yritettävä oli kuitenkin nopeasti ”sillä voimalla ja kyvyllä mitä minultakin löytyi”, sillä:

”Sairaita rupesi tulemaan joka päivä satakunnan rintamalta päin hevoskyydeillä. Toipuneempia lähetettävä pois junalla Waasaan, että pääsi uusia tilalle viluisina, nälkäisinä ja verisinä vaatteet. Tätä vaihosta oli juuri tällä koululla enemmän kun tuotihin aina lievemmin haavoittuneet tänne, että voitiin aina pikemmin lähettää pois. Waihevammat [vietiin] kunnallissairaalaan jossa leikkauksia. Ihmeellisesti se aika kuitenkin meni (-) Tuntui rakkaalle saada heitä hoitaa ja nähdä tyytyväisinä ja kiitollisina, vaikka olivat edestämme kärsinet. Paljon tämäkin aika oppimista ja aherrusta elämälle.”²¹⁵

Kuten Punaisessa Suomessa, hoitajien apuna toimi paikallisia nuoria naisia ja ”tohtori Soikkosen” pitämän ”samariitti” eli sanitäärikurssin käyneitä. Huhtikuun alussa potilasmäärä oli jo siinä määrin vähentynyt, että sairaalaa alettiin sulkea ja Elsa palasi normaaliin työhönsä.

Kaisa Kierimäki oli puolestaan hoitajana sekä Seinäjoen sotasairaalassa että kuumesairaalassa, joista jälkimmäisen toiminta jatkui ilmeisesti heinäkuuhun.²¹⁶ Kaupungin valtaus tapahtui samaan aikaan kuin Vaasassa 28. tammikuuta. Sisar Kaisan mukaan kaikki oli ohi tunnissa, vain venäläissotilaista yksi haavoittui ja kaksi menehtyi. Heti valtauksen jälkeen käynnistyneissä ”sairaalahommista” hän oli mukana kuusi päivää, ”sitten saivat toiset hoitajat joten osan helmikuuta ja maaliskuun olin tavallisessa toimessani.” Sisar Kaisan kirje on hyvä esimerkki sodan tuomasta muutoksesta ja naisten huoltotoimista:

”Paljon hommaa ja kaikenlaisia kanslioja tänne Seinäjoelle perustettiin, ainakin kun minkä pikku vallan keskelle. Miehiä harjoitettiin innostunein mielin. Oltiin ajatuksin mukana me naisetkin, Oulun Warkauden y.m. valtauksissa. Ruoka hommassa oli osa naisista toiset ompeli vaatteita tai

---

²¹⁴ Rosén 2002: s. 194.

²¹⁵ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Eva Pikkarainen Lina Snellmanille 1.4.1918 Kauhajoki.

²¹⁶ Sisar mainitsee olleensa maaliskuun vielä normaaleissa tehtävissään. Kesäkuun kirjeen mukaan hän puolestaan oli edelleen kuumesairaalassa, mikä jakso vuosikertomuksen mukaan kesti 3,5 kuukautta. KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 57: Kaisa Kierimäki Arthur Palmrothille 5.6.1918, Seinäjoki. HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Seinäjoki, Kaisa Kierimäki 15.1.1919.

kutoi sukia ja vanttuuta, se vaan poltti mieliä josko olisi velvollisenna lähteä rintamalle, vaan se jäi päivästä toiseen.”²¹⁷

Helmikuun rauhallinen vaihe päättyi punaisten maaliskuun yleishyökkäykseen ja valkoisten saman kuun lopussa käynnistämään Tampereen valtausoperaatioon. Saksalaisten maihinnousun jälkeen huhtikuun sotatapahtumat koostuivat käytännössä itää kohti perääntyviä punaisia seuraamaan ja estämään pyrkineiden valkoisten ja Itämeren Divisioonan taisteluista. Käänne konkretisoi sodan surullisen todellisuuden myös Seinäjoella, jonne Rauman ja Helsingin tavoin puolestaan tuotiin valkoisten tuntemattomat kaatuneet:

”Maaliskuun 20 [päivän] jälkeen kun suuremmat hyökkäykset alkoi on hautausmaamme saanut avata sylinsä monelle, monelle sankarille, eräänä sunnuntaina oli Seinäjoen kirkossa 31 tuntematonta sankaria jotka siunattiin isänmaan multiin odottamaan ijäisyyselämän aamua, kovaa on elämä että sitä tällaista täytyy tapahtua. Seinäjoen omia miehiä ei ole menny kun vaan 7 naapuri pitäjistä on menny paljon enemmän. (--) niin ne onnettoman pitkät kuukaudet kului, josta Jumalan kiitos on nyt loppu.”²¹⁸

Ainoa Pohjanmaan ulkopuolelta Valkoisen Suomen tapahtumista maininnut oli Karjalan Valpuri Saarni. Karjalan rintaman pohjoispuolella sijainneessa Elisenvaarassa paikallisten vaatteiden ja sukien ompelu tehti päivittäin lisätyötä myös hänelle.²¹⁹

3.2. Huoltoa Itämeren divisioonalle

Helsingin Diakonissalaitoksella oli vuonna 1918 keskeinen rooli myös saksalaisten Itämeren Divisioonan huollossa. Maailmansodan rintamilta Suomeen lähetettäväksi koottu yli 360 upseeria ja 9000 muuta miehistöä käsittänyt sotajoukko teki maihinnousun Hankoon 3. huhtikuuta. Rüdiger von der Goltzin komentamat joukot olivat muodollisesti Mannerheimin käskyvallan alaisia, mutta operoivat käytännössä itsenäisesti tavoitteenaan vallata pääkaupunki Helsinki ja sen jälkeen Etelä-Suomi.²²⁰ Osa joukoista jatkoi

---

²¹⁷ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Kaisa Kierimäki Lina Snellmanille 16.6.1918 Seinäjoki.

²¹⁸ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Kaisa Kierimäki Lina Snellmanille 16.6.1918 Seinäjoki.

²¹⁹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Valpuri Saarni Lina Snellmanille 11.5.1918 Elisenvaara.

²²⁰ Keisarillinen Saksa pyrki tukemaan Venäjän reunavalttojen itsenäisyyspyrkimyksiä, ja maaliskuun vallankumouksen jälkeen tavoitteena oli hankkia vaikutusvaltaa idästä järjestämällä Venäjistä irtautuvat maat turvautumaan Saksan apuun. Brest-Livovskissa 3.3.1918 solmittu rauhansopimus mahdollisti senaatin puheenjohtajan P.E. Svinhufvudin tammikuussa esittämään avunpyyntöön vastaamisen, ja 7. maaliskuuta jääkäripataljoona rantautui aselasti mukanaan Vaasaan. Samalla Neuvosto-Venäjä oli sitoutunut vetämään omat joukkonsa Suomesta. Kuusela 2015: s. 114-117.

maihinnousun jälkeen pohjoiseen Kemiön suuntaan pääjoukon pyrkiessä maateitse Helsinkiin reittiä Tammisaari-Karjaa-Inkoo-Degerby-Kirkkonummi-Kela-Jorvas-Masala-Kauklahti-Kilo ja Leppävaara. Divisioonan muonahuolto tapahtui Hangon satamassa olevista laivoista ja joukkojen edetessä rannikon muista satamista. Majoitus puolestaan tapahtui erilaisissa julkisissa ja yksityisissä rakennuksissa, kuten kirkoissa.²²¹

Tammisaaren jälkeen saksalaisjoukot jakaantuivat kahtia ensimmäisen jatkaessa rantatietä ja toisen kiertäessä pohjoisempaa rautatien suuntaisesti Karjaan ja Siuntion kautta samalle reitille. Jälkimmäisen 95. reservin jalkaväkiprikaatin reitin varrella palveli myös kaksi diakonissaa, joista ensimmäisenä saksalaisia vastaanottamassa oli Inkoon Tähtelässä Helga Snickars.²²² Paikkakunnan 200 punaista olivat edellisenä päivänä tulleen kirkonkylällä sisarta vastaan ja luullen saksalaisten olevan jo lähellä paenneet ”hals över huvud” niin, että pappilan leivintuvassa valmiiksi keitetty puurokin jäi syömättä. Sisar Helga katsoi kirjeessään Inkoon varjeltuneen sodalta poikkeuksellisen hyvin, vaikka punaiset olivatkin uhanneet mahdolliseen pakoon joutuessaan tappaen paikkakunnan mieshenkilöt. Useimmat, joukossa kirkkoherra ja pastori, olivatkin perheineen paenneet tai piiloutuneet, joten sisar toimi käytännössä ilman esimiestensä tukea.²²³ Sunnuntaiamuna 7. huhtikuuta otettiin saksalaiset Tähtelässä vastaan iloiten:

”Söntagen på morgonen kommo tyskarna och mottogos med jubel. Bröd, smör, mjölk hämtades inom kort från alla håll och kaffet var också snart igång. Flera dagar stodo vi så i redet med servering för de otaliga tyska trupper, som dels efter kortare rast drogo vidare dels övernattade.”²²⁴

Sisar pääsi ilokseen myös avuksi rovestilaan, josta tuli oikea ”kestikievari” ja keskus sotilaille ja ”korkeille herroille”. Sisar Hilda oli saanut olla rouvan oikeana kätenä:

---

²²¹ Saksalaiset toivat Suomeen mukanaan kaikkiaan 10 ambulanssia, 36 kuorma-, ja henkilöautoa sekä yli 3400 hevosta Kuusela 2015: s. 115–119.

²²² Kuuselan mukaan pohjoiseen koukannut osasto koostui ensin majuri Hamiltonin johtamasta 2 polkupyöräkomppaniasta, ratsain liikkuvasta kyrassieeri-tieduspartiosta, pioneeriryhmästä, 2 vuoritykistä ja radioasemasta. Karjaan taisteluihin vahvistukseksi saapui ”95. Reserve-Infanterie-Brigade” jota johtanut kenraalimajuri Wolf otti kaikki joukot komentoonsa. Kuusela 2015: s. 118–19.

²²³ KA, HLD II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Helga Snickars Lina Snellmanille 24.4.1918 Täckter.

²²⁴ ”Sunnuntaina aamulla tulivat saksalaiset ja vastaanotettiin ilolla. Leipää, voita ja maitoa koottiin hetkessä joka suunnalta ja kahvi oli myös pian tuloillaan. Useita päiviä seisoi näin tarjoiluvalmiudessa lukemattomille saksalaisjoukoille, jotka osittain lyhyen levon jälkeen menivät eteenpäin osittain yöpyivät.” KA, HLD II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Helga Snickars Lina Snellmanille 24.4.1918 Täckter.

”Jag (--) är verkligen glad att engång fått vara henne till nytta 1 ½ vecka var jag där. Hon sade också efteråt, utthöttad som hon var, att ’om syster Helga ej varit här vore jag död.’”²²⁵

Hilda kertoi sisar Linalle lisäksi olleensa rovastilassa hyvin mielellään, ja pitävänsä sen isännistä kovasti. Tunne kuvaa seurakuntasisarten usein yksinäistä asemaa, joka ajan epävarmuudessa korostui entisestään.

Saksalaiset jatkoivat etenemistään Siuntioon, jossa heitä oli muonittamassa Ines Pettersson. Punainen terrori oli ollut Siuntiossa voimakasta, ja vieraiden vastaanotto tapahtui samoissa tunnelmissa kuin Inkoossa. Joukot, joita sisar tosin arvioi olleen ainakin kolme kertaa todellista enemmän, levähtivät paikalla kaksi vuorokautta. Saksalaisten kulkua häittäsi merkittävästi teiden huono kunto. Sisar Ines oli sairaskäynneillään kärsinyt siitä myös itse, ja toi kirjeessään esiin joukkojen tilanteen:

”Nog var det med bävande glädje vi här mottoga de modiga tyska trypperna som tågande här förbi (15,000 man) rastade par dygn hos oss och fingo förpläga sig af de små förråd som funnor kvar. Mycken svårighet har tyskarna fått utstå på de dåliga, nästan ofarbara vägarna, som de röda hela hållit på att förstöra då de som nödhjulsarbete bort förbättra dem. Tyskarna arbetade så svätten rann och framåt gick det om än långsamt.”²²⁶

Siuntion jälkeen radan vartta seurannut saksalaisosasto palasi rantatielle ja jatkoi pääjoukon perässä Helsinkiin.²²⁷ Saksalaiset ohittivat 11.4. diakonissalaitoksen Pitäjänmäen keuhkotautiparantolan, jonka rakennuksiin esikunta- ja huolto-osastoja jäi majoittumaan. Osa joukoista eteni samana iltana Huopalahteen, ja perjantaiamuna 12.4. käynnisti lyhyiden neuvotteluyritysten jälkeen hyökkäyksen Helsinkiin. Pasilasta Töölönlahdelle ja nykyiselle Oopperatalolle edenneet joukot saivat yhteyden kaupungin länsipuolelta keskustaa lähestyneisiin osastoihin ja kohti suuntasivat Vesilahden mäeltä ja Kalliosta tulittavia punaisia. Iltapäivällä saksalaiset etenivät radan yli Diakonissalaitokselle, jossa heidät otettiin ilolla vastaan, ja sairaalan ylilääkäri Hjalmar Bonsdorff lähti paarinkantajat mukanaan hakemaan Eläintarhan lahdelle jäänyttä

---

²²⁵ Olen todella iloinen että sain kerrankin olla hänelle hyödyksi 1 ½ viikkoa olin siellä. Hän sanoin jälkepäin, häytytelty kun oli, että ’jos sisar Helga ei olisi ollut täällä olisin kuollut.’” KA, HLD II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Ines Pettersson Ida [Cajanille] 24.4.1918 Sjundeå.

²²⁶ ”Pelokkaalla ilolla saimme vastaanottaa rohkeat saksalaiset joukot jotka marssivat tästä ohi (15,000 miestä) leväten luonamme muutaman päivän ja muonittaen niistä pienistä varastoista joita jäljellä oli. Monia vaikeuksia olivat saksalaiset saaneet kestää huonoilla, lähes kulkukelvottomilla teillä, joita punaiset aivan olivat tuhoamassa kun heidän hätäaputoinä piti niitä parantaa. Saksalaiset työskentelivät niin että hiki virtasi ja eteenpäin mentiin vaikkakin hitaasti.” KA, HLD II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Ines Pettersson Ida [Cajanille] 24.4.1918 Sjundeå.

²²⁷ Kuusela 2015: s. 118.

haavoittunutta. Taistelut jatkuivat laitoksen läheisyydessä koko päivän ja pitkälle iltaan, ja sairaalaan tuotiin hoidettavaksi niin saksalaisia, suojeluskuntalaisia kuin punaisia. Vangiksi saadut punakaartilaiset suljettiin sairaalan kylpyosastolle. Rakennukset selvisivät vauriotta lukuun ottamatta Vesilahden kallioita lähimpänä sijainnutta Lastensairaala, jonka vintille saksalaiset kiipesivät tähyttämään. Punaiset havaitsivat tilanteen ja ampuivat sairaalan ikkunoita, joiden sirpaleista kaksi lasta sai haavoja.²²⁸

Laitokselle saapui päivänä aikana myös taisteluja paenneita siviilejä, jotka pastori Palmrothin määräyksestä majoitettiin kirkkoon. Koko yön korttelia ympäröiviltä kaduilta laitokselle suunnattiin laukauksia ja kivääriltä, johon saksalaiset ja suojeluskuntalaiset vastasivat. Aamulla sairaalaan tuotiin jälleen lisää haavoittuneita. Keskipäivällä saksalaisalusten Kruunuvuoden selältä suuntaamat laivatykit ja nykyisen Oopperatalon kohdalla sijainneet kenttätykit ampuivat Vesilahden kallioita, mikä sai punaiset perääntymään ja siirsi taistelut kauemmaksi laitokselta.²²⁹ Toisella linjalla syttyi talo numero 17 tuhoutui ammuksen sytyttämässä tulipalossa, ja kodittomaksi jääneitä perheitä majoitettiin muutamia päiviä laitoksen kirkossa.²³⁰ Kaupungin valtaus päättyi käytännössä saman päivän iltana, minkä kunniaksi henkilökunta piti saksalaisten kanssa laitoksen pihalla yhteisen juhlahetken. Lopullisesti taistelut taukosivat sunnuntaina 14. huhtikuuta.²³¹

Helsingin valtaustapahtumista käynnistyi Diakonissalaitoksella joulukuuhun asti jatkunut tiivis yhteiselämä saksalaisten kanssa. Valtaustaisteluista ei ole kirjeissä säilynyt aikalaiskuvauksia, mutta jonkin verran muistitietoa on koottu Diakonissalaitoksen museon julkaisuun *Elämää sisarkodissa*. Hangosta pääkaupunkiin viikossa marssineet väsyneet sotilaat majoittuivat taisteluiden aikana laitoksen kapeaan ”puhelinkäytävään”, jota pitkin kuljetettiin muun muassa ruoka keittiöstä sairaalan osastoille. Lahja Edelman²³² muisteli vielä 1960-luvun lopulla lattialla nukkuneita sotilaita:

”Suurempi sotajoukko oli marssinut Hangosta asti ja sotilaat olivat aivan uupuneita. (--) Vieri vieressä he nukkuivat ja niin paljon heitä oli, ettei jalalle

---

²²⁸ Muistitiedon mukaan potilaat vanhempineen heittäytyivät sänkyjen alle eivätkä päässeet poistumaan koko yönä. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 95–96. Probst 2002: s. 23.

²²⁹ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 96.

²³⁰ Probst 2002: Lahja Edelmannin muistelmista koonnut Eira Pulkki s. 24.

²³¹ Paaskoski 2014: Uusille aloille s. 96, Kertomus Helsingin diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918. Betania 5/1919.

²³² Sairaus oli vuonna 1904 oppilaaksi tullutta Lahjaa aloittamasta diakonissakoulutuksen, mutta hän jäi koko elämäkseen palvelemaan laitosta ja sai sisarten tavoin laitokselta vanhuuden turvan. Probst 2002: Lahja Edelmannin muistelmista koonnut Eira Pulkki s. 6–8.

tahtonut tilaa löytyä heidän ylitse menemiseen. Sikeästi he nukkuivat. Ja kun päivällisaika tuli, ei ollut mitään mahdollisuutta viedä vaunuilla ruokaa osastoille. Kannut kuljetettiin kädestä käteen sotilaitten yli eikä yksikään kolinaan herännyt. Monien sotilaitten kengät olivat kuluneet aivan puhki, niin että paljaat kantapäät vain näkyivät.”²³³

Saksalaisia haavoittuneita siirrettiin ensin Diakonissalaitokselta Tilkan sairaalaan, ja jälkimmäiseen jäivät hoidettavaksi punaisten haavoittuneet. Kuitenkin jo 14.4. saksalaisten sodanjohto päätti Diakonissalaitoksen tiloihin tutustuttuaan keskittää Itämeren divisioonan sotasairaanhoidon sinne. Haavoittuneita tuotiin ympäri Etelä-Suomea, ja jo valmisteltujen lisätilojen ohella käyttöön otettiin läheiset Sokeainhoitoyhdistyksen talo ja valtion sokeainkoulu. Sairaalan normaali paikkamäärä 130 oli kolminkertaistettava, ja neljästä lääkäristä ja arviolta 90 sisaresta koostuneelle henkilökunnalle urakka oli valtava.²³⁴ Toimintakertomuksessa kuvailtiin tilanteen totaalista muutosta:

”Rasittavia päiviä olivat ne sekä sisarille että lääkäreille, kun oli otettava vastaan niin suuri nopean hoidon tarpeessa oleva potilastulva. (--) Vaikka meillä edellisinä viikkoina oli ollut melkein liikaa työvoimia, ei niitä nyt ollut riittävästi; meidän täytyi saada apua ja sairashoitovälineitä muualta. Seuraavina päivinä ja viikkoina tuli lakkaamatta lisää jatkuvissa taisteluissa haavoittuneita, joten potilaitten luku korkeimmillaan ollessaan oli lähemmä 400. Useimmat olivat sijoitetut ympärillä oleviin vuokrattuihin huoneistoihin, mutta omassa sairaalassammekin oli niin paljon saksalaisia potilaita, erittäin vaikeasti haavoittuneita ja ylempään päällystöön kuluvia henkilöitä, ettei ollut tilaa monelle yksityispotilaalle.”²³⁵

Haavoittuneiden lisäksi laitoksen tiloihin asettuivat saksalaisten oma hoito-, ja huoltohenkilökunta, joiden käyttöön annettiin keittiö ja ruokailutilaksi muutettu kirjasto. Tilanne jatkui syyskuun alkuun, jolloin saksalaiset muuttivat Raajarikkoisten koululle. Keittiö kuitenkin säilyi yhteiskäytössä. Samalla laitoksen sairaala pääsi neljän ja puolen kuukauden jälkeen palaamaan normaaliin toimintaansa.²³⁶

Helsingin valtauksen jälkeen Itämeren Divisioona jatkoi etenemistään pohjoiseen. Saksalaisten sotasairaanhoidon osallistuivat sodan loppuvaiheessa vielä Hämeenlinnan valtauksesta 26.4. lähtien kaupunginsairaalan sisaret. Aina Bärlund, Aina Friman, Fanny

---

²³³ Probost 2002: Lahja Edelmännin muistelmista koonnut Eira Pulkki. s. 24.

²³⁴ Luku on arvioitu vähentämällä laitokseen vuoden alusta kuuluneiden 209 sisaren kokonaismäärästä laitoksen ulkopuolella työskennelleet 120 sisarta. Tarkkaa määrää ei kuitenkaan voida laskea, sillä osa sisarista oli sodan seurauksena palannut työpaikaltaan laitokselle. Arvioidusta määrästä muutamia olivat jo yli 60-vuotiaita vanhoja sisaria ja 20 vasta oppilaita. Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918. Betania 5/1919. Sairaala Paaskoski 201: Diakoniatyön nousu s. 96.

²³⁵ Kertomus Helsingin diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918. Betania 5/1919.

²³⁶ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 96.

Halén ja Sanna Halminen hoitivat koesisarineen viikon aikana yli sataa saksalaista, jotka myöhemmin lähetettiin eteenpäin Diakonissalaitokselle.²³⁷ Sisarista viimeisenä saksalaisjoukot kohtasi Hauhon ja Tuuloksen taisteluissa Elin Kuhmonen.²³⁸

Kukaan saksalaisten kanssa Helsingin ulkopuolella tekemisiin joutuneista sisarista ei kuvailut kirjeissään vieraiden olemusta, käyttäytymistä tai persoonaa. Kiireessä ja yhteisen kielen puuttuessa yksittäiset kohtaamiset saattoivat kaiken kaikkiaan jäädä melko vähäisiksi. Kaikki pitivät saksalaisten tuloa ja kohtaamista kuitenkin hyvin positiivisena, ja tilaisuus avun tarjoamiseen herätti iloa ja ylpeyttä. Helsingissä kanssakäyminen saksalaisten kanssa oli tiiviimpää ja kesti useita kuukausia. Sisar Lina kuvailikin lokakuun kiertokirjeessä saksalaisten entisiä kokkeja ”vanhoiksi hyviksi ystäviksi”, jota vielä kävivät laitoksella ”naapuritalosta, raajarikkoisilta, missä he kaikki asustavat, herrat, palvelijat ja sairaat (--).²³⁹ Myös Lahja Edellmann muisteli ystävällisiä kokkeja, jotka jakoivat laitokselle epäsuorasti myös omista runsaammista ruokavarastoistaan:

”Keittiössä keittivät vuoronperään saksalaiset kokit ja meidän keittäjämme. (--) Kyllä siinä joustavuutta tarvittiin. Saksalaiset kokit olivat hyvin ystävällisiä. Ruokaa oli vähän. Saksalaisten pitkistä leivistä piti tulla määrätty määrä viipaleita ja he leikkasivat ne niin, että jäi todella suuret kantit. Ne he antoivat meille ja se oli iso apu.”²⁴⁰

On kuitenkin selvää, että laitoksen valinta saksalaisjoukkojen keskussairaalaksi oli sairaalan ja laitoksen koko henkilökunnalle myös valtava rasitus. Aina Monthén kirjoitti pastori Palmrothille heinäkuussa laitoksen vaikeasta elintarviketilanteesta mainiten samalla, ettei saksalaisten hoidosta saatavasta korvauksesta vielä ollut tietoa, vaan senaatti käsitteli asiaa.²⁴¹ Heinäkuun puolivälissä osastot alkoivat vähitellen tyhjentyä. Willy Bergin kesälomaa tämän osastolla sijaistanut koesisar Hildur Stenius kertoi 16.7. osaston olevan melkein täynnä, mutta huomenna taas lähtevän saksalaisia ”tältäkin osastolta luultavasti 5.”²⁴² Maalimansodan päätyttyä Saksan tappioon kutsuttiin kenttäsairaalan

---

²³⁷ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 56: Aina Bärlund Arthur Palmrothille 16.5.1918.

²³⁸ Katso luku 3.1.

²³⁹ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: LS 27.10.1918

²⁴⁰ Probost 2002: Lahja Edellmannin muistelmista koonnut Eira Pulkki. s. 25.

²⁴¹ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Aina Monthén Arhtur Palmrothille 5.7.1918 Helsinki.

²⁴² KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Hildur Stenius Arthur Palmrothille

lääkärit ja muu henkilöstö laitokselle 16.11.1918 järjestettyyn jäähyväisjuhlaan. Joulukuun alussa Itämeren divisioona palasi kotimaahansa.²⁴³

3.3. Vapauden kaamea todellisuus – Valkoinen terrori

Punaisen terrorin lisäksi sisaret joutuivat seurakunnissa kohtaamaan myös valkoisen terrorin, joka välittömästi sisällissodan päätyttyä ja osin jo sen loppuvaiheessa pyyhkäisi yli Etelä-Suomen. Vallatuille alueille ja vankileireille perustettujen kenttäoikeuksien jakamien pikatuomioiden, yksittäisten teloittajien ja rahoittamisesta vastanneiden erikoisosastojen toiminnan seurauksena surmansa sai lähes 10 000 henkeä.²⁴⁴ Terrorin laajuuteen vaikuttivat Marko Tikan mukaan valkoisessa lehdistössä huhti-toukokuussa levitetyt huhut ja kuvaukset punaisten ”joukkomurhista ja yksittäisistä pöyristyttävistä veriteoista” ja surmattujen paisutelluista määristä, kun kenttäoikeuksien toimista vaiettiin ja terroria esiin tuoneet työväenlehdet lakkautettiin.²⁴⁵ Suomen evankelis-luterilainen kirkko omaksui sodan jälkeen punaisiin valkoisen armeijan ja lehdistön jyrkän tuomitsevan linjan, joka yhdessä punaisten toimintaa koskevien kuvausten kanssa välittyivät myös kristillisiin lehtiin.²⁴⁶

Marko Tikan mukaan suojeluskuntien ja kenttäoikeuksien rankaisutoimien ankaruus kiristivät sodan jälkeen välejä paikalliseen papistoon.²⁴⁷ Osa papeista kuitenkin myös osallistui kenttäoikeuksien toimintaan antamalla syytetyistä lausuntoja.²⁴⁸ Myös teloitettujen hautausmaiden ulkopuolisten hautojen siunaamista tapahtui, joskaan se ei ilmeisesti ollut yleistä.²⁴⁹ Suoria kuvauksia valkoisesta terrorista on säilynyt kirjeenvaihdossa yksi. Se, ettei kirkko osallistunut tai ettei sitä otettu mukaan kuolemantuomittujen valmistamiseen ja siunaamiseen ahdisti Liisa Pollaria. Pastori Palmrothille heinäkuussa osoitetun kirjeen mukaan väkivaltainen terrori alkoi Pusulassa vasta valkoisten tultua, joten paikallisista kostotoimista ei ilmeisesti ollut kyse.

---

²⁴³ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 96–97. Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918, Betania 5/1919.

²⁴⁴ Valkoisen terrorin muodoista, kenttäoikeuksien toimintaperusteista tarkemmin Tikka 2013: s. 235–39 ja kuolleiden määrästä s. 243.

²⁴⁵ Tikka 2013: s. 227 Pikkujätti

²⁴⁶ Kirkon suhtautumisesta tarkemmin luvussa 4.4.

²⁴⁷ Tikka 2009: s. 135.

²⁴⁸ Huhta 2010 s. 141–45.

²⁴⁹ Tikka 2009: s. 140

”Täällähän ei ollutkaan mitään erikoista, verrattuna muihin seutuihin, uhkaukset kyllä oli ankarat, sillä puhelimesta saimme tietää paljo, ja se piti mieliä jännityksessä. Minä olin niin paljo matkoilla etten juuri ehtinyt hermostumaan, sillä en peljännyt heitä. Vasta valkoisten tultua on ollut vaikeampi kestää, ensiksikin tämä puhdistustyö, josta ei näytä tuleman loppua. Ymmärrän, että se täytyy tapahtua, mutta on niin surullista, että siinä ei oteta Jumalaa mukaan. Entinen pöyhkeys ja tuomitsemishalu nousi heti sen kovan painon alta, jossa kyllä huudettiin Jumalallekin.”²⁵⁰

Puhdistuksesta saattoi vastata yksi vallattujen alueiden rauhoittamisesta vastanneista lentävistä tai erikoisosastoista. Valkoinen terrori oli poikkeuksellisen ankaraa myös Vihdissä, jossa Hyvinkään lentävä osasto oli sodan alussa teloittanut Thómenin veljesten retkikunnan.²⁵¹ Sisar Liisaa suretti lisäksi monien tuttujen ihmisten, ”joita ei koskaan luullut rikollisiksi”, näkeminen vangittuna. Tämä oli raskasta luultavasti monille punaiseen Suomeen jääneille ja valkoisten terroritoimia todistamaan joutuneille seurakuntasisarille.²⁵² Sisar Liisa kuvaili terroria samaan tapaan jo toukokuussa myös sisar Linalle. Punaisten valtaa ja valkoisen terrorin kokemuksia seuranneet tunteet välittyivät kuitenkin kesän kirjettä voimakkaampina ja kuvaavat sodan sisarten kutsumukselle aiheuttamia ristiriitoja:

”Hirveä jännitys ja pelko on tehnyt täällä monta mielisairaaksi. Useimmille on sentään saatu apu aikanaan, se on, loppu, joka vapauttaa. – Viime sunnuntai aamuna sitte koitti se hetki, jolloin nähtiin valkoisia. Se kyllä tuntui vapauttavalta, mutta kaamea todellisuus toi heti niin syvät vastuunalaisuuden ja syytteen tunteen etten voinut muuta kuin sisimmässäni itkeä, ja huutaa Herralle, että Hän johtaisi vapauttajiamme. Ihmeellisiä todistuksia olemmekin saaneet nähdä esirukouksen voimasta. Viimeksi oli 2 poikaa, joitten tuomio jo oli valmis ja heti täytettävä, sillä aikaa taisteli vanha herra Sorasto kamarissaan polvillaan heidän puolestaan ja niin toi Jumala pari isäntää paikalle, jotka vapauttivat heidät juuri viime silmän räpäyksessä (--)

Vaikeinta on minusta nähdä entisiä sairaitani syyllisinä hyvinkin raskaisiin rikoksiin. Se on tuonut paljon itsetutkiskelua siitä kuinka olen käyttänyt sen leiviskän joka on minulle uskottu.”²⁵³

Kirjeensä lopussa sisar Liisa puki sanoiksi tilanteen, joka varmasti kohtasi useimpia seurakuntaansa pitkään palvelleita:

”Jouduin parina yönä kulkemaa suurimpain joukkojen ohi, mitä täällä on liikehtinyt, nim. punaisia, mutta näin heissä vaan pakolaisia ja useat

---

²⁵⁰ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Liisa Pollari Arthur Palmrothille 5.7.1918 Pusula.

²⁵¹ Osastoista Tikka 2013: s. 239 Thoméneista katso luku 2.1. Vihdin ja Nummelan valkoisesta terrorista laajasti Paavilainen s. 195–201.

²⁵² SAMMATTI?

²⁵³ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Liisa Pollari Lina Snellmanille 3.5.1918 Pusula.

tuttujakin, vasta jälkeen päin kuulin että ryöstöt ja murhatkin kuuluivat heidän tehtäviinsä. On vaikea vieläkin käsittää että ne ihmiset, joita on tuntenut vuosikausia ja ollut heidän kodeissaan ovat nyt tuolla vankina ja syytettynä. Herra tietää kuitenkin omansa kiusauksesta pestaa. Sitä olemme rukoilleet, ettei vaan syyttömät joutuisi kärsimään.”²⁵⁴

Valkoisten lehdistössä levinneiden huhujen, kauhutarinoiden ja pilkan oli tarkoitus heikentää myös punaisten kotona odottavien perheiden ja omaisten mielialoja. Punaisia surevien läheisten joukkoon kuului myös Helsingin Diakonissalaitoksen sisaria. Heidän tilanteensa oli sisällissodan jälkeen seurakunnissa henkisesti hyvin raskas, jopa kestämaton. Jyrki Paaskosken mukaan tarve löytää raakuudelle ja väkivallalle selitys asetti sisarten kutsumuksen rajat kovalle koetukselle.²⁵⁵ Diakonissa Emma Henrikssonin veli teloitettiin Lahden vankileirillä ja tapahtuman herättämät tunteet johtivat repivään ristiriitaan sisaren maailmankatsomuksen ja omantunnon kanssa. Vakaa halu uskoa tapahtuneen korkeampaan tarkoitukseen ei yrityksistä huolimatta tuonut apua. Hän joutui myös kohtaamaan veljensä teloittajan:

*”Keväällä pastorin tapasin, olen paljo saanut kokea uutta tuskaa, olen vielä kadottanut yhden veljeni, hän on kuollut Lahen vankileirissä. Jos on tuskaa niistä jotka ovat pois, ei ole vähäinen sekän tuska mitä saa tuntea jäljellä olevista. Paljon itsesyytöstä, ei vielä ole päästetty painon alta. Kumpu saisin nöyrää ja alistuvaa mieltä, että osaisin ottaa tämän kaiken Jumalan antamana, ja että tämä sittenkin tarkoittaa minun ja omaisteni tosi onnea. Mutta minä raukka olen vaan takertunut pikku asioihin, en huomaakkan kun löydän itseni tekemästä kysymyksiä, jotka vaan kiusaavat jumalaa, jopa menen niin pitkälle että löydän itseni syyttämästä jotain ihmistä, varsinkin ammutun veljeni kohtaloa. Kesällä kun tapasin tuon henkilön, sain taistella kovin itseni kanssa, olin jo vähällä sanoa hänelle, sinä olet veljeni murhaaja, mutta jumala auttoi minua sillä kertaa hillitsemään itseäni. Kuinkahan kovan iskun vielä tarvitsenkan, ennen kun opin tyytymään täydellä sydämellä Jumalani tahtoon”*²⁵⁶

Sisar Emma kirjoitti ahdistuksestaan kesän kuluessa pastori Palmrothin lisäksi kahdesti sisar Linalle. Kirjeistä selviää, että hän oli jo keväällä menettänyt yhden veljistään, ja surun murtaman isänsä vielä loppukesästä.²⁵⁷ Ajan tuomitseva ja kostonhimoinen ilmapiiri näkyi myös kirkon johdon kannanotoissa, papiston enemmistön kirjoituksissa, kristillisissä lehdissä ja jopa laitoksen julkaisemassa *Betaniassa*.²⁵⁸ Se, että myös kirkko julkisesti

---

²⁵⁴ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Liisa Pollari Lina Snellmanille 3.5.1918 Pusula.

²⁵⁵ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 98–99.

²⁵⁶ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 56: Emma Henriksson Arthur Palmrothille 28.9.1918 Nurmo.

²⁵⁷ VIITE KIRJEET

²⁵⁸ Betaniasta tarkemmin luvussa 4.4.

tuomitsi seurakuntansa punaiset jäsenet tuskin ainakaan helpotti omaisiaan menettäneiden sisarten hätää. Sisar Emmalle usko ja kutsumus muuttuivat pelon ja epätoivon lähteiksi:

”Olen minäkin joskus odottanut ja toivonut, että saisin jättää tämän maan, mutta nyt en enää uskalla toivoa. Jos tietäisin, mikä osa, pois menneelle veljelleni on, niin aina vaan uudestaan ja uudestaan tulee mieleen hän eli ilman, jumalaa, hän on kuollutkin ilman jumalaa. Voi kun tämä tieto on kiduttavaa, voi jos häntä rakastani en enää koskaan saa tavata, tai täytyykö minun kanssa joutua helvetin tuleen, kun niin laiskasti olen, herrani asiaa ajanut, voi kuinka kauheaa jos oma veljeni tulee minua syyttämään, Jumalan tuomioistuimen edessä siitä että en ole hänelle aikanaan sanonut mitä olis pitänyt sanoa.”²⁵⁹

Sisar Emman tilanne kuvaa myös, miten yksinäinen sisarten asema seurakunnissa saattoi olla. Ilmapiiiri oli punaisia kohtaan huhti-kesäkuussa vielä äärimmäisen tuomitseva, eikä sisar uskaltanut jakaa suruaan kenellekään. Mahdollisuus purkaa tunteita aamusta iltaan kestäneiden työpäivien aikana löytyi, vaikka omatunto hieman soimasi:

”Parhaiten viihdyn nykyään siellä missä tapaan itkeviä äitiä, jotka ovat menettäneet rakkaimpiaan, sodan kauhuissa. He itkevät omaa suruaan ja minä, poloinen omaani, sillä erotuksella että minä tunnen heidän surunsa syyn mutta he eivät tiedä minun ahdistuksestani mitään. Toisinaan tekee mieli kertoa heille kaikki mikä painaa mieltäni, mutta tähän asti se on jäänyt, ja jos olisin varma että en tee väärin, kun ole itkevinäni heidän suruaan, (--) vaikka luulenkin nyt osaavani paremmin kun ennen ymmärtää heitä. Pelkään että minua ei ollenkaan ymmärretä täällä, jos kerron suruni syyn.”²⁶⁰

Monissa loppukevään ja alkukesän kirjeissä tuotiin yleisesti esiin epäuskoa ja järkytystä omista tai muiden kokemuksista. Vaikka terroriin ei aina viitattu suoraa, tukee havainto Jyrki Paaskosken päätelmää siitä, että sisaret olivat varsin hyvin perillä tapahtuneista pikateloituksista ja vangittujen toisinaan hyvin kyseenalaisesta syyllisyydestä.²⁶¹ Sammatin seurakuntasisar Lydia Konttinen koki sisar Emman tavoin tapahtumat ahdistavaksi ja tilanteensa loputtoman yksinäiseksi:

”(--) on niin kovin vaikea olla työssä, ainakin täällä Sammatissa, sillä tämä hirveä aika on niin kovin raskas minulle, että en jaksa katsoa mitä kaikkea tapahtuu ja kuin omatuntoni todistaa ja näen miten paljo vääryyttä tehdään, eikä ole edes sen verran oikeuden tuntoa enää, että edes voisi toimia niin kuin tiedän oikeen olevan.

Näissä oloissa on minun mahdotonta olla, enkä jaksa kauan,

---

²⁵⁹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Emma Henriksson Lina Snellmanille 5.8.1918 Nurmo.

²⁶⁰ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Emma Henriksson Lina Snellmanille 10.6.1918 Nurmo.

²⁶¹ Paaskoksi 2014: Uusille aloille, s. 98.

*kuin tulee loppu ruumiin ja sielun voimista kuin voisi edes jonkun kanssa keskustella, eli saisi apua jostakin, mutta sitä ei ole.*²⁶²

Vaikka laitoksen johto saattoi kirjeistä lukea sisarten hädän, ei voinut vastausten kirjoittamista lukuun ottamatta tehdä tilanteen helpottamiseksi paljonkaan.²⁶³ Pastori Palmrothilla oli mahdollisuus tarjota lohtua ja ymmärrystä Emma Henrikssonille vieraillessaan Seinäjoella, mutta kalliit matkaliput estivät sisarta itseään matkustamasta laitokselle. Lydia Konttisen kohdalla kevään jyrkkä ilmapiiri johti kohdalla lopulta äärimmäisen poikkeukselliseen tilanteeseen, jossa yksinäisyyden syynä oli torjutuksi tuleminen. Diakonissakutsumustaan ja tammikuun kiertokirjeen kehotusta noudattanut sisar Lydia ei ollut punaisten vallan aikana tehnyt eroa autettaviensa välillä.²⁶⁴ Rauhan tultua hänestä tuli paikkakunnan valkoisten helymättömän vihan kohde, jota syytettiin ensiapukurssin järjestämisestä punaisille. Kirkkoherran kanta, joka retoriikaltaan oli ajan ilmapiirille tyypillinen, ei pastori Palmrothille osoitetussa kirjeessä jäänyt epäselväksi:

*”Lyyli Konttista vastaan ovat seurakuntalaiset olleet hyvin tyytymättömiä erityisesti hänen viimeaikaisen esiintymisensä suhteen. Tuona punaisena aikana hän oli täydestä sydämestään ja sielustaan punakaartilainen ja omaksui heidän katsantokantansa. Hän piti siis yhtä Jumalan kieltäjien kanssa. Sellaisen esiintymisensä kautta on hän aikaansaanut suurta pahennusta seurakunnassa. Hartaimmat diakonissa aatteen kannattajatkin ovat sanoneet, etteivät he kannata enää diakonissa-aatetta (--). Täytyy ihmetellen kysyä: miten voi olla paikallaan rakkauden työssä sellainen ihminen, joka vetää yhtä köyttä punakaartilaisista ja bolshevikkien kanssa, joilla vaan on päämääränä kirkkojen, pappien hävittäminen, ihmisten murhaaminen ja ryöstäminen? Kyllä olemme punakaartilaisista ja bolshevikeista jo tarpeemme saaneet; ei niitä enää tahtoisi sallia kristillisessä rakkauden työssä toimivien joukossa.”*²⁶⁵

Kirjeensä lopussa kirkkoherra Paasonen vaati sisaren vaihtoa tai laitoksen kanssa tehdyn sopimuksen irtisanomista, liitteenä asiasta oli myös kirkkoneuvoston päätös. Kirjeen kuvaus kiteyttää hyvin sisariin valkoisen ideologian näkökulmasta latautuneet odotusarvot. Niiden täyttämisen suhteen pettymykseksi osoittautunut sisar rinnastettiin ”bolshevikkeihin” ja sai osakseen saman totaalisen tuomion, mikä valkoisessa retoriikassa kohdistui punaisiin leskiin, äiteihin ja naiskaartilaisiin. Sisaren katsottiin jopa pysyvästi vahingoittaneen seurakunnan diakonia-asiaa karkottamalla toiminnan tukijat.

---

²⁶² KA, HDL III, KA Kirjeenvaihto, kotelo 57: Lydia Konttinen Arthur Palmrothille 14.5.1918 Sammatti.

²⁶³ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu, s. 94.

²⁶⁴ Katso luku 2.1.

²⁶⁵ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Gunnar Paasonen Arthur Palmrothille 15.5.1918 Sammatin pappilassa.

Palmroth pyysi tiedon saatuaan Sammatista tarkennuksia todisteita sisaren ”syyllisyydestä”, mutta vastauksen sijaan tuloksena oli entistä suurempi närkästys siitä, että laitoksen johtaja rohkeni vielä kysellä asiasta eikä jo ensi tilassa saapunut paikalle selvittämään asiaa. Jälkimmäisessä kirjeessä kirkkoherra vertasi sisaren ”vaihtoa” sanomalehtikuvauksiin virkamiesten ja opettajien erottamisista:

”Vähänpä te näytätte ymmärtävän sitä villiytymistä, mikä punaisena aikana raivosi. Nyt me olemme tehneet teille ilmoituksen ja sillä asia on hyvä. Oletteko lukeneet sanomalehdistä tai muuten kuulleet, mitä on tehty esim. kansakoulunopettajille, jotka ovat sekaantuneet kapinaliikkeeseen ja monelle muulle virkamiehelle? He ovat erotetut toimestaan ilman muuta.”²⁶⁶

Lehtien yleisesti ankarat ja tuomitsevat kirjoitukset saattoivat vaikuttaa myös sammattilaisten asenteisiin, sillä paikkakunta ei juuri kärsinyt punaisten terroritoimista.²⁶⁷ Tilanne kuvaa myös osaltaan sitä, miten vaikea kärsiviä erottelematta auttamaan sitoutuneiden diakonissojen oli sodan jälkeisessä ilmapiirissä toimia. Vaikka Helsingin Diakonissalaitos oli porvarillisista tuki-, ja johtajakunnastaan huolimatta poliittisesti sitoutumaton, heijastui kirkon voimakas samastuminen sodan valkoiseen osapuoleen seurakunnissa myös sisarten asemaan. Sisar Lydia ei omien sanojensa mukaan ymmärtänyt eikä yrityksistään huolimatta saanut selville mistä vihanpidossa oli kyse:

”En tiedä, mistä Pappilan herrasväki on vihaisia, sillä en mitään tiedä jota olisin heille tehnyt, koitin kerran mennä heille, olisin tahtonut puhella, mutta ei otettu vastaan, ei edes rouva sanonut tavallista tervehdys. Jos tietäisin missä olen rikkonut niin tietysti koittaisin sovittaa, mutta kuin en tiedä niin en voi mitään tehdä asian hyväksi, ja jos voivat syyttää jostakin, silloin on jonkun täytynyt puhua väärin asioita.

Puolue asioissa, olen koittanut olla puoluteeton, mutta siinäkin on niin monta vaikeutta, kaikkia olen koittanut hoitaa samalla tavalla, mutta ymmärretään niin paljon väärin. (--) Oikeen pyydän jo rukoilen, ettei minua millään koitettasi sitoa enää tänne, sillä tämä on niin raskasta.”²⁶⁸

Laitoksen johto järjesti tilanteen, ja muutaman päivän kuluttua sisar Lydia sai helpotukseen laitokselta tarjouksen uudesta työpaikasta Kurikassa. Sammattiin lähti hänen tilalleen koesisar Fanny Lepistö.²⁶⁹

---

²⁶⁶ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Gunnar Paasonen Arthur Palmrothille 3.6.1918 Sammatti.

²⁶⁷ Samaa mainitsi helmikuun kirjeessä myös sisar Lydia KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 57: Lydia Konttinen Arthur Palmrothille 15.2.1918 Sammatti

²⁶⁸ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 57: Lydia Konttinen Arthur Palmrothille 14.5.1918 Sammatti.

²⁶⁹ Katso Liite 1.

4. ”PIMEÄN AJAN” KOETTELEMUKSET

4.1. ”Jos olet Valkoinen Suomi” – Tammisaaren vankileirikatastrofi

Sisällissodan viimeiset taistelut käytiin huhtikuun lopulla Viipurissa ja toukokuun puoliväliin mennessä punaisten viimeisetkin vastarintapesäkkeet antautuivat Kymenlaaksossa. Helsingin Diakonissalaitokseen ja sisarkuntaan vaikuttivat sotakevään lisäksi sen seuraukset: sotavankien ja punaorpojen huolto, äärimmilleen kiristynyt elintarvikepula ja maahan levinneet kulkutautiepidemiat. Sisarten kirjeissä loppukevään ja vuoden jälkipuolen olosuhteisiin viitattiin toistuvasti synkkänä ja ”pimeänä aikana”.²⁷⁰

Sodan loppuvaiheessa antautuneita ja vangittuja punakaartilaisia ja punaisten mukana lännestä itään paenneita siviilejä alettiin huhtikuusta alkaen sijoittaa vankileireille. Toukokuun puolivälissä vankikysymyksestä vastaamaan perustettiin valkoisten sotilasjohdon alainen sotavankilaitos, joka otti hoitaakseen leirien ruokahuollon ja sairaanhoidon. Toukokuun puolivälin jälkeen vangit päätettiin siirtää pienemmiltä paikallisleireiltä 15–20 suurempaan yksikköön, joita perustettiin etenkin venäläisen sotaväen tyhjilleen jääneille laajoille kasarmialueille. Suurimmat leirit sijaitsivat Hämeenlinnassa, Kuopiossa, Lahdessa, Lappeenrannassa, Riihimäellä, Suomenlinnassa, Tampereella ja Tammisaarella. Vankien määrä kohosi huippuunsa kesäkuun alussa, jolloin leireillä arvioitiin olleen enimmillään jopa 80 000 ihmistä. Keskittämisen ajateltiin olevan tutkinnallisesti ja huollollisesti tehokkain ratkaisu, mutta kestäättömät hygieniaolosuhteet ja kevään vaikea elintarvikepula johtivat leireillä nälkä-, ja tautikatastrofiin. Heinäkuussa vankien määrää vähennettiin laskemalla pienempiin rikkeisiin syyllistyneitä täydelliseen tai ehdonlaiseen vapauteen. Elokuussa vankeja oli leireillä kuitenkin edelleen yli 38 000. Kaikkiaan leirien toiminta-aikana menehtyi nälän ja sairauksien seurauksena 12 500–13 000 vankia.²⁷¹

Helsingin Diakonissalaitoksen sisarten vankileirityö keskittyi kuitenkin pääasiassa suurimman ja pisimpään toimineen Tammisaaren vankileirin sairaalaan. Aloite toiminnalle

---

²⁷⁰ Katso esim. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 2: Sigrid [Ahlroth] Lina Snellmanille, päiväämätön kirje, Inkoo. Sisällön ja kirjeiden järjestyksen perusteella ajoittuu vuoteen 1918.

²⁷¹ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 100, Pirttilahti 2015: s. 264–66.

tuli leiriltä käsin, kun leirin ylilääkäriksi nimetty Toivo Elilä kirjoitti kesäkuun puolivälissä Tampereen kaupunkilähetykseen tädilleen Olga Matilda Hjonille. Tämä toivoi kokenutta ja pystyvää diakonissaa leirin sairaalan ylihoitajattareksi.²⁷² Tilanne Tammisaaressa oli juuri samaan aikaan katastrofaalinen, sillä vielä käytännössä valmistamattomiin olosuhteisiin lähetettiin päivittäin satoja vankeja.²⁷³ Elilä toivoi sotavankilaitoksen ylilääkäri Max Björkstenille lähettämässään kirjeessä²⁷⁴ vankilähetysten lopettamista, sillä ruuasta, vedestä ja sairaalatarvikkeista oli pulaa, karanteenit täynnä epidemioihin sairastuneita, likaa ja syöpäläisiä kaikkialla ja kuolleisuus 15-20 vankia päivässä.²⁷⁵ Elilä kirjoitti sisar Matildalle esittämästään pyynnöstä myös pastori Palmrothille, mutta mahdollisesti sensuurin vuoksi kuvaili olosuhteita vain lyhyesti. Vankileirien julkinen arvostelu kiellettiin Mannerheimin käskystä maaliskuussa ja niiltä lähetetty posti tarkastettiin etukäteen:

”Pastori Palmroth!

Olen pyytänyt tättäni, Sisar Matilda Hjonian ylihoitajattareksi Tammisaaren sotavankilan sairaalaan, jonka ylilääkäriä allekirjoittanut nyt on pakotettu toimimaan. Olot täällä vankien keskuudessa ovat kurjat erittäinkin mitä sairaanhoitoon tulee. Työ tulisi minulle vallan ylivoimaiseksi, mutta jos saisin tätäni tänne ylihoitajattareksi, tulisivat olot siinä suhteessa paljon paremmiksi. Hän on tottunut työskentelemään kurjien keskuudessa ja järjestämään. Tätäni on kirjoittanut asiasta johtajattarelle Sisar Linalle. Hän on suostuvainen. Toivon ettei Pastori Palmrothilla olisi myöskään tätä vastaan.”²⁷⁶

Tampereen taistelut seurauksineen kokenut diakonissa järkyttyi sisarenpoikansa²⁷⁷ tilanteesta. Sisar Linalle osoitetussa kirjeessä sekoittuvat välitön halu vastata avunpyyntöön, menneiden kuukausien raskaudet ja kammottava aavistus tulevasta:

”Koetan täyttää Sisar Linan toivomuksen niitä kokemuksia kuvaten mitkä pommituksen ajalla sain. Mutta saako sen jättää tuonnemmaksi. Siksi kun saan rauhassa palauttaa muistooni sen kamalan ajan.

Nyt minulla on toinen asia jonka takia kirjoitan Sisar Linalle.

---

²⁷² Sisar Matildan työkyky oli sisarien keskuudessakin tunnettu, ja molemmat hänen sijaiskseen pyydettyt empivät tulla täyttämään sisarelta jäänyttä paikkaa. Katso esim. KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 58: Rachel Lindell Arthur Palmrothille 19.7.1918 Sauvo, Tapila.

²⁷³ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. XX, Pekkalainen & Roselius 2007: s. 139–40.

²⁷⁴ Björkstenille osoitettu kirje on päivätty 15.6.1918 ja Matilda Hjonin eteenpäin sisar Linalle lähettämä Toivo Elilän kirje (puuttuu arkistosta) saatteineen 17.6.1918. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 100, KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Olga-Matilda Hjon Lina Snellmanille 17.6.1918

²⁷⁵ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 100–101.

²⁷⁶ Ka, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Toivo Elilä Arthur Palmrothille 21.6.1918 N:o 10 Tammisaaren sotavankila.

²⁷⁷ Suhde selviää pastorin kirjeestä KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 10: Arthur Palmroth Lina Snellmanille 28.6.1918 Heponiemi.

Mukana on kirje jonka juuri sain. Se on mielestäni hätähuuto, jota en ilman muuta voi sivuuttaa, jo sinänsä, ja vielä vähempi kun kirjoittaja on niin läheinen omainen. Toivo Ellilä on omantunnon ihminen. Hän joutuu liian nuorena suunnattoman taakan alle, ehkä voisin häntä tukea. Hän on tottunut ennenkin monessa minuun luottamaan. – En tässä kiireessä voi itselleni tehdä kyllin selväksi omaa kykenemättömyyttäni ja omaa kuormaani jos minut sinne lähetetään. Jumala vahvistakoon jos hän kerran on sen tehtäväkseni paneva. Mutta minä menen ainoastaan Diakonissalaitoksen lähettämänä ja luvalla. Laitos nostaa palkan ja minä olen sisaren asemassa. En paljon ymmärrä ajatella niitä kärsiviä joiden pariin tulisin. Mieleni täyttää nyt sääli Toivon suhteen. Poika rukka ei ennättänyt älytä mitä tietä hän pyyntönsä lähettää kääntyi vaan sinne, jossa tiesi myötätuntoisen mielen itseensä kohtaan.”²⁷⁸

Tietoja vankileirien sairaanhoidollisesta tilasta alkoi sensuurista huolimatta tihkua myös sisarten korviin. Edith Sjösten oli asiaa tuttaviansa kanssa pohdittuaan tullut vakuuttuneeksi, että punavangeille olisi välttämätöntä saada hyvää sairaanhoitoa. Toukokuussa hän pyysi pastori Palmrothilta itse lupaa lähteä vankileirityöhön:

”Med några av mina bekanta ha vi ofta talat, om sjukvården bland de röda fångarna och om nödvändigheten för dem att få en god vård. (--) Har gått flera dagar med den ständiga tanken, till fångarna, och kan icke bliva fri från den. Vet ju icke själv om jag är passande för en dylik uppgift, om jag har de förutsättningarna som platsen fodrar, och om jag som diakonissa för taga en sådan plats. Detta hoppas jag att Pastorn och systrarna bäst kan avgöra och jag är sen nöjd med det som bestämmes.”²⁷⁹

Edith tunnusti myös olevansa uupunut ja siirtyvänsä mielellään hetkeksi pois seurakuntatyöstä. Asiaan vaikuttivat luultavasti pitkään kiristäneet välit sisarten Vaasan esimieheen, pastori Oskar Ahlströmiin.²⁸⁰ Edith saapui leirille heinäkuussa ja tunsi ympäröivästä kurjuudesta huolimatta olevansa tyytyväinen saadessaan toimia. Hänellä oli ollut mahdollisuus vierailta leirillä jo ennakkoon, ja kokemus oli vahvistanut sisaren päätöstä:

---

²⁷⁸ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Olga-Matilda Hjon Lina Snellmanille 17.6.1918.

²⁷⁹ ”Muutamien tuttavieni kanssa olemme usein puhuneet, sairaanhoidosta punavankien keskuudessa ja välttämättömyydestä saada heille hyvää hoitoa. Olen monta päivää mennyt pysyvällä ajatuksella, vankien luo, enkä pääse siitä vapaaksi. En itse tiedä olenko sopiva vaatimaan tehtävään, onko minulla sellaisia edellytyksiä joita paikka vaatii, ja saanko diakonissana ottaa vastaan sellaista paikkaa. Sen toivon Pastorin ja sisarten voivan parhaiten arvioida ja olen sitten tyytyväinen siihen mitä päätetään.” KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Edith Sjösten Arthur Palmrothille 29.5.1918 Wasa.

²⁸⁰ Ahlström ei omien sanojensa mukaan hyväksynyt Edithin menehtyneen sulhasen aiempaa avioeroa ja herätyskristillisyyttä. Edith oli pastorin mukaan lisäksi kieltäytynyt antamasta sairaanhoitoa diakoniatöimikunnan jäsenille, sillä koki työnsä olevan köyhien ja yksinäisten luona. Myös yhteisasuminen tuotti sisarille Vaasassa keskinäisiä jännitteitä. Katso esim. KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Oscar Ahlström Arthur Palmrothille 21.4.1918 Wasa, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 58: Helmi Lakka Arthur Palmrothille 11.6.1918.

”Olin täällä leirillä muutamia päiviä sitten ja ymmärsin että minua tarvittiin. Sisaret olivat niin murheellisia ja ajattelin että jaettu suru on varmasti parempi. En vain yksinkertaisesti voinut olla kotona kun niin moni vaipuu tienlaitaan täynnä haavoja, loisia ja likaa vailla samarialaista, näin olevani pakotettu laskemaan heidät ”kuormajuhtani” selkään ja ajamaan heitä eteenpäin.”²⁸¹

Ensimmäisiä töitä oli sairaalan varustaminen sillä, mitä lähetyksinä vähitellen saatiin ja kasarmien alueelta suinkin löytyi:

”Sain oman osaston 150 paikalla jotka me yhdistetyin voimin yritimme saada järjestykseen. Sängyt meillä oli, mutta kaikki muu piti etsiä. Nyt on sentään 1. lakana joka sänkyyn patja ja tyyny sekä vilttejä joista olemme hyvin iloisia. Muut tavarat sitten saimmekin poimia kokoon. Löysin eräänä päivänä makasiinin, jonka räjäiset huonekalut tekivät minut niin tyytyväiseksi. Sieltä saimme pöydän, ovetoman kaapin, saippuakuppeja, niin, kaikkea mitä tarvitsemme, putsattiin vain vähän niin tuli melko hyvä. Täällä on vain 12 potilasta sisällä. Ei ole vaatteita heidän ylleen eikä siksi voida ottaa vastaan useampia. Nyt on kuitenkin tullut vaatteita sisältävä lähetys Helsingistä joten muutaman päivän päästä on meillä kylliksi jaettavaa.”²⁸²

Tammisaaren saapuivat ylihoitajatar Matildan ja Edithin ohella diakonissalaitokselta vielä Ada Karhunen, Signe Karlsson²⁸³ ja koesisar Sigrid Juslin. Hoitohenkilökunnasta oli kaikilla leireillä kova pula, ja esimerkiksi Tammisaarella sairaanhoitajien määrä kohosi heinäkuun loppuun mennessä kesäkuun kahdeksasta kaikkiaan yhdeksääntoista. Diakonissojen lisäksi hoitajina toimi tuomion saaneita punaisten sanitäärejä. Lääkäreiden luku nousi vastaavasti seitsemästä kymmeneen, joskin heistä kahdeksan oli vasta lääketieteen kandidaatteja. Jälkimmäisiin lukeutui myös Toivo Elilä, jonka tilalle ylilääkäriksi valittiin heinäkuussa professori Robert Tigerstedt.²⁸⁴ Tämä vaati leirille nopeasti lisää lääkäreitä ja sairaanhoitajia korostaen jälkimmäisten osalta kykyä ”laupeuteen ja ihmisrakkauteen”, mikä Jyrki Paaskosken mukaan viittaisi tämän toivoneen

---

²⁸¹”Var hit till lägret några dagar tidigare och förstådd att jag behövdes. Systrarna voro så berövade och jag tänkte att delad sorg är vist bättre. Kunde helt enkelt icke vara hemma då så många lågo vid väggkanten fulla av sår, lus och smuts utan som samaritan såg mig tvungen att lägga dem på mitt ’ök’ och föra dem fram.” KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Edith Sjösten Lina Snellmanille 27.7.1918 Ekenes Fångkoloni.

²⁸²”Har fått en egen avd med 150 platser som vi med förenade krafter försökt få i ordning. Sängar hade vi men allt annat måste sökas. Har dock nu 1. lakan till varje bädd en madrass och dyna samt filtar över vilka vi äro så glada. Andra grejör sen ha vi fått plocka ihop. Hittade endag på ett magasin med trasiga möbel som gjorde mig så nöjd. Därifrån fick vi bord, dörlösa skåp, tvålkoppar, ja, allt som vi behöva, putsas bara litet upp så bli de nog bra. Har blott 12 pattn. inne. Hav inga kläder att sätta på dem och kan därför icke taga emot flera. Har dock anlänt en sändning med kläder från Hfors nu så om någon dag ha vi väl avd. besatt.” KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Edith Sjösten Lina Snellmanille 27.7.1918 Ekenes Fångkoloni.

²⁸³ Signe Karlsson oli merkitty sisareksi Tammisaaren seurakuntaan. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 101.

²⁸⁴ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 101.

hoitajiksi lisää diakonisseja. Vetoamukset olojen parantamisesta eivät kuitenkaan saaneet vastakaikua. Sairaanhoido jäikin usein hyvin vaatimattomaksi, eikä apua kesän nälkä-, ja tautikatastrofin laajetessa lopulta voitu antaa läheskään kaikille. Tammisaaren noin 8700 vangista menehtyi kesäkuun alusta syyskuun puoliväliin tullessa jopa 2650 eli käytännössä joka kolmas.²⁸⁵

Työ vankileirin sanoin kuvaamattoman kurjissa ja epäinhimillisissä oloissa oli sisarille suunnattoman vaikea kokemus. Edith mainitsi kevään sotarintamalla näkemänsä auttavan vaikealta tuntuvan kurjuuden käsittelyssä, mutta kertoi kanssaan palvelusvuosissa yhtä kokeneen sisar Adan olevan toisinaan ”aivan epätoivoinen tästä kaikesta”.²⁸⁶ Sekä Ada että sisar Sigrid päättivät kesän aikana jättää diakonissalaitoksen.²⁸⁷ Tilanteen pohjattomasta murheellisuudesta kertoo sisar Edithin päivämätön kuvaus:²⁸⁸

”Käyn läpi sairaalan porteista ohi aseistettujen vartijoiden paikalle, jossa sairaalassa menehtyneet potilaat makaavat. Heitä on 4-5-6 [i kopar på] nurmella. Kaikki ovat kuolleet yön kuluessa. Väkisin käy huokaus huultemme yli. Teimmekö kaiken voitavamme täällä makaavien puolesta?

*(--)*Toisinaan, kun päivää riittää ulkokierrokseen, lähemme kasarmille. Pohjakerroksessa on sellejä, joissa niin monet elävät olennot raahustavat elämänsä läpi. Ylemmässä kerroksessa asuvat ne sairaat, joille ei ole tilaa sairaalassa. Siellä makaavat kuolleet, kuolevat, kuumesairaat vierii vieressä täynnä eläviä syöpäläisiä likaisella asvaltilattialla muutamia ryysyjä pänsä alla. Se on koko heidän omaisuutensa.

Kuinka hellyttäviä pyyntöjä ne ovatkaan, ”vähän vettä”, jotain pulveria, mahdollisuus tulla sairaalaan j.n.e. Jatkamme eteenpäin. Siellä täällä kentällä makaa kuolleita. He ovat lyhistryneet maahan. Henki on paennut, kookas keho on verettömänä kylmällä, kylmällä maalla, jolla niin monet palelevat. Kuinka täysi onkaan sielu, kuinka raskasta elämä! Koko maailma on itkevä autioma.”²⁸⁹

---

²⁸⁵ Paaskoski 2014: Uusille aloille s. 100-101.

²⁸⁶ Katso Liite 1. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Edith Sjösten Lina Snellmanille 27.7.1918 Ekenes Fångkoloni.

²⁸⁷ Paaskosken mukaan sisar Ada oli toivonut voivansa työskennellä sisarpuvussa, mutta koska hän jo ennen leirille lähtöään epärohi mahdollisuuksiaan jatkaa sisaryhteisössä puvun käyttö kiellettiin. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 101–03. KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 57: Ada Karhunen Arthur Palmrothille 5.7.1918 Diakonissalaitos. Katso myös sisar Adan pyyntöä koskevasta pohdinnasta kotelo 59: Aina Monthén Arhtur Palmrothille 5.7.1918 Helsinki.

²⁸⁸ KA, HDL III, kotelo 83: S. Edith Sjöstens uppsatts från fånglägret i Ekenäs. Kirjeessä ei ole päivämäärää, paikkaa tai kirjoittajan nimeä. Tämä saattaa viitata siihen, että sensuurin kiertämiseksi kirje salakuljetettiin leiriltä ja yksityiskohtat jätettiin pois kiinnijäämisen pelossa. Pitkät kirjelijuskat on taiteltu sopimaan käännettyyn A6 kokoiseen kuoreen, jonka vastaanottajaksi on merkitty Edwin Wirén. Kuoren postileima ja merkintä osoittavat lähettäjäksi ”Nykarleby krtisliga folkhögskola”, joten nykyinen kuori ei välttämättä ole kirjeen alkuperäinen. Kuvaus vastaa sisällöltään kuitenkin Toivo Ellilän esimiehelleen kuvailemia olosuhteita ja vankileirejä koskevia tutkimustietoja. Vastaavista oloista katso Jokipii 2015: 290–91, 300, 314–16.

²⁸⁹ ”Går genom sjukhusporten förbi den beväpnade vakten till platsen där de på sjukhuset avlidna patienterna ligga. De äro 4-5-6 i kopar på gräset. Alla dessa har dött under nattens förlopp. Ofrivilligt går en suck över

Ympäröivä todellisuus ja voimattomuus vaikuttaa asioiden tilaan johtivat sisaren lopulta unettomuuteen ja epätoivoon. Valkoisten rintamasairaanhoidajana puoli vuotta aiemmin toimineen sisaren kuvaus päättyy tyhjentävästi:

”Kun ilta kääntyy hakeudun sänkyyn, mutta rauhantäyteinen uni ei tahdo tulla. Sen sijaan tulevat ajatukset ja minkä tähden kaikki --- silloin tällöin rikkoo hiljaisuuden yksittäinen laukaus, huuto ja sentapainen. Sitten hiljenee jälleen.

Usein nousee kysymys: Mitä voisimme tehdä heidän hyväkseen, jotka kärsivät? Kuinka mielellämme tekisimmekään kaiken, jos se vain olisi vallassamme, mutta mitä voisimme me pienet sairaanhoitajat korjata! Voimme vain tunnustella lämmön antaa vettä juotavaksi, ystävällisen sanan j.n.e.

(--) Jos olet Valkoinen Suomi, niin tule ja huolehdi omistasi!”²⁹⁰

Sisar Edith joutui loppusyksystä vaikeuksiin leirin vartijoiden ja johdon kanssa ja sai syytteen muun muassa paon avustamisesta. Sisar Matilda ymmärsi kanssasisarensa tilannetta ja kirjoitti asiasta Helsinkiin oman näkemyksensä:

”Yksi lisäsyite s. Edith vastaan on olemassa. Kuulin sen eilen yhden vahtimiehen puhumana. Sen on, että s. E. olisi hankkinut tilaisuutta yhdelle vangille karkaamiseen, laittamalla sille puvun. Asia on tämä: s. Edith löysi sotilaitten jättämän likaisen puvun, pesetti sen ja paikkasi yhtä vankia varten jolla oli puku peräti kulunut. Sama vanki vapautettiin sitten armahduksen nojalla ja tuli kysymykseen mistä oli puku kotoisin. Vanki kertoi ja sai suunnattoman haukkumisen sekä viittauksen, että hän oli tahtonut karata. Liekö siinä vai järjestäpäin mainittu rikostoveriksi s. E, en tiedä, mutta niin kulkee juttu leirillä.

Edith on sanonut johtajalle, että jos hänen menettelynsä katsotaan vääräksi, niin ei hän tahdokaan jäädä tänne. Sillä ei hän pääse luonnostaan tehdä hyvää ja kun sitä ei saa tehdä.

Minä en ymmärrä sitä intoa, mikä heillä on Edithiä syyttäessä, muuksi

---

våra läppar. Ha vi gjort allt vad vi kunnat för alla dessa, som ligga där? (--) Sundom, då dagen räcker till en utflyckt, gå vi till kasarmerna. I bottenvåningen finnas cellerna där så många levande varelser framsläpa sina liv. På övre botten bo de sjuka, som icke ha rum på sjukhuset. Där ligga döda, döende, febersjuka sida vid sida fulla av levande kryp på det smutsiga asfaltgolvet med några trasor under huvudet. Det är hela deras egendom. Huru bevekande bedja de icke om 'litet vatten', något pulver, tillstånd att komma till sjukhuset o.s.v. Vi gå vidare. Här och där på fälten ligga döda, de ha dignat ned. Suden har flytt, kroppshyddan är blod kvar på den kalla, kalla jorden, där så många frysa. Huru fullt är icke sinnet, huru tungt livet! Hela världen är en gråtande öken.” KA, HDL III, kotelo 83: ”S. Edith Sjöstens uppsatts från fånglägret i Ekenäs.”

²⁹⁰ ”Då kvällen inbyter söker sängen upp, men den fridfulla sömnen vill icke komma. I stället komma tankarna och alla varför -- Då och då avbryter stillheten av enstaka skott, rop och dyl. sen stillhet åter. Ofta kommer frågan: Vad kunna vi göra för dessa som lida? Huru gärna gjorde vi icke allt för dessa om det blott stode i vår makt, men vad kunna vi små sjuksystrarna uträtta! Vi kunna blott känna varmt, giva en dryck vatten, ett vänligt ord o.s.v. (--) Om du finnes Vita Finland, så kom och skör om din egendom!” KA, HDL III, kotelo 83: S. Edith Sjöstens uppsatts från fånglägret i Ekenäs.

*kuin huonon omantunnon tyydyttämiseksi. Kaikkia heidän ilkeitä huomautuksiaan en minä tiedäkän, mutta Edith tietää niistä ja hänellä varmaankin on ollut täysi syy osoittaa mieltään. (--)
Yksi asia minulla on selvillä ja se on, ettemme elä täällä oikeuden vaan mielivallan alaisina. Ehkä on meikäläisillä liian paljon täällä, ehkä kuulemme enemmän sydämen kuin järjen ääntä, mutta tässä asiassa emme ole tehnyt väärin, eikä meidän olisi pitänyt toisin tehdä kun teimme.²⁹¹*

Sisar Matilda lisäsi kirjeeseensä vielä iltapäivällä tapahtuneen jälkeen ”lisää pahaa, lisää ilkeämielisiä viittauksia sairaanhoitajista.” Hän tunsi sairaalan joutuneen järjestelmällisen vainon kohteeksi ja totesi pastorille uupuneesti: ”Olen sielultani hyvin väsynyt ja valitan usein, ’miksi minun, Herra, tänne toit’. Jään nyt kuitenkin vielä jos kotona niin tahdotaan.” Kuten ylihoitaja aavisti, ristiriidat eivät päättyneet. Viikko sisar Matildan kirjeen jälkeen Arthur Palmroth lähetti Tammisaareen tiedustelun sisaria ja erityisesti Edithiä koskevista syytöksistä muistuttaen samalla, että sisarten toiminta leirillä oli sopimusperusteista ja kaikki heitä koskevat huomautukset tuli saattaa tiedoksi diakonissalaitokselle.²⁹² Hän sai vankileirin johtaja Arvo Salolta seuraavan vastauksen:

”Kuten myötäseuraavasta johtokunnan pöytäkirjanotteesta selviää on Nti E. Sjösten tehnyt itsensä syyppääksi sopimattomaan suhtautumiseen vankeja kohtaan viime lokakuun 4 p:nä ja saanut siitä Johtokunnalta varoituksen joten se asia täten vaan Herra Johtajan tietoon saatetaan. Tämän jälkeen Nti Sjösten toisen kerran teki itsensä syyppääksi siihen että hä[n] vastoin nimenomaisia määräyksiä ja siitä huolimatta että juuri hänelle olin edellisen tapauksen johdosta selvittänyt hoitohenkilökunnan (joihin myös sairaanhoitajattaret luetaan) suhdetta vankeihin, yritti toimittaa erään vangin kirjeen postiin salateitä s. o ilman sensuuria. Milloin tämä tapahtui en tarkalleen muista mutta pää-asia että en tahtonut Nti S:ä tämän johdosta tuottaa Johtokuntaan, jossa hänet ehdottomasti olisi heti erotettu toimestaan, vaan kutsuin hänet yksityisesti puheilleni ja silloin sovimme siitä että hän muutaman päivän perästä lähtee pois vankilasta. Tätä hän ei tähän mennessä ole tehnyt minulle tuntemattomasta syystä ja sentähden olen antanut Kamreerikonttorille määräyksen maksaa hänelle tänä päivänä lopputilin.

Mitä sitten tulee oikeuteen rangaista sairaanhoitajattaria tai eroittaa heitä toimestaan en voi olla noudattamatta kuritushuoneiden ohjesääntöä tässä suhteessa, joten tämä oikeus on vankilan Johtokunnalla.”²⁹³

Kirjeaineistosta ei selviä oliko sisar Edith todella syyllistynyt mainittuun kirjeen salakuljetukseen. Toisaalta Arvo Linna ei myöskään, tietoisesti tai tiedostamatta, mainitse

---

²⁹¹ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 56: Matilda Hjon Arthur Palmrothille 6.11.1918 Tammisaaressa.

²⁹² KA, HDL II, Kirjeistö, kirjekonseptit, kotelo 72: Tammisaaren vankileirin Herra Johtajalle 13.11.1918, AP.

²⁹³ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Arvo Linna Arhtur Palmrothille 15.11.1918 Tammisaari.

mitään yksityiskohtia, joilla syytökset olisi ollut mahdollista osoittaa vääräksi. Johtaja ei kirjeensä mukaan ”tarkalleen muistanut” tapahtuneen päivää, ja koska lähdöstä oli suoran erottamisen välttämiseksi sovittu sisaren kanssa ”yksityisesti” oli asiasta myöhemmin vain sairaanhoitajattaren sana vankileirin johtajan sanaa vastaan. Kuten Lydia Konttisen kohdalla Sammatissa, johti myös sisar Edithin päätös toimia kutsumuksensa mukaisesti kevään ja kesän olosuhteissa työtehtävästä erottamiseen.

Myös sisar Matildan ja sairaalan henkilökunnan tilanne kävi loppuvuotta kohti yhä vaikeammaksi. Sairaalan henkilökunnasta vähennettiin hoitajia, ja hieman yli viikko Edithin lähdön jälkeen sairaala sai käskyn vuorokauden kuluessa muuttaa rakennukseen, ”joka ei ollut mitenkään siistitty ei ollut valoja ei toimineet viemärit akkunat rikki y.m. kaikkea”.²⁹⁴ Asia ilmoitettiin ylilääkäri sivuuttaen suoraa sisar Matildalle, mitä ylihoitajatar ei kuitenkaan niellyt:

”Nousin heti ankaraan vastarintaan ja vaadin, että herrat tulevat paikalle katsomaan minkälaisessa kunnossa siellä on ja samalla ilmoitin ylilääkärille. Hän tuli kyllä ja koitti puolestaan selittää mutta johtaja astui aina muutaman askeleen edellä eikä kuullut mitään vastaväitteitä. ”Kun ei saada tilaa muuten kun sairaala siirtämällä niin se on siirrettävä” jäi päätökseksi. Silloin piti tuoda 500 vankia Suomenlinnasta ja niille tarvittiin tilaa. Me olimme hyvin suuttuneet ja ylilääkäri lupasi raporteerata illalla W. hallitukseen. Minä ehdotin, että hän heti soittaisi Tri Tukiaiselle. Sillä aikaa kun odotimme puhelua päätimme, että jos emme saa kannatusta Helsingistä ilmoitamme samalla eroavamme, ylilääkäri, ensimmäinen alilääkäri ja minä. Mutta asia ratkesi siten, että Helsingistä soitettiin kansliaan ja määrättiin toimeenpantavaksi kaikki ne korjaukset sairaalarakennuksessa, mitkä me vaadimme ennen sisälle muuttoa.”²⁹⁵

Muutto aloitettiin lopulta neljä päivää myöhemmin mainittuun kiinteistöön, joka sisaren mukaan oli ”sairaalaksi rakennettu venäläiseen malliin.”²⁹⁶ Matilda Hjon jäi Tammisaaren lopulta vuoden 1919 maaliskuuhun asti ja hänen mukanaan diakonissalaitoksen työ vankileirillä päättyi. Anna Tensikkala tiedotti asiasta sisarille kiertokirjeessä 13.3.1919 ja mainitsi ylihoitajattaren ”vaikeuksia pelkäämättä” tehneen voitavansa vaikeassa

---

²⁹⁴ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Matilda Hjon Arthur Palmrothille 22.11.1918 Tammisaaressa.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Kirje sisältää kuvauksen ylihoitajan uuden asunnon ja vastaanottohuoneen kalustamisesta, sairaalan valmistelusta ja sisaren omasta työkuvasta ”siivoavana euctrina, taloudenhoitajana ja ylihoitajana”. KA, HDL III, HM kotelo 31: Matilda Hjon Hanna Masalinille 26.11.1918 Tammisaaren sotavankila.

tehtävässä.²⁹⁷ Matilda Hjonin ja Edith Sjöstenin diakonissakutsumusta sisällissodan kokemukset eivät murtaneet. Molemmat jäivät sisarkodin yhteyteen ja palvelivat diakonissoina vuosikymmenet vielä toisen maailmansodan jälkeenkin.²⁹⁸

Helsingin sisarten lisäksi Viipurin ja Lappeenrannan vankileireillä toimi kolme Sortavalan ja yksi Viipurin laitoksen diakonissa. On kuitenkin mahdollista, että sisaret osallistuivat vankien huoltoon omilta asemapaikoiltaan varsinaisen sotavankilaitoksen organisaation ulkopuolelta. Esimerkiksi Kaukaan tehtaalla palvellut Helsingin sisar Adele Lahtinen kävi kesäkuussa kolmena päivänä antamassa rokkorokotteita Lappeenrannan leirin vangeille.²⁹⁹ Liisa Pollari puolestaan vieraili Pusulan monikymmenpäisen vankijoukon luona kahden viikon ajan ennen näiden siirtoa Helsinkiin, ja Elsa Wennerström johdatti seurakunnan nuorisokuoron esiintymään Kuopion sotavangeille.³⁰⁰ Sotavankilaitoksen organisoimaan ja pappien vastuulleen saamaan vankien kasvatustoimintaan Helsingin Diakonissalaitoksen sisaret eivät kirjeenvaihdon perusteella osallistuneet.³⁰¹

4.2. Kovan onnen lapset – punaorpojen huolto

”Erittäin tärkeitä on juuri nyt työ sotavankien, monien turvattomien lasten ja nuorison keskuudessa.”³⁰²

Sisällissodan seurauksena Suomessa jäi puoli-, tai täysorvoksi 20 000 - 25 000 alle 15-vuotiasta lasta, joiden vanhemmat olivat joko paenneet Neuvosto-Venäjäälle tai kuolleet taisteluissa, teloitettuna tai sairauteen vankileireillä.³⁰³ Surmansa sodan aikana sai ainakin 301 alle 16-vuotiasta. Vankileireille joutui Tuulikki Pekkalaisen mukaan vähintään 1482

---

²⁹⁷ Sisar Lina totesi työn myös voivan jatkua ”koko lailla järjestäytyneemmissä oloissa”. KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: AT 13.3.1919.

²⁹⁸ Edith Sjöstenin kuvaukseen ja myöhempiin muistelmiin Tammisaaresta viitataan myös Matts Dummelin dokumentissa *Dragsvik – kauhujen leiri* (2010).

²⁹⁹ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 58: Adele Lahtinen Arthur Palmrothille 1.6.1918 Kaukaa.

³⁰⁰ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Liisa Pollari Arthur Palmrothille 5.7.1918 Pusula. LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Elsa Wennerström ”Rakkaille laulajasisarille!” 28.8.1918 Kuopio.

³⁰¹ Matilda Hjon kuitenkin mainitsee osallistuneensa yritykseen järjestää vangeille raamatun lukupiiriä ja hengellistä laulukuoroa, minkä vankileirin johto käytännössä esti. KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Matilda Hjon Arthur Palmrothille 22.11.1918 Tammisaaresta. Vankileirien kasvatustapuluihin kuului kaikkiaan kaksi diakonia. Pekkalainen 2009: s. 104.

³⁰² KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: AP 10.8.1918.

³⁰³ Paaskoski 2015: Uusille aloille s. 7. Kaarninen 2008: s. 17–21.

alle 18-vuotiasta, joista menehtyi 104.³⁰⁴ Sota ja siitä seurannut tilanne vaikutti merkittävästi lastensuojelun muotoutumiseen ja kokoavan lainsäädännön kehitykseen. Jälkimmäistä päästiin kuitenkin säätämään vasta syksystä 1918 alkaen, mikä vaikeutti lasten hyväksi suunnatun toiminnan käynnistämistä ja tilanteeseen puuttumista. Sosiaalhallitus vetosikin yksityisiin henkilöihin ja järjestöihin orpojen tilanteen helpottamiseksi.³⁰⁵

Suurimmissa vaikeuksissa olivat ne työläisperheet, joissa molemmat vanhemmat tai isä olivat kuolleet ja äiti jäi yksin vastaamaan perheen toimeentulosta. Valkoisten lesket saivat sodan jälkeen valtiollisen eläkkeen, kun työläisäidit jäivät kunnallisen köyhäinhoidon varaan. Etenkään punaisten saama köyhäinapu ei missään vaiheessa riittänyt kattamaan perheiden elinkustannuksia. Tilanne johti lasten kerjäläisongelmaan, jonka ratkaisuksi lastenhuollon vastuulleen saanut sosiaalhallitus alkoi järjestää paikallisia avustuskomiteoita jakamaan ruoka-apua ja perustamaan vastaanotto- ja lastenkoteja. Lisäksi lapsia pyrittiin sijoittamaan kunnallisiin ja yksityisiin orpokoteihin sekä marraskuusta alkaen Pohjanmaalle ja muille sodassa vähemmän kärsineille alueille valkoisiin, kristillisiin perheisiin. Käytännössä lasten luovuttaminen kotikunnan ulkopuolelle oli monelle punaiselle äidille ainoa vaihtoehto ja kasvatettavaksi sijoitettiin sodan jälkeen kaikkiaan 585 lasta.³⁰⁶

Kasvatus- ja sijoitustoimien taustalla vaikutti heti sodan jälkeen alkanut keskustelu sodan syistä, joista yhdeksi keskeisimmistä nähtiin yhteiskunnallinen epäonnistuminen kasvattajana. Punaisia äitejä ei sodan jälkeisessä ilmapiirissä myöskään pidetty tehtävään sopivana, vaan lapsensa katkeruudella ja sosialismilla myrkyttävinä tulevaisuuden uhkakuvina. Juha Siltalan mukaan valkoiset naiset roolitettiin ”fennomaaniperinteen mukaiseksi moraalin ylläpitäjäksi siinä missä punaiset naiset ilmensivät moraalin romahdusta.” Valkoinen nainen oli samaisen perinteen mukaisesti ennen kaikkea äiti ja hoivaaja.³⁰⁷ Roolijako näkyi sodan aikana ja jälkeen valkoisten suhtautumisessa naiskaartilaisiin ja hävinneen osapuolen leskiin. Samaa valkoista kasvattajan ideaalia edustivat lähtökohtaisesti myös diakonissat ja muut kristilliset porvarisnaiset.

---

³⁰⁴ Lisäksi 6 alle 18-vuotiasta kuoli pian vapauduttuaan leiriltä. Luvut Pekkala 2014: s. 51, 84, 91, 373, 380–81. Tiedot kaatuneista, surmatuista ja muuten kuolleista ovat vaihdelleet eri tutkimuksissa. Pekkala 2014 s. 49–50.

³⁰⁵ Paaskoski 2015: Uusille aloille s. 6, Antikainen 2006: s. 107.

³⁰⁶ Kaarninen 2013: s. 361, 366–67

³⁰⁷ Siltala 2009: s. 455–59.

Helsingin Diakonissalaitoksella turvattomien lasten hätään havahduttiin nopeasti, ja pastori Palmroth nosti asian ensimmäisen sodan jälkeen lähettämänsä kiertokirjeen alkuun.³⁰⁸ Useita satoja paikkoja sisältäneisiin laitoksiin kuten Karjalan Raivolan lastenkotiin sijoittamista ei sisarkunnan keskuudessa kuitenkaan kannatettu. Parhaimpina vaihtoehtona pidettiin diakonissalaitoksen Pitäjänmäen ja Pellaksen Mauriz ja Paul Joachim –kotien kaltaisia pieniä ja kodinomaisia yksiköitä, joissa hoitosuhteet jatkuivat usein sylilapsesta täysi-ikäisyyteen asti.³⁰⁹ Lastenkotien määrä kasvoi vuosina 1918–1919 niin nopeasti, että vuoden 1919 lopulla määrä oli sotaa edeltäneeseen noin 60 lastenkotiin nähden kolminkertaistunut. Sisar Hia Björkenheim oli toukokuussa erittäin huolestunut laitosmaisten suurlastenkotien nopeasta kasvusta. Hän kirjoitti Lina Snellmanille asiasta pitkän kirjeen ja pyysi tätä voimakkaasti vetoamaan pastori Wiréniin, jotta tämä tekisi kaiken voitavansa vaikuttaakseen tilanteeseen. Lapsille oli hänen mukaansa parasta päästä kasvamaan maaseudulla, luonnollisessa ja kodinomaisessa ympäristössä. Suurena lasten ystävänä monisatapaikkaisten kotien tarjoama tulevaisuus ja elinympäristö olivat sisar Hialle kauhistus, eikä orpojen hyväksi oltu hänestä tehty lähimainkaan tarpeeksi:

”Jag ser på tidningar att tankar på mere o. flera barnhem växa upp. – Men e huru kunna få dessa barn ut i hemma. Huru få energi i dem som hafva tid och kunna arbetar. Den, energin att sätta hela sitt jag in på att få barn inplanerade i naturliga förhållanden i sådana hemma som under den mörka tiden hållit profad. Hvilka offer af personliga och ekonomiska krafter hade ej sätts in på detta. I barnhem bli barnen nu efter mindre en tärande kraft i ett landhem bli de rätt snart producerande krafter men framför allt må man besinna hemmets betydelse i kommande tiden.”³¹⁰

Myös muut sisaret jakoivat sisar Hian tunteman huolen ja säälin. Esimerkiksi Ida Sommar kieltäytyi hänelle tarjotusta Ryttylän lastenkodin³¹¹ johtajattaren paikasta, sillä koki olevansa osaamaton työssä vaaditussa maanviljelyksessä. Lapsia kohtaan hän tunsu syvää myötätuntoa, ja viimeinen lause on ajan ilmapiirissä kuvaava. Sisaren mielestä orpojen

---

³⁰⁸ Laitoksella järjestettiin aiheesta myös keskustelutilaisuus, jota alusti punaorpokysymyksestä vastannut sosiaalihuollon lastensuojeluosaston tarkastaja Ester Hällström. Paaskoski 2015: Uusille aloille, s. 7.

³⁰⁹ Kyseessä oli Tanskasta saatu malli, jonka mukaisia, usein yksityisin varoin rahoitettuja lastenkoteja oli vuosisadan alussa perustettu eri puolille maata. Paaskoski 2015: Uusille aloille s. 9.

³¹⁰ ”Näen lehdistä että ajatuksia enemmistä ja useammista lastenkodeista kasvaa. – Mutta kuinka saada nämä lapset kotiin. Kuinka saada energiaa niihin joilla on aikaa ja voivat toimia. Sitä, energiaa asettaa koko olemuksensa käyttöön saadakseen lapset sijoitettua luonnollisiin olosuhteisiin sellaiseen kotiin joka näinä pimeinä aikoina kestää vakaana. Mitä henkilökohtaisia ja taloudellisia uhrauksia tähän onkaan vielä asettamatta. Lastenkodissa lapsista tulee pian riutunut voimavara maaseutukodissa tulee heistä oikein pian tuottavia voimavaroja mutta ennen kaikkea painotettakoon kodin merkitystä tulevina aikoina.” KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 2: Hia Björkenheim Lina Snellmanille 24.5.1918.

³¹¹ Helsingin kaupunkilähetys päätti jatkaa punaisten työsiirtolan tiloihin perustamaa lastenkotia. Jalovaara 2015: s. 105.

uusissa kasvattajissa ei suinkaan ollut tärkeintä valkoisen moraalien mukainen mallikelpoisuus, vaan kyky asettua orvoksi jääneiden asemaan:

”Lapset ei minua peloita, päin vaston tunnen rakkautta ja sääliä heitä kohtaan. Lapsiraukat, kovan onnen lapset. Toivon että he saisivat senlaisia huoltajia jotka ymmärtävät heitä.”³¹²

Mahdollisesti sisar Hian vetoimuksen johdosta teroitti myös pastori Palmroth kiertokirjeessään jokaista maaseurakuntien sisarta ”tekemään voitavansa” saadakseen ”hyviä ihmisiä maaseudulla ottamaan koteihinsa kasvattilapseksi jonkun turvattoman, maksua vastaan tai ilman.” Antaakseen pontta etsinnälle hän kuvaili tarkasti myös valtiolta saatavien korvausten määräytymiskäytännöt.³¹³

Diakonissalaitoksen lastenkodeissa hoidettujen määrä kasvoi vuoteen 1920 mennessä 23 lapsella, joista tiettävästi kymmenen oli vanhempansa menettänyttä punaorpoa. Jälkimmäiseen joukkoon kuului kaksi lasta, joista ei nimeä lukuun ottamatta saatu mitään henkilötietoja. Vuonna 1918 näistä punaorvoista saapui Pellaksen lastenkotiin kaksi.³¹⁴ Luvut eivät kuitenkaan anna kokonaiskuvaa toimenpiteistä, joihin sisaret lastenhuollossa vuonna 1918 osallistuivat. Kirjeenvaihdossa ei sisar Idan ja Hian kuvauksia lukuun ottamatta ole säilynyt juurikaan suoria kannanottoja orpojen tilanteeseen. Pyrkimys vastata ongelmaan näkyy kuitenkin sisarten osallistumisena laitoksen ulkopuolisten tahojen järjestämään lastenhuoltotoimintaan. Diakonissalaitoksella sisarineen nähtiin olevan kasvattajan tehtävään myös hyvät valmiudet. Tämä näkyy yhteydenottoina, joissa suunniteltuun, vasta perustettuun tai jo pidempään toimineeseen lastenkotiin toivottiin työntekijää. Suoria pyyntöjä aineistosta löytyi kaikkiaan kolme, joista kaikissa toivottiin johtajatarta.³¹⁵ Lisäksi laitos lähetti sisaren johtajattareksi jo mainittuun Helsingin kaupunkilähetyksen lastenkotiin Ryttylän kartanossa. Toimintakertomuksessa mainittujen toimialojen ulkopuolella lastenkotien ja seimien toimintaan osallistuivat lisäksi ainakin Ida Narrlund Turussa ja Anna Gustafsson Vanhassa Vaasassa.³¹⁶ Ainakin kahdesta seurakunnasta päätettiin vuoden aikana myös tiedustella mahdollisuutta saada palvelukseen

---

³¹² Ka, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Ida Sommar Arhtur Palmrothille 13.7.1918 Waasa.

³¹³ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: AP 10.8.1918.

³¹⁴ Paaskoski 2015: Uusille aloille, s. 10.

³¹⁵ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: S. Korkman Palmrothille 28.10. Tilda Lauha Lina Snellmanille 27.1.1919 Pori. HDL II Seurakunnista saapuneet, kotelo 67: Sisar Hilda Lina Snellmanille 15.7.1918 Turun lastenseimi.

³¹⁶ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 56: Anna Gustafsson Arthur Palmrothille 25.11.1918 Gamla Wasa. Katso Liite 1.

diakonissa, joka työllään helpottaisi työläisperheiden ahdinkoa.³¹⁷ Vapaita sisaria ei vastausmerkintöjen mukaan kuitenkaan ollut lähettää uusiin seurakuntiin vielä vuoteen tai jopa kahteen.

Yksi laitoksen sisartensa kautta tukemista lastenkotihankkeista oli Suomen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen (Suomen NNKY) syksyllä 1918 Viipuriin perustama lastenkoti. Kaupungin orpotilanne oli koko maan pahin, ja riittävää huoltoa vaille jäi Kannaksella sodan seurauksena kaikkiaan 3000 lasta.³¹⁸ Järjestön pääjohtokunta välitti marraskuussa paikallisyhdistyksilleen sosiaalihuollon avunpyynnön, johon vastattiin innokkaasti. Vuoden loppuun mennessä kaikkiaan 11 yhdistystä oli ryhtynyt orpojen avustustyöhön ja kuusi päättänyt perustaa orpokodin.³¹⁹ Viipurissa lastenkodinperustamista tuki omilla varoillaan erityisesti Naëmi von Bonsdorff, Viipurin Kristillisen matkailijakodin johtajatar, joka lahjoitti rakennukseen kalusteita, kankaita ja taloustavaroita. Sisar Naëmi oli NNKY:n pitkäaikainen kannattaja, joka hankki järjestölle vuonna 1907 Inarissa vaivaistaloksi vihityn Riutulän tilan. Viipurin uusi koti sai nimekseen Lahtela.³²⁰

Lastenkodin käytännön suunnittelu aloitettiin sisar Naëmin kirjeiden perusteella jo maaliskuussa, kun sota vielä oli käynnissä. Jo ennen ”talvikelien” loppumista hän oli yrittänyt saattaa alulle NNKY:n ”suunnittelemaa lastenkotia veljessodassa isänsä menettäneille.” Maaliskuun puolivälissä yhdistyksen puheenjohtaja oli nimennyt 300 markkaa pohjaksi ”till en flick-barnhem” ja yhdistyksen lämpimän kannatuksen tuella voitiin ryhtyä toimiin. Kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että kodin tulisi sijaita maalla. Matkailijakodin eli ”Hospitzin” maapaikkaa pidettiin sopivana, sillä lapset saisivat maaseudulla ”monenlaista käytännön praktiikkaa”. Huoneita tarvittiin kuitenkin vähintään kaksi lisää, joten jostain oli hankittava rakennustavaraa. Lahjoituksia saatiin taloudellisesti vaikeasta ajasta huolimatta, ja halu saada toiminta mahdollisimman pian käyntiin ajoi sisarta:

---

³¹⁷ Pyynnöt seurakunnista katso esim. KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: A. Aho Arthur Palmrothille 23.6.1918 Ikaalinen & Aino Mustonen os. Näyseläin [?] Arthur Palmrothille 21.1.1918 Jaakkima.

³¹⁸ Kaarninen 2013: s. 364.

³¹⁹ Antikainen 2006: s. 107.

³²⁰ Riutulasta alkoi myös NNKY:n kautta toteutettu diakoniatyö. Antikainen 2006: s. 69–70, 111. Paaskoski 2015: Uusille aloille, s. 9.

”Hovioikeudenneuvoksetar Anderssonin kanssa olen kiertänyt oikealla kerjäläismatkalla saadakseni materiaalia rakentamiseen ja nyt miellä on kaikki lautoina, lupauksella että kaikki puutavara lahjoitetaan mukisematta eräältä sahalta, nauvoja yhdestä rautakaupasta lasia ja muuta rakennusmateriaalia eräästä toisesta kaakelia kolmannesta tiiliä tiilitehtaalta ja nyt puuttuu vain kaiken saaminen lahden yli ennen kevään loppua. Tulevaisuudessa täytyy rakentaa paremmin, mutta näin pääsisimme syksyllä yksinkertaiseen alkuun (--)”³²¹

Sisar Naëmi oli akviitisesti mukana rakennustöissä, jotka jatkuivat koko kesän. Lokakuussa tekemättä oli vielä yhtä ja toista, joten sisar kulki toistuvasti Lahtelan ja Hospitzin väliä. Ensimmäisessä olivat samaan aikaan myös NNKY:n viipurilaiset aktiivisiskokset Hulda Crosander, joka huolehti taloudenpidosta ja Siviä Crosander, josta vuonna 1919 Suomen NNKY:n johtokunnan puheenjohtaja.³²² Sisar Naëmilta ei Lahtelan lisäksi puuttunut puuhaa ja hän tunnustikin sisar Linalle olevansa lastenkodista edelleen hyvin kiinnostunut, mutta tulevansa toisinaan ”houkuteluksi väsymään” sillä työntekijät olivat ”voitonhimoisia ja vetelehtivät vailla velvoitteita”. Sisällissodan jälkiselvittelyt toivat lisävaikeuksia:

”Ja nyt sittemmin vaikeutena se, että työntekijöistä kaksi ahkerinta haettiin vankeuteen osallisuudesta punakaarteihin. Minusta he eivät vaikuttaneet vaarallisilta tässä suhteessa. Yhtä heistä yritin juuri saada vapaaksi ja meidän työhömmä. Hän on 3 kirjeessä vankeudestaan pyytännyt minulta sitä ja teen sen niin mielelläni. Muutoin pitäisi armahtaakin ne joilla rangaistusaika ei ylitä neljää vuotta. Tällä miehellä on 3 vuotta.”³²³

Lastenkotia varten pystytettiin Marjo-Riitta Antikaisen mukaan lopulta uusi yhdeksänhuoneinen rakennus, johon muutti valmistumisen jälkeen viisitoista alle 12-vuotiasta lasta.³²⁴

---

³²¹ ”Med hofrättsråddinnan Andersson har jag rando på ordentlig tiggarfärd för att få material till bygget och nu ha vi alt i brädor, med ett ord alla trävära skänkdes utan betänkande fr. en såg, spikar från en järnbutik, glas och andra byggnatsmaterial fr en annan kakel fr en tredje tegel fr ett tegelfabrik och nu gäller blott att få alt öfver viken innan föret tar slut. Y en framtid behöver byggas bättre, men så kunna vi komma i en anspråkslös början från hösten, (--)” KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Naëmi [von Bonsdorff] Lina Snellmanille 16.3.1918 Viborg.

³²² Antikainen 2006: s. 311. Siviä oli juuri sairastanut munuaistulehduksen ja muut huolehtivat jaksaisiko tämä seurata Lous af Forsellesia puheenjohtajan tehtävässä. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Naëmi von Bonsdorff Lina Snellmanille 29.10.1918.

³²³ ”Och nu sedant kom den svårigheten att av arbetarena två de dugligaste hammtade på fänghet såsom deltakliga i röda gardet. Mig förefölla de als ej farliga i detta avseende. Den ena av dem försöker jag just att få fri och i vårt arbete. Han har i 3 brev fr. fängendet bedt mig därom och jag gör det så gärna. Annors torde ju också annors [sic] de forgivas hv. [hvilken] straffid ej överskrider 4 år. Denna man har 3 år. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Naëmi von Bonsdorff Lina Snellmanille 29.10.1918 Viborg Hospiz.

³²⁴ Antikainen 2006: s. 111.

Sisällissota herätti seurakunnat kiinnittämään lasten ohella huomiota myös nuoriin. Nuorisotyö, eli rippikoulun käyneille suunnattu toiminta laajeni seurakunnissa vuoden 1918 jälkeen, vaikka uusia toimintamuotoja sota ei Mervi Kaarnisen mukaan varsinaisesti herättänyt. ³²⁵ Nuorisotyö käynnistyi Helsingin Diakonissalaitoksen kautta ilmeisesti ensimmäistä kertaa myös Kuopiossa kesällä 1918. Seurakuntasisareksi matkustanut Elsa Wennerström (myöhemmin Wennervirta) alkoi ensi töikseen sovitusti ”syssla med ungomsarbete”. Sisar Elsa kiersi pitäjää pyytäen avukseen kansakoulun opettajattaria ja muita työstä kiinnostuneita, vieraili kodeissa ja kutsui nuoria tapaamisiin. Mukaan lähteneet perustivat ensi tapaamisessaan paikallisia piirejä, jotka liitettiin seurakunnan nuorisoyhdistys ”Toveriliittoon”. Piirien johtajiksi tulivat opettajattaret ja sisar Elsa, joka otti huostaansa oman alueensa Puijon piirin. Toiminta lähti käyntiin varsin vauhdikkaasti, sillä joulukuuhun mennessä piirejä oli toiminnassa jo 20 ja niihin liittyi yli sata nuorta Kuopiosta ja lähialueen kylistä. Tärkeimpänä toimintamuotona olivat yhteislauluhetket. Syksyn saavutukset seurakunnalle pyhäinpäivän jumalanpalveluksessa, jossa piirien yhdistetty 150 henkinen nuorisokuoro esiintyi. ³²⁶ Kirjeiden perusteella jäi hieman epäselväksi perustettiin seurakunnan nuorisoyhdistys sisar Elsan aloitteesta, vai oliko nuorisotoiminnan tässä mielessä jo käynnistänyt nuorisosisarta pyytänyt rovasti B. H. Päivänsalo. ³²⁷ ”Toveriliitto” saattoi kuitenkin saada nimeensä vaikutteita Sörnäisten seurakunnan nuorisotyöstä, jossa rippikoululaisille vuodesta 1904 järjestetyt ”Toveruusliitot” kuuluivat maan ensimmäisiin. ³²⁸

Heimo Rinne on Porvoon hiippakunnan diakoniatyötä käsittelevässä väitöskirjassaan arvioinut toiminnan painopisteen sisällissodan seurauksena siirtyneen ensimmäistä kertaa pysyvästi sairaanhoidosta yhteiskunnallisiin tehtäviin. Tätä oli lastenkotitoiminnan lisäksi ruoka-apu, jota muistitiedon mukaan tarjottiin heti valtaustaisteluiden jälkeen myös laitoksella Helsingissä. ³²⁹ Keittiön ovelle kerääntyi päivittäin pitkä jono lapsia, joille laitoksen omista ruokavaikeuksista huolimatta järjestettiin päivittäin jonkinlainen ateria:

”Siihen aikaan keitettiin suuret padalliset sellaista lientä, jossa oli vian vähän suurusta ja lisänä raparperin lehtiä, lantun naatteja, marjan periä ja mitä nyt sattui olemaan. Sotilaitten liepeillä seurasi joukko lapsia, jotka

---

³²⁵ Kaarninen 2009: s. 94

³²⁶ KA, HDL III LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Elsa Wennerström Lina Snellmanille 5.11.1918. AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Elsa Wennerström Arthur Palmrothille 6.11.1918.

³²⁷ Päivänsalo oli Helsingin kaupunkilähettyksen entinen toiminnanjohtaja. Jalovaara 2015: s. 103–04.

³²⁸ Kaarninen 2009: s. 92–93.

³²⁹ Rinne 2006: s. 208–09, 231.

kerjäsivät. Joka päivä oli pitkät jonot keittiön ovelta pikku portille asti, joskus jono ulottui kadulle. Lapset seisoivat siinä vaikka puoli päivää, siksi kunnes saatiin taas pata, jolla heille keitettiin tuota lientä. Lapset jaksoivat syödä uskomattomia määriä. Ja seuraavana päivänä toistui sama näky. Kesän mittaan jotkut saivat myös jotain askaretta – pihan lakaisemista tai muuta helppoa työtä – ja näin he saivat palkkansa ruoan muodossa.”³³⁰

Myös Tampereen kaupunkilähetyksen sisaret jatkoivat jo ennen sotaa lapsille aloitettua ruuanjakelua.³³¹ Lastenhuollon kriittisen tilan lisäksi kasvanut köyhäinhoidon tarve, josta mainittiin vuonna 1918 suoraa yhdessä kirjeessä. Pohjassa lähellä Fiskarsia ja Karjalohjaa seurakuntasisarena toiminut Rauha Wikman oli mukana heti huhtikuun lopulla käynnistetyissä toimenpiteissä, joilla ahdinkoon joutuneita perheitä pyrittiin tukemaan:

”Tälläkin paikkakunnalla – lukuun ottamatta tehtaita – on monta perhettä, mistä perheen isä on rintamalla, teillä tietämättömillä. Kuntakokous valitsi sellaisen lisätyn köyhäinhoitohallituksen, jonka tehtävänä on ottaa selvää perheistä ja siten työ mahdollisuuksista paikkakunnalla. Kirkonkylästä valittiin opettajatar Gardberg ja minä. Olemme yhdessä käyneet näissä suurissa kartanoissa, tiedustelemassa mitä työtä heiltä voisi saada sellaisille vaimoille, jotka voivat mennä pois kotoa päiviksi. Minä olen sitten taas käynyt yksin perheissä.”³³²

Tarjotut mahdollisuuden eivät kuitenkaan kaikissa tapauksissa saaneet toivottua vastaanottoa. Monet näyttivät ”ensimmäisessä hädässä” kääntyneen kunnan puoleen apua saadakseen, ”mutta kun nyt tarjotaan apu työn muodossa ei se tahdo kelvata.” Sisar Rauhan mukaan kyseessä oli ”hyvin vaikea asia”, ja sitä pakolliset hätäaputyöt paikkakunnan kartanoissa varmasti punaisten perheille olivatkin.

4.3. Nälkää, puutetta ja sairautta

Suomessa kärsittiin vuonna 1918 vakavasta elintarvikepulasta. Maailmansota oli alkaessaan tyrehtyttänyt tuonnin lännestä ja ruokatarpeiden säännöstely aloitettiin koko maassa jo keväällä 1917. Myös tärkeä viljan tuonti Venäjältä ehtyi lokakuun vallankumouksen seurauksena. Suuria kaupunkeja uhkasi suoranainen nälänhätä, jonka puolesta myös kirkon piispallinen johto esitti tammikuussa yhteisen huolensa.³³³

---

³³⁰ Probst 2002: Lahja Edelmanin muistelmista koonnut Eira Pulkki, s. 25.

³³¹ Rinne 2006: s. 180, 231.

³³² KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Rauha [Wikman] Lina Snellmanille 25.4.1918 Pohja.

³³³ Mustakallio 2009: s. 29–30.

Ruokapula oli pahimmillaan juuri sisällissodan kriittisinä hetkinä maaliskuun puolivälistä elokuuhun, mutta säännöstelyä jatkettiin vielä ainakin vuoden 1919 kesään.³³⁴ Myös hinnat nousivat jatkuvasti, ja kesään 1918 mennessä ne olivat ruoan osalta paikoin kolminkertaistuneet. Sisarena 13 vuotta työskennellyt Edla Hytönen muisteli marraskuussa seurakuntasisarien perinteisesti lähtiessään saamia ohjeita³³⁵ ja kiteytti tilanteen:

*”Kyllä rakas sisar Lina olen niin monesti muistanut sisar Linan sanoja oppitunneilla ja muutakin. Tuo esim ihminen ei elä syödäkseen vaan syö elääkseen. Kyllä tämän sanan totuuden nyt on vaan huomannut, vaikka ei olisi eikä olekkaan ennen tuota muistanut.”*³³⁶

Diakonissojen toimeentulo koostui työpaikan, eli diakonissalaitoksen, seurakunnan, järjestöjen, kunnan tai kaupungin tarjoamasta ylöspidosta, sekä kvartaali- eli neljännesrahasta. Diakonissalaitoksen ulkopuoliset työnantajat maksoivat sisarten palkan suoraan laitokselle, joka puolestaan lähetti sisarille neljä kertaa vuodessa noin 50 markan suuruisen summan. Kvartaali oli mitoitettu kattamaan välttämättömimmät hankinnat ja matkakulut, minkä lisäksi laitos maksoi sisarille vuonna 1918 sataan markkaan korotetun vaaterahan. Seurakunnat ja järjestöt puolestaan tarjosivat asunnon, sekä vaihtelevasti veden, lämmön, valon, saippuan ja päivittäisen ravinnon tai kuukausittaisen 40–50 markan ruokarahan. Osassa seurakuntia sisaret saivat korkeampaa ruokarahaa, josta katettiin asunnon kulut. Kesälomaa varten maksettiin vielä pieni lisäraha. Apostolien ajatuksen mukaisesti sisaren kuului siis käytännössä tyytyä vaatteisiin ja elatukseen.³³⁷ Laitos yritti pysyä nousevien hintojen vauhdissa korottamalla säännöllisesti muun muassa vaaterahaa, mutta vuoden 1917 painuttua yli 50 000 markkaa tappiolle oli rahallisen tuen jakaminen yhä vaikeampaa. Ahtaalle joutuivat erityisesti ne sisaret, joilla ei laitoksen tuen lisäksi ollut omaa varallisuutta.³³⁸

Rahavarojen että ruokatarpeiden riittämättömyys vaikutti lähes kaikkiin sisariin ja säilyi kirjeenvaihdon kestoaiheena koko vuoden. Erityisen vaikea tilanne oli kaupungeissa, joissa ei lopulta selvitty ilman paikallista tai sukulaisten tukea. Hanna Bonäs kertoi jo tammikuussa viettäneensä joulun ja vuodenvaihteen perheensä luona, koska Vanhassa

---

³³⁴ Jokipii 2015: s. 302. KA, HDL II kotelo 38: kiertokirje LS 16.5.1919.

³³⁵ Ohjeet ”Lähtevälle sisarelle” katso Hurskainen 1992: s. 42-43.

³³⁶ KA HDL III kotelo 5: Edla Hytönen Lina Snellmanille, Köyliö 28.11.1918.

³³⁷ KA, HDL II kotelo 38: kiertokirje 18.8.1919. Kirjeessä ilmoitettiin vaaterahan uudesta korotuksesta.

³³⁸ Katso esim. eronneen Anna Mäkipvirran perustelut KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Anna Mäkipvirta Arthur Palmrothille 28.8.1918 Kotka.

Vaasassa kaivattiin elintarvikkeita ja hän sai niitä kotoaan halvemmalla.³³⁹ Kaupungin puolella tilanne oli pahempi. Helmi Lakka mainitsi vuosikertomuksessaan, ettei vuokraan, puihin, pesuun, valoon ja ruokaan kuussa jäävä 150 markkaa ollut riittänyt, vaan hän oli velkaantunut ja joutunut turvautumaan omaisiinsa. Kalliinajan lisää oli loppuvuodesta maksettu takautuvasti 125 markkaa kuussa.³⁴⁰ Uudessakaupungissa leipäannos pudotettiin toukokuun alussa 75 grammaan viikossa, mutta puutetta ei vielä kärsitty. Sisaren oli kuitenkin täytynyt lainata seurakunnalta 50 markkaa lähetettäväksi perheelleen, joka oli kokonaan ilman ruokaa. Turussa toimineet puolestaan pyysivät saman kuun alussa lupaa lainata kvartaalinsa joltain, sillä eivät enää tulisi muuten toimeen.³⁴¹ Raumalla sisarten ruokarahaa oli nostettu vuoden lopussa, mutta ilman ruokalahjoituksia olisi kärsitty puutetta.³⁴²

Viipurin diakonissalaitoksen johtajatar Greta Brax kirjoitti ruokatarpeiden vielä maaliskuussa riittäneen, vaikka syksystä asti olikin eletty ”kädestä suuhun”.³⁴³ Huhtikuussa hankintavaikeudet kuitenkin alkoivat, ja kesäkuuhun tultaessa hinnat nousivat pilviin. Pienet särjet maksoivat 5 markkaa, maito vähintään 1,2 markkaa ja liha 10 markkaa. Ruokaa oli niin vähän, että johtajatar antoi sisartensa mielellään viettää pidempiä kesälomia maaseudulla. Pelastus olivat muutama säkki pellavajauhoja, jotka oli saatu hankittua ennen punaisten takavarikkojen alkua.³⁴⁴ Sisar Gretan ahdinkoa lisäsivät vielä syksyllä aloittavat oppilaat, joille ei heinäkuussa näyttänyt järjestyvän ravinnon lisäksi vaatteitakaan.³⁴⁵ Naämi von Bonsdorff päätti elintarvikepulan pahentuessa puolestaan ryhtyä torjuntatoimiin. Viipurin matkustajakotia johtanut diakonissa oli innostunut kanitarhan laajentamisesta ja osti kesällä tarpeisiinsa 23 metriä pitkän ja nelisen metriä leveän sotilasparakin. Ennen valmistelujen käynnistämistä sisar oli aikeissa vieraillla Riihimäellä senaattori Paloheimon kanitarhalla, jota parhaillaan rakennettiin. Sisar oli

---

³³⁹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Hanna Bönäs Lina Snellmanille, Gamla Vasa 6.1.1918.

³⁴⁰ KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Helmi Lakka, Vaasa 1918.

³⁴¹ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: sisaret Aino, Signe, Irene ja Rosa sisar Linalle, Turku 6.4.1918. Sisar Irene toimi kaupungin keuhkotautisten huollossa ja muut varattomain sairasten hoidossa. Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918 Betania 5/1919. Katso Liite 1.

³⁴² KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Sisarilta saapuneet vuosikertomukset 1902–20. Sisaret Anna, Lydy ja Aino 12.1.1919 Rauma.

³⁴³ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille, Viipuri 18.3.1918.

³⁴⁴ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille, Viipuri 6.4.1918, 2.6.1918.

³⁴⁵ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille, Viipuri. Talousvaikeuksista katso myös KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille 28.7.1918, 8.9.1918.

myös sopinut saavansa senaattorin kannasta muutaman siitoskanin, ja Paloheimon kaninhoitajan oli myös tarkoitus saapua Viipuriin seuraavana keväänä.³⁴⁶

Vankileireillä toimineiden sisarten lisäksi nälänhädän hirvittävimpiä seurauksia todisti Pietarin ruotsalaisessa seurakunnassa työskennellyt Rachel Lindell. Huhtikuun alussa hän kirjoitti sisar Linalle kaupungin tilanteen lohduttomuudesta:

”Olin eilen suurimmassa köyhäintalossa täällä. Siellä on nähty nälkää jo lähes vuosi, oli musertavaa nähdä niiden kalpeiden vanhusten vaeltavan siellä kuin varjot. Useimmat minun neljästätoistani eivät elä kesän yli jos ei tilanne aivan pian parane paljon. Pienet murut eivät merkitse mitään, tietäväthän vain jonkun muistavan heitä ihmisraukkoja. Erikoisesti säälin erästä sisarusparia, ovat nähneet aiemmin paljon parempia päiviä. Yksi on kuolemassa ja toinen minun pitäisi viedä omaisilleen, mutta hän ei halua jättää siskoaan. (--) Ellen tuntisi tukea kotoa laitokselta olisi täysin mahdotonta jaksaa työskennellä ja kestää tätä ensimmäistä vuotta tässä seurakunnassa.”³⁴⁷

Sisar Rachel söi itse asyylissä³⁴⁸, jossa ruokaa vielä niukasti riitti. Hän oli myös saanut ostettua hieman lisätarpeita Inkerinmaalta vieraillessaan sisar Olga Lyytikäisen sukulaisilla, ja Olgan veli toimitti kaupunkiin vielä perunaa, maitoa ja voita. Toukokuussa Rachel kertoi vievänsä asyyleissä huollettavana olleet lapset junalla takaisin kotipaikoilleen. Rikas seurakunta köyhtyi, kun sen rahakkaat tukijat pakenivat maasta yksi toisensa jälkeen.³⁴⁹ Kassojen tyhjennyttyä hyväntekeväisyistyön eri haarat lopettivat toimintansa, ja myös Helsingin Diakonissalaitoksen työ Pietarissa päättyi lopulta vuoteen 1918.³⁵⁰

Maaseudulla ja suurten kaupunkien ulkopuolella elintarviketilanne oli jonkin verran helpompi. Aina Lundström kertoi saaneensa Vehmaalla aiempaa enemmän ruoka-, ja tavaralahjoituksia ja oli siksi pärjännyt vain 40 markan ruokarahalla. Puut oli kuitenkin

---

³⁴⁶ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Naëmi von Bonsdorff Lina Snellmanille, Viborg Hopitz 29.10.1918.

³⁴⁷ ”Var i går till den största fattigården här. Där ha de svultit redan närmare ett år, det var förskräckligt att se dessa bleka åldringar vandra där som skuggor. Av de mina 14 komma de flesta att ej överleva sommarn om det ej alldeles snart blir mycket bättre. De små smulor jag ibland för dit betyda ingenting, endast det att de veta att någon kommer ihåg dem stackars menniskor. I synnerhet ett syskon par har jag syndom de ha sett förut mycket bättre dagar. Den ena är döende den andra skulle jag föra till hennes egna men hon vill ej lämna sin syster. (--) Skulle jag ej känna av stödet där hemma på anstalten skulle det varit alldeles omöjligt att orka arbeta och hålla ut, detta är det första i denna församling.” KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Rachel Lindell Lina Snellmanille, Petrograd 6.4.1918.

³⁴⁸ Hoito- tai turvakoti lapsille ja varattomille.

³⁴⁹ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Rachel Lindell Lina Snellmanille, Petrograd 6.4.1918.

³⁵⁰ Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918. Betania 5/1919.

poikkeuksellisesti maksettu diakoniakassasta ja vuokra rovastin toimesta.³⁵¹ Helga Snickars oli Lohjan seudulla saanut säästettyä jopa siinä määrin, että sanoi voivansa lykätä huhtikuun kvartaalin vastaanottoa.³⁵² Myöskään Espoon sairastuvalla ei ollut puutetta edes leivästä tai sokerista.³⁵³ Willy Berg kuvaili heinäkuussa jo antaumuksellisesti Kirkkonummen kesäkodissa lomailevien antimia. Tarjolla oli sämpylöitä ja jopa sekoittamatonta leipää kahvipöytään, retiisejä, pinaattia ja perunaa sekä kalaa ja lihaa viikoittain sisar Elleniltä kaupungista. Pilaantumisen pelossa jälkimmäisiä oli kuitenkin suolattava ”niin, että huimasi”. Ainoastaan voi oli vähissä, ja leipää toivottiin laitokselta lisää.³⁵⁴ Kesäkodin ruokatilannetta oli myös ennakoitu, sillä Aina Monthén muistutti sinne saapuvia kesäkuussa tuomaan jauhot ja ryynit mukanaan. Lisäksi hän erityisesti kehotti kaikkia, joilla oli mahdollisuus levätä lomallaan maalla sukulaisten luona, tarttumaan tilaisuuteen. Syynä oli elintarviketilanteen lisäksi matkustamisen kalleus.³⁵⁵ Ongelma oli polttava, sillä laitoksen tavallisesti rautatiehallitukselta saamat alennus-, ja vapaaliput jäivät vuonna 1918 myöntämättä.³⁵⁶ Moni esitti sodan loppuvaiheessa ja jälkeen hartaan toiveen vierailta sisäkodissa ja puhua kevään kokemuksista, mutta lippuihin ei yksinkertaisesti ollut varaa.

Saatavissa olevien, arkistenkin ruokatarpeiden tarkka selostus esimerkiksi sisar Willyn kirjeessä kuvaa hyvin niiden sisarilta osakseen saamaa arvostusta. Vastaavasti punaisten keväällä takavarikoimat ja paetessaan polttamat ja pilaamat elintarvikkeet herättivät poikkeuksellisen ankaraa paheksuntaa.³⁵⁷ Fanny Grönholm omisti kolmanneksen kirjeestään erikoisherkuille:

”Ruokaa olen nyt kyllä saanut, vähän suolaista lihaa sain lahjaksi sekä leipää ja tänään sain 10 tuoretta munaa eräällä emännällä, joka on potilaani. Kun tulin siellä munapussi kainalossa ja tuumin mitä kaikkeja hyviä ruokia saisin niistä johtui mieleeni että Ruustinna tarvitsisi munia, jos vaihtaisin hänellä jotain muuta munillani, loin rakkaan silmäyksen pussiini,

---

³⁵¹ KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Sisarilta saapuneet vuosikertomukset 1902–20. Lyijykynämerkintä ”Aina Lundström?”, jonka toimipaikka toimintakertomuksen mukaan oli Vehmaa. Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918. Betania 5/1919.

³⁵² KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Helga Snickars Lina Snellmanille, Täcker 26.3.1918.

³⁵³ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Alma Laipio Lina Snellmanille, Esbo 4.4.1918.

³⁵⁴ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 2: Willy (Wilhelmina) Berg Lina Snellmanille, Jorffvas 27.7.1918.

³⁵⁵ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: Kiertokirje 3.9.1917 AM. Useat helsinkiläiset pakenivat ruokapulaa maaseudulle vuonna 1918. Kirves 2015: s. 375.

³⁵⁶ Vapaalippuihin liittyvistä tositteista katso Ka, HDL II, Kirjeistö, Kirjeenvaihto 1890–1930, kotelo 61.

³⁵⁷ Tarkemmin luvussa 2.2. Esim. KA, HDL II kotelo 75: Anna Könönen Lina Snellmanille, Kokemäki 29.4.1918.

huokasin raskaasti ja ohjasin askeleeni pappilaan. Siellä tuli ruustinna iloiseksi kun sai tuoreita munia, minä sain herneitä ja ohraryynejä 9 kilon ja niin jätin hyvästi munille ja iloisena tulin kotiin, olenhan saanut ruokaa pitkiksi ajoiksi.”³⁵⁸

Maaseudun paremmista ruokavaroista kertoi sekin, että seurakuntien sisarilla oli toisinaan mahdollisuus lähettää elintarvikkeita laitokselle. Käytäntö oli perinteinen, mutta sen merkitys alkoi korostua jo 1917 syksyllä.³⁵⁹ Sisar Anna Monthén mainitsi asian toukokuun kiertokirjeessä erityiskiitoksin ja pyysi jatkamaan ruoan hankintaa. Sisaret lähettivät Helsinkiin ainakin kaksi pyttyä sieniä, juureksia, munia ja kalaa.³⁶⁰

Hintojen noususta johtunut vaaterahan riittämättömyys oli monelle sisarelle polttava ongelma. Elokuun kiertokirjeessä ilmoitettiin vuosittaisen vaaterahan nousevat laitoksessa työskenteleville 100 markkaan, seurakuntasisarille 110 markkaan ja ”taajaväkisemmissä yhdyskunnissa” 115 markkaan. Heti perään kuitenkin todettiin, ettei edes korotettu raha riittäisi kalliimpiin kappaleisiin, kuten päällysvaatteisiin tai kenkiin. Niinpä jokaista pyydettiin ilmoittamaan johtaville sisarille tarvitsemiensa vaatteiden määrä ja hinta, jolloin ne hankittaisiin laitokselta käsin toimitettavaksi seuraavan kvartaalirahan kanssa.³⁶¹

Samassa kirjeessä laitoksen johtaja käsitteli yhteiskunnallista tilannetta ja sen sisarille sekä koko kotijärjestelmälle tuomia haasteita ja paineita. Toisin kuin monen virkaveljensä, pastori Palmrothin mielipiteitä ja vahvaa näkemystä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon merkityksestä sota ei muuttanut.³⁶²

”Se on varmaa, että tämä aika on erityinen kiusausten aika. Kun elämä käy kaikin puolin niin ahtaaksi että on vaikea päästä läpi vaikka kuinka koettaisi supistaa vaatimuksiaan, ja järki sanoo että eläminen käy kokonaan mahdottomaksi ellei muutosta tule, mutta kun samalla löytyy kansanluokkia, jotka vain hyötyvät ja joiden ei tarvitse luopua juuri mistään, on lähellä kisaus joko tyytymättömyyteen tai pyrkimään itsekin niiden joukkoon jotka jollei juuri hyödy, niin kärsivät niin vähän kuin mahdollista. Mutta kun me olemme antautuneet palvelemaan kärsiviä, ei meidän sovi valvoa omia etujamme.”³⁶³

---

³⁵⁸ Kotona odottanut sisar Linan lähettämä sokeripussi vielä kruunasi päivän. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 4: Fanny Grönholm Lina Snellmanille, Karjalla 11.3.1918.

³⁵⁹ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: Kiertokirje 3.9.1917 AM.

³⁶⁰ Katso esim. KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: Kiertokirjeet sisarille, Hanna Masalin diakonissalaitokselle, Kuopio 10.9.1918. HDL II kotelo 75: Hildi Ennola Lina Snellmanille, Karjalohja 19.4.1918.

³⁶¹ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: kiertokirje AP 26.8.1918.

³⁶² Paaskoski 2014: s. 104.

³⁶³ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: kiertokirje AP 26.8.1918.

Palmrothin mukaan kiusaus voisi olla sisarille erityinen siksi, että he olivat riippuvaisia laitoksesta. Esimerkkeinä mainittiin kysymyksiä kuten oliko työstä saatu korvaus kohtuullinen, jaettiin se oikein ja katsoiko laitos omaa etuaan sisarten kustannuksella? Johtaja pyysi sisaria selvittämään itselleen laitoksen tarkoituksen ja täsmensi sen olevan ”yhteenliittymä niille, jotka tahtovat palvella kärsiviä”. Rahallisissa kysymyksissä olisi muistettava laitoksen suuret menot sisarten kasvatuksesta, virkistyksestä, sairaanhoidosta, turvaamisesta ja hallinnosta, joita seurakuntien maksama palkka sisarten työstä ei riitä kattamaan. Lopussa pastori totesi laitoksen varallisuuden tappioista huolimatta olevan edelleen sellainen, että laitos saattoi ja halusi ”antaa sisarille heidän tarpeensa.”³⁶⁴ Muistutus sisarelta vaadittavasta asennoitumisesta oli Greta Braxin mukaan annettu maaliskuussa myös Viipurissa. Johtajatar oli vanhempien sisarten kanssa huomauttanut laitoksen nuoremmalle polvelle tyytymättömyyden ylläpidon ”yksinkertaisesta asunnosta” ja ”porvarillisesta riistosta” olevan nimenomaan syynä maassa vallitsevaan tilaan.³⁶⁵

Laitoksen taloudellinen ahdinko johti lopulta seurakuntien sisarten työstä maksaman vuosipalkan kohottamiseen 1000 markkaan, jolla laitoksen sisarten työstä saama korvaus pyrittiin saamaan samalle tasolle kuin ennen sotaa. Osalle seurakunnista korotus oli ylivoimainen, ja johtokunnan päätöksellä siihen voitiin myöntää alennus. Diakonissat olivat työnantajilleen kuitenkin yhä tärkeämpi voimavara, sillä maksualennusta haki taloudellisesti vaikeasta ajasta huolimatta kirjeenvaihdon perusteella vain neljä seurakuntaa.³⁶⁶

Maksujen korotuksen ja toimeentulovaikeuksien esiintuonti ja sisarkodin vaatimusten teroittaminen elokuun kiertokirjeessä kertoo kevään ja kesän koettelemusten sisarkotijärjestelmälle asettamasta paineesta. Niukkuuteen ja vaatimattomuuteen kasvatetut sisaretkin alkoivat loppuvuodesta olla sekä henkisten että aineellisten voimavarojensa ääri rajoilla.

Pitkä elintarvikepula näkyi vuonna 1918 erilaisina sairauksina ja kulkutautiepidemioina, jotka ruokavaikeuksien ohella olivat toinen sisarten kirjeitä läpi vuoden hallinnut tema.

---

³⁶⁴ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: kiertokirje AP 26.8.1918.

³⁶⁵ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille 18.3.1918.

³⁶⁶ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: ”Diakoniatoimikunnalle” AP 22.10.1918. Alennusanomukset vuosimaksuun: KA, HDL II kotelo 75: P. Hukkanen Arthur Palmrothille, Luumäki 11.11.1918. Jalmari Vuorela Arthur Palmrothille, Sahalahti 31.10.1918. N. Gustafsvär Arthur Palmrothille, Tenala 8.11.1918. HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 76: Albert Stålhammar Edwin Wirénille, Joroinen 11.11.1918.

Vaikka sairaanhoidollisten tehtävien kuvailu kuului sisarten kirjeiden tavanomaiseen työstä raportointiin, oli vuosi 1918 tässä suhteessa erityisen vaikea.³⁶⁷ Pentti Mäkelä toteaa vuosien 1917–20 kulkutautiepidemioita ja tautikuolleisuutta koskevassa tutkimuksessaan, ettei sairauksien merkitykseen ja siviiliväestön kohonneeseen kuolleisuuteen ole kiinnitetty riittävää huomiota.³⁶⁸ Kaikkiaan tautiepidemioihin menehtyi vuonna 1918 peräti kolmannes Hämeen, Turun ja Porin läänin 20–34 -vuotiaista työikäisistä miehistä.³⁶⁹ Tähän kappaleeseen on koottu seurakuntasisarten yleisimmin kohtaamia tautitapauksia.³⁷⁰

Kevään sotatapahtumien aikaan yleisimpiä sisarten raportoimia sairauksia olivat erilaiset rokkotaudit.³⁷¹ Ne olivat osa vuosien 1917–1919 tulirokkoaaltoa, jota levisi sisällissodassa myös valkoiseen armeijaan ja punakaarteihin. Sodan loppuvaiheen sotapakolaiset ja vankileireiltä kotiin päästetyt siviilit kuljettivat tautia myös mukanaan.³⁷² Erityisen vaikea ongelma olivat iso-, ja tulirokko.³⁷³ Molemmista raportoitiin etenkin Tampereen seudulla, jossa levinneen epidemian seurauksena tulirokkoon sairastui myös aikuisia.³⁷⁴ Erityisen pahaksi tilanne kehittyi Maria Tolosen työpaikalla Messukylässä, jonne järjestettiin heinäkuussa tilapäissairaala seitsemälle isorokko-, ja lähes yhtä monelle tulirokko-, ja kurkkumätätapaukselle.³⁷⁵ Vastaava laitos perustettiin isorokon takia myös Lempäälään, jonne hoitajapulan vuoksi sairaalaan pyydettiin avuksi paikkakunnan sotilassairaalaissa palvelutta Hilja Niemeä.³⁷⁶ Myös Vesilahden seurakunnan täytyi pyytää Maria Lemposelle apua isorokkopotilaiden hoidosta selviytymiseen, ja paikalle lähetettiin 24.5.–

---

³⁶⁷ Sairastavuudesta mainittiin myös vuosikertomuksissa, katso esim. KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Liisa Pollari, Pusula 1918 ja kirje 3.1.1919, Rauma 12.1.1919.

³⁶⁸ Mäkelä 2007: s. 9.

³⁶⁹ Naisten osuus oli tästä määrästä vain kolmannes. Mäkelä 2007: s. 192.

³⁷⁰ Diagnoosi perustuu siis sisaren itsensä tai paikkakunnan lääkärin arvioon, eikä kyseessä välttämättä ole nykyisiä määritelmiä vastaava tai aikanaan oikein määritelty sairaus. Käytännössä kulkutautien tunnistaminen oli kyseisenä aikana vaikeaa kokeneillekin lääkäreille. Mäkelä 2007: s. 33.

³⁷¹ Näistä ainakin KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 58: Adele Lahtinen Arthur Palmrothille 1.6.1918 Kaukaa, Aina Lundström Arthur Palmrothille 11.4.1918 Wehmaa. Sisar Olga Wanamo sairastui tulirokkoisia hoidettuaan itse viikoiksi angiinaan. Taudin aiheuttanut bakteeri oli sama. Mäkelä 2007: s. 67. Ka, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Olga Wanamo Lina Snellmanille 1.4.1918. Tautien määrittelystä Mäkelä 2007: s. 65–67.

³⁷² Tulirokkoepidemia levisi osin vankileirin kaoottisen tilanteen seurauksena myös esimerkiksi Lahden seudulla ja toukokuussa Hämeessä ja Satakunnassa. Katso esim. Mäkelä 2007: s. 76, 78, 90–93, 161–171.

³⁷³ Molemmat aiheuttavat iho-oireita ja kuumetta, ja molemmat olivat hengenvaarallisia. Isorokkovirusta torjuttiin tehokkaasti rokottamalla. Tauti levisi Venäjältä Suomeen 1916–17 jolloin noin puolet väestöstä oli vielä vailla rokotussuojaa. Mäkelä 2007: s. 129–130, 135.

³⁷⁴ Mäkelä 2007: s. 77–81.

³⁷⁵ Kurkkumätäbakteeri tuottaa ihmiselle vaarallisimpia solumyrkkyjä. Kuristustaudin aiheuttaja oli sama, vaikka ne vielä tilastoitiin erillisinä. Mäkelä 2007: s. 103–04. KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Maria Tolonen Arthur Palmrothille 19.7.1918.

³⁷⁶ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Y. Rautavaara ja Onni L-aara Arthur Palmrothille 13.5.1918 Lempäälä.

1.7.1918 laitokselta koesisar Hilma Eriksson.³⁷⁷ Isorokkoon sairastui vuonna 1918 Suomessa yli 2400 ihmistä, joista kolmannes menehtyi.³⁷⁸

Varsinainen katastrofi oli kuitenkin kesällä puhjennut espanjantauti, joka syksyn ja alkutalven aikana levisi koko maahan. Epidemia kattoi vuosina 1918–20 Euroopan lisäksi Venäjän ja Yhdysvallat, joista jälkimmäisessä menehtyi sen uhrina jopa 650 000 ihmistä. Tauti esiintyi yleisesti työikäisillä 20–40 -vuotiailla aikuisilla.³⁷⁹ Suomessa sairaus eteni kolmessa aallossa, joista ensimmäinen oli vuoden 1918 heinäkuussa, toinen lokamarraskuussa ja kolmas maaliskuussa 1919. Espanjantauti rantautui Suomeen varsinaisesti kuitenkin saksalaisten sotilaiden mukana jo huhtikuussa.³⁸⁰ Epidemian ensimmäinen ja toinen aalto iskivät erityisesti vankileireihin, ja surmasi etenkin keuhkotautia sairastaneita. Kaikkiaan Suomessa on arveltu vuosina 1918–1919 menehtyneet espanjantaudin seurauksena 10 000–15 000 ihmistä.³⁸¹

Espanjantaudista raportoitiin sisarten kirjeissä laajasti ja tartunnan sai laitoksen ulkopuolella toimineista itse ainakin kolme.³⁸² Myös Pellaksen lastenkodissa oli marraskuun lopulla ”fulständig sjukhus”, kun kymmenen lapsen ja yhden sisaren hoidosta jäi yksin vastaamaan Ester Svensson. Hän kirjoitti sisar Hannalle pulmana olevan etenkin, että sairastuneita olivat juuri isoimmat lapset, jolloin pienemmät jäivät potilaiden lisäksi kokonaan sisaren hoidettavaksi. Nukkumiselle ei siis juuri jäänyt aikaa.³⁸³ Myös Elsa Wennervirran työpaikalla Kuopiossa sairastuivat häntä itseään lukuun ottamatta kaikki lääkärit ja sisaret.³⁸⁴ Diakonissalaitoksella ensimmäiset sisaret, joukossa myös sisar Lina,

---

³⁷⁷ KA, HDL II, Ba 4, Sisarten työluettelo 1915–26 nro 434 s. 204.

³⁷⁸ Mäkelä 2007: s. 184–85.

³⁷⁹ A-influenssatypin viruksen aiheuttama keuhkokuume, jonka ”tappavuutta” on selitetty sen terveissä aikuisissa aiheuttamalla kuolemaan johtavalla ”puolustusreaktiolla” ja sairauden keuhkoissa aiheuttamilla muutoksilla. Kaikkiaan taudin komplikaatiot olivat Mäkelän mukaan kuitenkin ”monimutkainen kansanterveyskysymys”, johon vaikuttivat mm. henkilön perussairauden ja jälkitaudit. Suomessa erityisesti syksyn 1918 epidemiassa yleinen oire oli veriyskä. Mäkelä 2007: s. 10, 283–284, 294, 299–301, 304.

³⁸⁰ Mäkelä 2007: s. 316–17.

³⁸¹ Mäkelä 2007: s. 255, 262–266, 318, 348–49.

³⁸² KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto kotelo 59: Uno Nordström Arhur Palmrothille 14.12.1918, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Sanna Kalliola Lina Snellmanille 16.10.1918 Masku. HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Emil Nyholm Arhur Palmrothille 13./17.12.1918 Kurkijoki.

³⁸³ KA, HDL III Hanna Masalinille saapuneet kirjeet, kotelo 38: Ester Svensson Hanna Masalinille 29.11.1918.

³⁸⁴ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Elsa Wennerström Arhur Palmrothille 6.11.1918 Kuopio.

sairastuivat lokakuussa, mutta totaalisesti epidemia iski laitokselle keväällä 1919, jolloin tautiin sairastui 35 sisarta ja 15 muuta henkilökunnan jäsentä.³⁸⁵

Sisarten kannalta erityisen työllistävää oli espanjantaudin ajoittuminen juuri lokajoulukuuhun, jolloin yleensäkin sairastettiin paljon.³⁸⁶ Epidemian laajuus yllätti monella paikkakunnalla, ja esimerkiksi Laihialta tiedusteltiin, olisiko laitokselta jo vuosi sitten luvattu sisar viimein mahdollista saada seurakuntaan. Espanjantauti raivosi, eikä paikkakunnalla ollut ”edes kunnallista sairaanhoitajaakaan.”³⁸⁷ Seuraavat kuvaukset Edla Hytöseltä Köyliöstä, Hanna Lahdelta Forssasta ja Selma Valtoselta Tampereelta ovat hyvin tilannetta kuvaavia:

*”Sairaita on paljon Espanjan kuume se on nyt täällä melkein joka kodissa ollut. Monessa paikassa ihan koko perhe vieraita on pitänyt hakea töitä tekemään. Paljon on kuollutkin, waan enempi sentään parantunut.”*³⁸⁸

*”Ihmeellistä on tämä aika ja Jumalan täytyy nyt kaiken muun lisäksi antaa sairautta niin runsaasti. Espanjantauti raivonnut aika lailla, kuollutkin mutta sairaana ollut ja on tavattoman paljon, ehkä nyt hiukan väh. Hoitaminen vienyt hyvin tarkkaan ajan ja voimat, mutta tuntuu kuin työni olisi jäänyt kesken ja sitä hyvin vaikea ottaa vastaan.”*³⁸⁹

*”Täällä on ollut vaikea syksy sen raivoavan influenssan vuoksi. Tämä on muistuttanut lavantautitalvea ja tohtorit sanovat, että se on ollut vielä pahempi siinä suhteessa, että tämä oli paljon tappavampaa. Yhtenä viikkona kuoli 4 potilasta ja semmoista ei ole sisarena ollessani koskaan sattunut. Kaikki olivat parhaassa ijässä. Nyt tuntuu kuin se tauti vähän lakkaisi.”*³⁹⁰

Kirjeet kuvaavat tilanteen kriittisyyttä ja tilanteen seurakunnissa aiheuttamia tunnelmia. Monet kevään ja kesän koettelemusten uuvuttamatkin saivat pinnistää voimansa äärimmilleen. Sanna Kalliola sai Maskussa rovastilta kuulla jopa tuoneensa taudin tullessaan ”kun sisar Elsa aina valitti työn puutetta ja nyt on niin paljon sairaita”.³⁹¹

---

³⁸⁵ Sipoossa rouva Malmströmin yksityishoitajana toiminut sisar Helmi tiedusteli tarvetta tulla avuksi laitokselle ja mainitsee sisar Linan sairastumisen. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet kotelo 2: Sisar Helmi [ei sukunimeä, yksityiskodissa hoitajana] Lina Snellmanille 14.10.1918 ja 23.10.1918 Sibbo. HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: LS 27.10.1918, LS 16.5.1919.

³⁸⁶ Yleensä paljosta sairaudesta paikkakunnalla maintitsivat esim. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Iida Salminen Lina Snellmanille 27.11.1918 Naantali ja [Elli Kanerva] Lina Snellmanille 6.11.1918 Karislojo, Polunpää.

³⁸⁷ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Matti Saavinkoski Arthtur Palmrothille 23.10.1918 Laihia. Samaa tiedusteli vastaavaan tilanteeseen vedoten Max Söderholm 20.12.1918 Pargas.

³⁸⁸ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Edla Hytönen Lina Snellmanille 28.11.1918 Köyliö.

³⁸⁹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 8: Hanna Lahti Lina Snellmanille 9.11.1918 Forssa.

³⁹⁰ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Selma Valtonen Lina Snellmanille 24.11.1918 Tampere.

³⁹¹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Sanna Kalliola Lina Snellmanille 16.10.1918 Masku.

Espanjantaudin ja isorokon ohella myös loppuvuoden yleisimpiä sairauksia olivat kurkkumätä, keuhkotauti ja tulirokko, joita kaikkia esiintyi epidemiovuosina 1917–1919 poikkeuksellisen laajasti.³⁹² Myös kylmän ja sateisen kevään seuraamana sotatautina levinnyt keuhkokuume oli yleistä esimerkiksi keväällä Joroisissa ja kesällä Mynämäessä.³⁹³ Tulirokko ja keuhkotauti olivat herkästi tarttuvia, ja niiden leviämistä pyrittiin ehkäisemään ”formaliseeraamalla” eli desinfioimalla toipuneen tai menehtyneen potilaan huone. Esimerkiksi sisar Kaisa Kierimäki kirjoitti Seinäjoella kirjettä kuolevan keuhkotautisen vuoteen ääreltä, josta oli lähdössä ”formaliseeraamaan” tulirokkoon kuolleen pienen pojan huonetta.³⁹⁴ Formaliseeraukset kodeissa olivat tärkeä osa sisarten toimenkuvaa, ja esimerkiksi Anna Könönen mainitsi vuosikertomuksessaan toimittaneensa niitä 31 kertaa.³⁹⁵

Sisarten kirjeet kertovat myös konkreettisesti maan terveydenhoidon tilasta. Järjestettyä ammattimaista sairaanhoitoa ei Suomessa vielä vuonna 1918 ollut läheskään kaikkien asukkaiden ulottuvilla. Kunnanlääkärijärjestelmä oli Pentti Mäkelän mukaan ”vasta muotoutumassa vähävaraisiin kuntiin” ja käytännössä lääkäri löytyi harvemmasta kuin joka toisesta maalaiskunnasta.³⁹⁶ Monissa kylissä ja pitäjissä diakonissan oli seurakuntansa ainoa terveydenhoitaja etenkin niille, joiden varat eivät riittäneet hoitomaksuihin. Potilaat eivät myöskään aina osanneet hakeutua hoitoon, vaikka sitä olisi ollut saatavillakin. Amanda ”Mandi” Wapalahti kertoi saaneensa terveydenhoitolautakunnalta määräyksen käydä etsimässä ”sellaisia tuhkarokkosairaita, jotka eivät ole olleet lääkärissä, sillä kun tuo tauti täällä niin leviää.”³⁹⁷ Sisaret joutuivat toisinaan myös vastaamaan seurakuntansa sairaanhoidosta yksin, kun lähin lääkäri oli pitkien ja vaikeakulkuisten teiden takana tai keväällä mahdollisesti rintamalla.³⁹⁸ Uudessakaupungissa paikallinen lääkäri puolestaan

---

³⁹² Mäkelä 2007: s. 114–115. Katso esim. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Edla Hytönen Lina Snellmanille 28.11.1918 Köyliö, kotelo 7: Sanna Kalliola Lina Snellmanille 16.10.1918 Masku.

³⁹³ Mäkinen 2007: s. 266–271. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 8: Saimi Luukkonen Lina Snellmanille 6.5.1918 Joroinen. AP, Kirjeenvaihto, kotelo 58: Olga Leino Arthur Palmrothille 2.7.1918 Mynämäki.

³⁹⁴ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Kaisa Kierimäki Lina Snellmanille 17.9.1918 Seinäjoki. Nuoren tytön menehtyminen keuhkotautiin kosketti Hiittisissä myös Beata Rådmania. KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 59 Beata Rådman Arthur Palmrothille 2.5.1918 Hiittis

³⁹⁵ KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Anna Könönen, Kertomus työstä v. 1918, 1.1.1919 Kokemäki.

³⁹⁶ Mäkelän mukaan noin 200 kunnassa oli lääkäri, jolloin yli 60% jäi ilman. Mäkelä 2007: s. 31–33.

³⁹⁷ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet kotelo 12: Amanda Wapalahti Lina Snellmanille 26.12.1918 Urjala.

³⁹⁸ KA; HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Hilda Keskiaho Lina Snellmanille 29.5.1918 Lapinlahti. AP Kirjeenvaihto, kotelo 59: Beata Rådman Arhtur Palmrothille 24.1.1918 Hiittis.

kuoli terrorin uhrina.³⁹⁹ Kesällä Sammattiin saapuneella koesisar Lyyli Leväsellä oli takanaan vasta kahden vuoden koulutus, kun marraskuussa kirjoitti sisar Linalle, että ”tohtori Kaila ei enää käy Sammatissa”, eikä paikkakunnalla siten ollut ketään lääkäriä. Samaan aikaan vasta alkavaan espanjantautiepidemiaan oli sairastunut kahdeksan henkeä ja työtä oli niin paljon ”kuin jaksaa tehdä”.⁴⁰⁰

Suurten kuolleisuuslukujen paikkakunnilla korostui myös papin merkitys, jota ilman Emma Henrikssonin oli kuitenkin pärjättävä Nurmossa:

”Ovat nykyään täällä aivan ilman pappia kovin tämä tuntuu tukalalta, kun on vielä näin sairaaloinen aika, koko suuria perhekuntia makaa yhtä aikaa sairaana. Olemme tosin säästyneet pahimmalta tähän saakka, ei ole kuolevaisuus vielä ollut kovin suuri. Nyt kuitenkin kahtena viime viikkona, on joka päivä, kirkonkellot tuoneet viestin, että taas on joku seurakuntamme jäsen siirtynyt pois tästä elämästä.”⁴⁰¹

Synkän vuoden viimeiset kuukaudet kuluivat useimmissa seurakunnissa pimeydessä, sillä etenkin maaseudulla oli elintarpeiden lisäksi puutetta kynttilöistä ja polttoöljystä. Kulkutautiepidemioiden lisäksi tunnelmaa synkensi entisestään poikkeuksellisen sateinen sää, joka heikensi teiden kuntoa ja vaikeutti sisarten kulkemista. Vöyrin keuhkotautiparantolan sisar Sofia Westersund koki pimeyden jopa ajan ruokapulaakin vaikeampana. Lisäksi se toi sairaalalle käytännön vaikeuksia:

”(--)) ajattelin että ruokakysymys olisi vaikein ratkaista mutta nyt saan tuntea että se on varsinkin pimeys joka yhä tiiviimmin solmiutuu mökkien ympärille ja sisään, siihen päälle tulee sade joka piiskaa päivin ja öin katkeamattomana virtana, jo elokuun alusta on satanut.

Potilaat ovat edelleen hyväntuulisia, pimeydestä huolimatta, (--)) Iloitsen, ettei kukaan nykyisistä ole niin huonona että tarvittaisiin yölamppeja. Karabiinilamppuja odotetaan tulevan markkinoille, mietin ovatko ne meille käyttökelpoisia, käyttävät kaasulukkoja ja ovat sitä paitsi räjähtäviä. (--)) mitä onkaan tästä vielä oppimista pimeään tulevaisuuteen, jos nyt enää voi tulevaisuudesta puhua?”⁴⁰²

---

³⁹⁹ Katso luku 2.3.

⁴⁰⁰ Katso Liite 1. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 8: Lyyli Levänen Lina Snellmanille 6.11.1918 Sammatti.

⁴⁰¹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Emma Henriksson Lina Snellmanille 6.11.1918 Nurmo.

⁴⁰² ”(--))För har jag tänkt att matfrågan har varit svårast at lösa men nu får jag erfara att den är lätt jämfört med mörkret som lägger sig allt tätare kring stugu knutarna och inomhus, därtill kommer regnet som flyter natt och dag i aoafbruten ström, det har rägnat sedan början af auguste. (--)) Patienterna äro ännu vid godt humor trots mörkret, (--)) Jag är glad att ingen för närvarande är dålig så nattlampa behöfs. Karbid lampar väntas ju komma i marknaden, undrar om de äro andvändbara hos oss, de skall utveckla gaslukt och dessutom vara explosiva. Ja, tiden står ju inte stilla (--)) hvad man ännu har att lära det här till den mörka framtiden, om det nu mera kan talas om framtid?” KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 12: Sofia

Kynttilöiden puuttuminen puolestaan harmitti erityisesti jouluna, jota jouduttiin diakonissalaitoksellakin viettämään sähkövalon loisteessa.⁴⁰³ Syksyn pimetessä alkoivat sisaret tuoda kirjeissään esiin myös uupumusta, mitä koskevat maininnat ajoittuivat loppusyksyn lisäksi sota-kevään ja tulirokkoepidemian jälkivaiheeseen.⁴⁰⁴ Kuvauksista päätellen vaikeaa kevättä seurannut syksy oli epidemioineen, sateineen ja pitkine pimeine päivineen sisarille lähes sota-aikaan verrattava rasite. Työtaakka oli jo normaalioloissa hyvin työllistetyille seurakuntasisarille suuri, eivätkä kaikkien voimat riittäneet siitä selviytymiseen. Anna Tensikkala tiedotti seuraavan maaliskuun kiertokirjeessä monien tarvinneen talven aikana lepoaikaa laitoksella. Kuvaus kertoo myös sisarkodin tärkeästä yhteisöllisestä ja sosiaalisesta merkityksestä seurakunnissa yksin toimineille:

*”Kulunut ankara talvi on kivulloisuuksineen ja ristiriitaisine oloineen monella tavalla koetellut kodin ulkopuolella työskentelevien sisarten voimia. Levon tarpeessa on moni, mikä lyhyeksi, mikä pitemmäksi ajaksi tullut tänne suureen kotiimme ja täällä virkistystä ja voimia saatuaan taas palannut työhönsä.”*⁴⁰⁵

Sisällissodan aiheuttama rasitus konkretisoitui toden teolla vuoden 1919 kuluessa. Jyrki Paaskoski on tutkimuksessaan analysoinut laitoksesta vuosina 1918–1919 eronneiden sisarten määriä. Vuoden 1918 kuluessa laitoksesta erosi yksi diakonissa, kahdeksan koesisarta ja 12 oppilasta, kun vuoden 1919 vastaavat luvut olivat 11 oppilasta, yhdeksän koesisarta ja jopa seitsemän diakonissaa. Kahden vuoden aikana eronneita oli yhteensä 48 eli neljännes koko sisarkunnasta. Vuonna 1919 eronneiden diakonissojen määrä oli poikkeuksellisen suuri, ja vaikka syyt olivat yksilöllisiä on yhteys vuoden 1918 raskaisiin vaiheisiin selvä.⁴⁰⁶

Väkivallan, puutteen, sairauksien ja rasitusten summa kuvastuu vuoden 1918 viimeisissä kirjeissä. Vaikka sisällissodasta oli kulunut puoli vuotta ja maalimansota päättynyt aselepoon marraskuussa, ei kukaan sisarista odottanut tulevaa vuotta toiveikkain ja valoisin

---

Westersund Lina Snellmanille 25.9.1918 Wörå Sanatorium. Katso myös Sofia Westersund Lina Snellmanille 20.9.1918.

⁴⁰³ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: Kiertokirje 19.12.1918 AP.

⁴⁰⁴ Kevään uupumuksesta katso esim. KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Alma Laipio Lina Snellmanille 4.4.1918 Esbo. Syksystä ja loppuvuodesta puolestaan KA, HDL II, Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44: Maria Päivähonka 10.1.1919 Urjala, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 11: Ida Salminen Lina Snellmanille 6.11.1918 Karislojo Polunpää.

⁴⁰⁵ KA, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: AT 13.3.1919.

⁴⁰⁶ Vuonna 1920 erojen määrä kääntyi laskuun ja laitoksen jätti kaikkiaan 9 koesisarta ja 9 oppilasta. Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 99.

mielin.⁴⁰⁷ Tulevaisuuden epävarmuuden lisäksi monet katselivat mennyttä mustaa ja surullista vuotta:

”Allt är så osäkert i synnerhet just nu. Framtiden står lika dimhöljd för våra ögon som dessa nuvarande höstdagar. När jag blickar ut åt sjön, kan jag ej skönja den andra stranden. Så är det och i detta nu, ej blott hoss oss, men öfverallt i verlden. Vi, som hoppades få ordning och lung (--), vi stå nu åter på stranden och höra stormen ryta på afstånd men för hvarje dag närmare.”⁴⁰⁸

”Framtiden för vårt land synes mörk, ja, så mörk, men ingenting avbryter Guds arbete (--)”⁴⁰⁹

”Allting är jag så osäkert. Wi veta icke hvad 1919 bär i sitt sköte. Ana kunna vi nog, att det är lidanden af många slag, och att det är omöjligt gå igenom utan Herrens nåd (--)”⁴¹⁰

”Vuoden viimeisen päivän aurinko on juuri mailleen laskemassa; enää vain muutama tunti ja vanha vuosi on jättänyt meidät tehdäkseen tilaa uudelle, tuntemattomalle. Niin, vuosi on kulunut, vuosi, joka helmaansa kätkee niin paljon synkkää ja pimeätä, mutta samalla niin paljon valoa ja toiveita – joskin vain puoleksi toteutuneita. Ehdottomasti täytyy itseltään kysyä: mitä minä tämän vuoden kuluessa olen oppinut?”⁴¹¹

”Saa nähdä miten elämä alkaa mennä ja kallistua. koko maailma on sekasorrossa. Rakkaus on hävinnyt viha ja vaino myös rikastumisen himo on jokaisella kun vaan voi ja osaa keinotella. Kaikki nykyään vain on hetkellistä, tänään tätä huomenna voi olla toisin. Kaikki on epävarmalla pohjalla.”⁴¹²

---

⁴⁰⁷ Katso esim. KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 8: Mandi Laihoranta Lina Snellmanille 28.12.1918 Mietoinen, kotelo 11: Ida Salminen Lina Snellmanille 6.11

⁴⁰⁸ ”Kaikki on juuri nyt niin epävarmaa. Tulevaisuus edessämme on yhtä utuinen kuin kuluvat syksyn päivät. Kun katson ulos järvelle, en voi erottaa vastarantaa. Niin se on nyt, ei vain meillä vaan kaikkialla maailmassa. Me jotka toivoimme saada järjestystä ja rauhaa (--), seisomme nyt jälleen rannalla ja kuulemme myrskyn pauhaavan vastarannalla, mutta joka päivä lähempänä.” KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 4: Hildi Ennola Lina Snellmanille 6.11.1918 Karislojo.

⁴⁰⁹ ”Tulevaisuus näyttää maallemme pimeältä, niin pimeältä, mutta mikään ei estä Jumalan työtä (--)” KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet kotelo 12: Elsa Wennerström Lina Snellmanille 5.11.1918 Kuopio.

⁴¹⁰ Kaikkiaan olen niin epävarma. Emme tiedä mitä 1919 tuo tullessaan [”kantaa kohdussaan, synnyttää”]. Aavistaa voimme kyllä, että se on kärsimystä monella tapaa, ja että on mahdotonta päästä läpi ilman Herran armoa (--)

KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet kotelo 5: Aleksandra Hackman Lina Snellmanille 30.12.1918 Artsjö.

⁴¹¹ KA, HDL III, LSA Saapuneet kirjeet kotelo 12: Rauha [Wikman] Lina Snellmanille uudenvuodenaattona 1918, Pohja.

⁴¹² KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 60: Ida Sommar Arthur Palmrothille 30.12.1918 Waasa.

4.4. Yhteinen synti – suhtautuminen sisällissotaan ja sen syihin

”Se, mitä nyt on maassamme tapahtunut, on musertavana, nöyryyttävänä tuomiona meille kaikille, vanhoille ja nuorille, rikkaille ja köyhille, uskoville ja uskottomille.”⁴¹³

Neljä ja puoli kuukautta kestäneessä sisällissodassa sai surmansa lähes 40 000 ihmistä.⁴¹⁴ Kristikansan enemmistölle kevään tapahtumat olivat Marjo-Riitta Antikaisen mukaan ”kansalaissota, jolla oli selviä uskonnollisia ulottuvuuksia”.⁴¹⁵ Sodan syynä pidettiin ennen kaikkea syntiä, mikä luterilaisessa teologiassa tarkoitti Jumalasta vieraantumista.⁴¹⁶ Näkemykseen yhdyttiin myös Helsingin Diakonissalaitoksella, joka evankelisluterilaisen kirkon ja koko kristillisen järjestökentän tavoin samastui sodan valkoiseen osapuoleen. Tästä huolimatta Helsingin Diakonissalaitos edusti sisällissodan jälkeen ja edelleen 1920-luvulla tapahtunutta käsitellessään kuitenkin yleisesti sovittelevaa ja maltillista linjaa. Suhtautuminen näkyy erityisesti Arthur Palmrothin kiertokirjeissä ja puheenvuoroissa, joissa hän jo sotaa edeltäneelle linjalleen uskollisena piti tärkeänä yhteiskunnallisen kahtiajaon poistamista ja luokkavihan syynä yksilöiden itsekkyyttä etenkin yläluokan keskuudessa.⁴¹⁷ Tässä luvussa pyrin käsittelemään sisarten sotaan suhtautumista ja sille antamaa selitystä sekä vertaamaan heidän näkemyksiään diakonissalaitoksen ja kirkon linjaan.

Punaisia tai työväestöä ei kertaakaan vuoden 1918 kiertokirjeissä tai laitoksen julkaisemassa *Betania* -lehdessä syyllistetty tai syytetty suoraan. Selkeästi valkoisen ja vapaussota -henkisen sisällön kiertokirjekin sai vain toukokuussa Sisar Linan ihailtua Helsingin luovutuksen ja nuoren valkoisen armeijan voitonparaatin isänmaallista hurmaa.⁴¹⁸ Myös *Betanian* päätoimittaja, laitoksen nuorempi apulaispastori Edwin Wirénin kirjoitus ”Herran tuomio käy yli maan” oli sodan suhteen vaikuttava ja tasapuolinen kannanotto, joka lähestyi tapahtumia ”veljessotana”. Wirén esitti kirjoituksessaan yleisen

---

⁴¹³ ”Herran tuomio käy yli maan” Edwin Wirén, *Betania* 2/1918.

⁴¹⁴ Paaskoski 2014: Uusille aloille s. 96, Hoppu 2013: s. 222.

⁴¹⁵ Antikainen 2006: s. 94.

⁴¹⁶ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 97.

⁴¹⁷ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 104.

⁴¹⁸ Ka, HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: LS 20.5.1918.

kiitoksen laillisen järjestyksen palauttamisesta, mutta työväenluokkaa soimaamatta muistutti myös, ettei katkeruus ja viha ollut sen mielissä voitettu.⁴¹⁹

Lehden sävy kuitenkin muuttui selvästi vuoden 1918 loppua kohti sodan voittaneita valkoisia ja etenkin saksalaisia ihailevaan suuntaan. Syksyllä pastori Wirén laati yhdessä sotapappi Heikki Halmesmäen kanssa valkoisen ideologian hengessä kirjoituksen kenttäpappien kokemuksista.⁴²⁰ Sisältö oli aiheiltaan ja näkökulmiltaan ristiriitainen paitsi pastori Palmrothin mielipiteiden, myös sisarille lähetettyjen kiertokirjeiden ja näiden itsensä surullisten ja ahdistuneiden kuvausten kanssa. Lisäksi *Betaniassa* siirryttiin valkoisen ideologian mukaisesti kutsumaan kevään tapahtumia veljessodan sijaan vapaussodaksi, jossa hengelliseen ja siveelliseen alennustilaan vaipuneet punaiset olivat tulleet bolševismin ja johtajiensa harhauttamaksi.⁴²¹ Seuraavan toukokuun *Betaniassa* julkaistu vuoden 1918 toimintakertomus oli tässä mielessä myös huomattavasti jyrkkäsanaaisempi kuin lehdessä vuotta aiemmin esitetyt kannanotot. Esimerkiksi punaisten haavoittuneiden parissa tai Tammisaaren vankileirillä tehtyä työtä ei sanallisessa osuudessa huomioitu. Laitoksen kohtelu helmi-maaliskuussa tuotiin kuitenkin esiin myönteisesti:

”Elämä diakonissalaitoksessa kului yleensä rauhallisesti. Ainoastaan kaksi kertaa kävivät punakaartilaiset meillä. Ensimmäisellä kerralla vaativat he asevoimalla potilasluetteloja tarkastettavikseen. Hetken niitä silmäiltyään he poistuivat, eikä käynnistä ollut mitään seurauksia. Toisen käynnin aiheutti se, että Punainen Risti oli lähettänyt meille osan vaatevaroistaan (--). Nämä vaatteet veivät punaiset pois.

(---) Monet heistä [sisarista] saivat olla mukana hankkimassa ja viemässä ruokaa vankiloihin, monille punaisten vangitseville henkilöille. Toisille sisarillemme uskottiin surullinen tehtävä etsiä murhattuja kansalaisia, jotka he usein löysivät ilkeällä tavalla pahoin runneltuina, sekä ryhtyä tämän johdosta ensimmäisiin toimenpiteisiin.

(---) Hitaasti kuluivat päivät ja viikot, kun emme mitenkään voineet tehokkaasti ottaa osaa isänmaan vapauttamiseen väkivallasta ja sorrosta, emmekä edes saaneet varmoja tietoja valkoisen armeijan toiminnasta. Joka päivä saapui viestejä villiintyneiden joukkojen kauheista töistä, murhista ja ryöstöistä.”⁴²²

Betanian linjamuutos on verrattavissa Suomen evankelisluterilaisen kirkkoon, jonka valtaenemmistön poliittiset näkemykset kevään 1918 tapahtumat saivat kallistumaan

---

⁴¹⁹ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 97. ”Herran tuomio käy yli maan” Edwin Wirén, *Betania* 2/1918.

⁴²⁰ ”Sotilaspapin muistoja taistelukentiltä I” *Betania* 7-8/1918, ”Sotilaspapin muistoja taistelukentiltä II” *Betania* 1/1919, ”Sotilaspapin muistoja taistelukentiltä III” *Betania* 2/1919.

⁴²¹ Paaskoski 2014: Diakoniatyön nousu s. 103–04.

⁴²² Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918. *Betania* 5/1919.

äärioikealle. Suurin osa kirkonmiehistä kuului vanhan pappissäädyn edustajina porvaristoon ja asettui sodan syttyessä suoraan valkoisten tueksi. Tilanne oli sen kannalta kuitenkin ristiriitainen, sillä sotivat osapuolet olivat saman kirkon ja seurakuntien jäseniä. Kirkon rooli valkoisen armeijan tukijana muodostui kevään kuluessa merkittäväksi, minkä seurauksena sen vuosisadan alusta lähtien kyseenalaistettu institutionaalinen asema vahvistui. Ilkka Huhdan mukaan arviolta 60 pappia liittyi valkoiseen armeijaan sotilaana, sielunhoitajana tai myöhemmin piispa Collianderin esityksestä organisoidun kenttäpapiston kautta. Kirkko myös siunasi valkoisen armeijan voitot näyttävässä kiitosjumalanpalveluksissa, joihin ylin sotilasjohto osallistui.⁴²³ Torjuvaan suhtautumiseen punaisia kohtaan vaikutti osaltaan papistoon helmi-maaliskuussa kohdistunut terrori, jonka seurauksena pidätettiin 31 ja surmattiin 10 pappia. Lisäksi pappiloita ryöstettiin 82 ja poltettiin 10. Viidensadan seurakunnan ja 1000 papin kokonaislukuun verrattuna sekä aineellisten vahinkojen että sotaan osallistuneiden ja terrorin uhriksi joutuneiden määrä on kuitenkin suhteellisen pieni. Teloitusten syyt olivat paikallisia tai satunnaisia, mutta valkoisten lehdistössä ne saivat laajaa ja perättömästi raaistettua huomiota.⁴²⁴

Suomen evankelisluterilaisen kirkon papiston ja piispallisen johdon enemmistö edusti sodan päätyttyä jyrkintä mahdollista kantaa suhteessa sosialistisiin tavoitteisiin ja sodan hävinneeseen osapuoleen. Sekä arkkipiispa Johanssonin ja piispa Collianderin että useiden kirkonmiesten kannanotot ja kirjoitukset valkoisessa lehdistössä olivat tuomitsevia, jopa häpäiseviä. Kirkko myös kielsi apunsa vankileirien kasvatuslaitokselta ja sen piirissä toimineilta papeilta.⁴²⁵

Ilkka Huhdan mukaan uusin tutkimus on kuitenkin osoittanut, ettei evankelisluterilainen kirkko toimijoinen ollut suhteessaan sisällissotaan yksiselitteisesti ”valkoinen” tai papiston suhtautuminen sodan hävinneisiin pelkästään tuomitsevaa.⁴²⁶ Papiston enemmistö pysytteli tiettävästi myös varsinaisten sotatapahtumien ulkopuolella. Näkökulman laajentaminen vaatisi kuitenkin paikallistason tutkimusta, jota kirkon roolista vuoden 1918 tapahtumissa on kaiken kaikkiaan vähän. Pastori Wirénin esimestään oikeistolaisempaan suhtautumiseen saattoi esimerkiksi vaikuttaa laitoksen muuta johtoa henkilökohtaisempi kosketus sotatapahtumiin. Hän oli Loviisan kirkkoherrana kokenut läheltä saksalaisten ja

---

⁴²³ Haapala 2009: s. 22, Huhta s. 89–97, 179–189.

⁴²⁴ Huhta 2010: s. 11, Tikka 2009: s. 133–34. Markkola 2009: s. 66.

⁴²⁵ Pekkalainen 2011: s. 187, 194.

⁴²⁶ Huhta 2009: s. 11–14.

Viroon paenneiden suojeluskuntalaisten maihinnousun Valkoon.⁴²⁷ Apulaispastori ei ennen kevättä 1919 myöskään käynyt sisarten kanssa samanlaista kirjeenvaihtoa kuin johtaja ja johtavat sisaret, eikä hänellä siksi ollut diakonissojen sotakokemuksista laajaa omakohtaista käsitystä.

Betanian kaltaista asennoitumisen muutosta ei kuitenkaan käy ilmi laitoksen johdon kiertokirjeistä, vaan pastori Palmrothin solidaarinen linja säilyi vallitsevana. Syksyn ensimmäinen heijastelee toukokuusta alkaen maan yli pyyhkinyttä valkoisen terrorin aaltoa, ja on johtajan näkökantana kuvaava:

”Viimeinen kirje kaikille sisarille oli sisar Linan innostunut kirje maamme suurten tapahtumain, lähinnä pääkaupungissamme silloin 16/5 pidetyn suuren paraadin jälkeen kirjoitettu. Paljon syntiä ja puutteita on sen jälkeen tullut päivän valoon. Ihmisten ajatusten, pyrkimysten ja tekojen pätevyyttä on monella tapaa koeteltu. Vaikka monella taholla onkin tehty uutteraa, hedelmää kantavaa työtä maan ja kansan hyväksi, on myöskin paljon laiminlyöty. On tehty hajoittavaa, repivää työtä ja monta erehdystä. (--) Paljon tarvitaan rakkauden kylvöä parantamaan vihan ja katkeruuden synnyttämiä haavoja.”⁴²⁸

Pastori tähdensi lisäksi, että ”voidaksemme menetellä viisaasti ja suhtautua oikein rikokseen ja rikolliseen, on meidän Paavalin kanssa oltava ’Kristuksen kasvojen edessä’ (2 Kor 2:10).” Viittaus Paavaliin näkökulmasta, jossa kaikki ”Kristuksen kasvojen edessä” ovat tasa-arvoisia on ajankohdan ilmapiirissä kiinnostava. Apostolilta sekä sodan aikana että välittömästi sen jälkeen eri yhteyksissä laajasti kohta oli Roomalaiskirje ja sen esivaltaopetus (Room. 13:2), johon vuosisadan alun poliittisen kehityksen seurauksena sekoittui Suomessa laillisuuden käsitys. Vuonna 1918 esivaltaopetuksesta tuli yksi kirkon ja valkoisten voittajien keskeisistä suhtatumis- ja toimintatapojen, muun muassa kenttöoikeuksien teloitustuomioiden oikeutuksista.⁴²⁹

Laitoksen johtajan kanta yhteisestä syyllisyydestä ja itsekkyydestä jaettiin aineiston perusteella myös sisarten enemmistön keskuudessa. Näkemykseen yhdyttiin suoraan kahdeksassa kirjeessä, ja epäsuorasti tapahtumien kuvauksen ja pohdintojen kautta vielä useammassa.⁴³⁰ Suora arvostelu tai henkilöön kohdistunut kritiikki oli sisarten kirjeissä

---

⁴²⁷ Maihinnoususta esim. Pelanne 1998: s. 41–45.

⁴²⁸ HDL II, Kiertokirjeet sisarille, kotelo 38: AP 10.8.1918. Katso myös esim. AP 26.5.1919.

⁴²⁹ Huttunen 2009: s. 204–17.

⁴³⁰ KA, HDL III, LSA saapuneet kirjeet, kotelo 3: Greta Brax Lina Snellmanille 27.8.1918, kotelo 5: Sandra Hjon Lina Snellmanille 16.3.1918 Turku, kotelo 7: Lydia Konttinen Lina Snellmanille 30.4.1918 Sammatti, Anna Forsberg Lina Snellmanille. 3.3.1918 Rauma, AP Kirjeistö, kotelo 56: Edla Hytönen Arthur

terrorimainintoja lukuun ottamatta harvinaista ja sotivien osapuolten toimia käsiteltiin lähtökohtaisesti korostamalla tekoja ja niiden seurauksia. Useimmat Punaiseen Suomeen jääneet kuvailivat kokemuksiaan jo kevättalven kuluessa ja rintaman pohjoispuolelle jääneet sodan päätyttyä ja postinkulun käynnistyttyä touko-kesäkuussa. Pohjanmaan kenttäsairaanhoidossa ja Tammisaaren vankileirillä toiminut Edith Sjösten kiteytti heinäkuussa monien sisarten näkemyksen paitsi sodan syistä, myös luottamuksesta korkeampaan huolenpitoon. Vastaavaa jaettua syyllisyyttä ja surua tunsivat myös Lydia Konttinen ja Saimi Luukkonen. Kuvaukset vastaavat esimerkiksi Anna Bärlundin tuntemuksia punaisten haavoittuneiden kohtalosta⁴³¹:

*”Ymmärrän että se on Jumalan käsi, joka lepää raskaana yllämme, koko kansamme yllä ja meidän täytyy tulla toisenlaiseksi. Tunnen, että Jumala vaatii sitä. Mitä tahansa näissä punaisissa onkin raakalaismaista, harva voi sanoa: olen syytä vailla.”*⁴³²

*”Taistelu vienyt monta uhria ja monta isiä on poissa, lapset on orpoja nyt, ei tahdo jaksaa ymmärtää, miksi kaikki tämä nyt on pitänyt käydä. Jokainen kai olemme syyllisiä tähän, Jumala meitä kaikkia auttakoon ja vieköön lähemmä ristiä vaan. (--) Pyydän, muistakaa meitä rukouksessa, sillä paljo paljo lohdutusta tarvitaan, minä ja seurakuntalaiset.”*⁴³³

*”Jumalan kiitos, saamme hengittää vapaasti: Kesän lämmöstä ja suloudesta nauttien virkistää pitkien pimeiden räsitusten jälkeen. Murheen musta hengetär vaan vielä keskellämme kulkee näljän, kuoleman tuskan ja sairauden, haavojen muodossa. Oi, on niin paljon murtuneita sydämiä, särkyneitä koteja orpoja ja leskiä!”*⁴³⁴

Vaikka sodan uskottiin tapahtuneen Jumalan tahdosta, puettiin tulkinta usein hieman epävarmaan muotoon. Tapahtuneen mahdollinen korkeampi johto ei kuitenkaan vähentänyt sisarten kuvauksissa siitä seurannutta kärsimystä. Hilja Niemen lause on tässä mielessä kuvaava: ” Waikka näenkin kuinka äärettömän paljon tuskaa tuottaa kansalleni veljessota, ajattelen kuitenkin: ’Ehkä Jumalain tahto on juuri näin?’”⁴³⁵ Myös Edla

---

Palmrothille 8.6.1918 Köyliö, kotelo 60: Ida Sommar Arthur Palmrothille 8.5.1918 Wasa. HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Naëmi von Bonsdorff Lina Snellmanille 16.3.1918 Viborg, katso viite 431 ja 432.

⁴³¹ Katso luku 2.2.

⁴³² ”Förstår att det är Guds hand som vilar tung över oss, över hela vårt folk, och vi måste bliva annorlunda. Känner att Gud kräver det. Icke blott dessa röda har förbrutet, [epäselvä, ehkä ”isänd” tai ”mängd”] kan säga: jag är utan synd.” KA, HDL III, LSA kotelo 11: Edith Sjösten Lina Snellmanille, Ekenes Fångkoloni 27.7.1918. Aina Bärlundista katso luku 2.2.

⁴³³ KA, HDL III, LSA kotelo 7: Lydia Konttinen Lina Snellmanille 30.4.1918 Sammatti.

⁴³⁴

⁴³⁵ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto kotelo 59: Hilja Niemi Arthur Palmrothille 16.3.1918 Lempäälä. Sisar oli paikkakunnalla enojensa luona.

Hytönen suhtautui myötätuntoisesti sodan kaikkiin osapuoliin siitäkin huolimatta, että sai vastaanottaa kotiinsa punakaartin vankeineen:

”Sota se raaistuttaa Jumala auttakoon yksmielisyyteen, tätä pientä kansaamme jokaista yksilöä yhteiseen sukuun. Kyllä sitä on ollut melskettä viime talven, ajatella jos jonkin laista, sydän vapisee kun nyt vielä jälestä päin niitä hirmutöitä mielen tulee. Ikänä ei ne unohdu .- Tähän minun kotiini tuli punaset asumaan oikein monta sataa. Pyssyt ja pussit mukana. Kyllä se oli hirveää ja ne jotka heillä oli vankina oi kun niitä tuli sääli, vaikka surku heitä raukkoja kaikkia tuli ja tulee. Nyt on heillä vanhoilla tuska. Jumala heitä armahtakoon ja auttakoon jotka vielä on autettavissa.”⁴³⁶

Pastori Wirénin *Betaniassa* esille tuoma valkoisempi arvomaailma sai sisarkunnassa kuitenkin myös vastakaikua. Huomattavaa kuitenkin on, että ainoastaan yhdessä kirjeessä arvioitiin katastrofin aiheuttaneiden punaisten olleen ”vailla Jumalaa”, mikä puolestaan oli kirkon maltillisemmän siiven yleisesti hyväksytty näkemys. Hanna Mellberg kirjoitti Paraisista:

”Ja sedan den allmänna, den stor nöden överallt. Och det som förövat av vårt eget folk - människor, vilka fått höra Guds ord, gått i kyrka, blivit konfirmerade. Och likväl! Man kan ej riktigt förstå annat, än att det är gräsligt – utan Gud.”⁴³⁷

Punaisten takavarikoista, rakennusten ja ruokavarojen tuhoista ja terrorista kärsineillä paikkakunnilla saksalaisten ja valkoisten joukkojen saapuminen nähtiin varauksetta positiivisena. Punaisten 3.2.–17.4. hallitseman Kokemäellä ruokavarojen ja omaisuuden pakko-ottoja, hävitystä ja huhtikuun taisteluiden aikana tapahtunutta siltojen ja rakennusten polttoa todistanut Anna Könönen kertoi ilon kyöneleiden valuneen paikallisten silmistä ”vihollisen” kukistuttua.⁴³⁸ Saman tunnelman jakoivat myös Siuntion ja Tähtelän sisaret.⁴³⁹ Suojeluskuntalaisten katsantokannan omaksui esimerkiksi myös Etelä-Pohjanmaan II:n reservipataljoonan mukana Luopioisista Helsinkiin edennyt Elin Kuhmonen.⁴⁴⁰ Sisaret pyrkivät myös kertomaan tunteistaan ja hämmennyksestään rehellisesti, mikä kuvaa etenkin vanhempien sisarten sisar Linaan ja pastori Palmrothiin kohdistamaa luottamusta:

---

⁴³⁶ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto kotelo 56: Edla Hytönen Arthur Palmrothille 8.6.1918 Köyliö.

⁴³⁷ ”Ja sitten tämä yleinen, suuri hätä kaikkialla. Ja syyllystyneet ovat omaa kansaamme – ihmisiä, jotka ovat saaneet kuulla Jumalan sanaa, käydä kirkossa, tulleet konfirmoiduiksi. Ja vastaava! Ei voi oikein ymmärtää muuta, kuin että he ovat kauhistuttavia – jumalattomia.” KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto kotelo 59: Hanna Mellberg Arthur Palmrothille 4.6.1918 Pargas.

⁴³⁸ KA, HDL II, Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Anna Könönen Lina Snellmanille 29.4.1918 Kokemäki.

⁴³⁹ KA, HDL II Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75: Ines Pettersson Lina Snellmanille 19.4.1918, Sjundeå, Helga Snickars Lina Snellmanille 24.4.1918, Täckter.

⁴⁴⁰ KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 7: Elin Kuhmonen Lina Snellmanille 26.6.1918 Sahalahti.

”On tämä aika ollut sanomattoman ristiriitaista, paljon pelkoa ja surua sitä on ollut täälläkin joskin paljon urhoisaa sankari mieltä, kaikki tämä on tahtonut vallata mielen niin että tuo lause on ainakin minulta usein unohtunut, että Jumalaa tulisi rakastaa yli kaiken ja lähimmäistä niin kuin itseään, oi kuinka usein on mieli katkeroitunut näinä kuukausina (--)”⁴⁴¹

Kaikkein yleisimmin esitettiin kuitenkin Edla Hytösen toive: ”Jumala auttakoon maataamme ja kansaamme sitä toivon, että rauha tulisi sillä kauheaa on sota.”⁴⁴² Varauksetta positiivisena sisaret pitivät myös sitä, että sota näytti keväällä saattaneen kirkot täyteen vanhoja ja uusia seurakuntalaisia. Monella paikkakunnalla innostus rauhan tultua kuitenkin hieman hiipui, mikä pahoitellen pantiin merkille.⁴⁴³

Sekä *Betanian* kirjoituksia, että laitoksen toimintakertomusta voi tulkita tasapainoiluna kahden linjan, solidaarisen ja maltillisen, sekä kirkon kantaa myötäilevän välillä. Toisaalta laitoksen johtaja ja sisarkunnan enemmistö näkivät sisällissodan johtuneen koko kansan ja sen kaikkien yksilöiden ahneudesta, itsekkyydestä ja Jumalasta erkaantumisesta. Tämä näkemys vastasi etenkin jälkimmäiseltä osaltaan myös kirkon maltillisempien piirien kantaa. Työväenluokan tavoitteita jopa ymmärrettiin ja yhteiskunnallisten epäkohtien merkitystä korostettiin sodan päätyttyä ja sen jälkeen, mutta loppuvuotta kohti linja alkoi päätoimittaja Wirénin kautta myötäillä selvästi valkoisia arvoja. *Betaniasta* välittyvän kuvan ristiriitaisuus sisarten kirjeiden enemmistön kanssa kuvaa tilannetta, johon Helsingin Diakonissalaitos sisällissodan seurauksena joutui. Laitoksen työntekijöiden taustat ja kokemukset johtivat sen sisällä keskenään ristiriitaisiin tunteuksiin ja näkemyksiin sodan syistä ja seurauksista. *Betanian* vapaussodan korostamisen ja valkoisten sotapappien kuvausten voidaan nähdä edustavan niitä, jotka laitoksella olivat lähimpänä sodan voittaneiden ja kirkon yleistä linjaa. Toisaalta Diakonissalaitos toimi tiiviissä yhteydessä Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon, ja sen linjasta täysin poikkeavan näkemyksen esiintuominen laitoksen julkaisussa tuskin olisi ollut mahdollista. Lisäksi laitoksen rahoittajista ja tukijoista valtaosa kuului kristilliseen yläluokkaan. Käytännössä sisarkunnan enemmistön ja laitoksen johtajan kanta on kuitenkin ollut se, joka diakonissojen ja koesisarten työn kautta on välittynyt toiminnan kohteille: punaisten leskien perheille, sekä seurakuntien ja kaupunkien sairaille ja köyhille. Laitoksen kaltaisten

---

⁴⁴¹ KA, HDL III, AP Kirjeenvaihto, kotelo 57: Kaisa Kierimäki Arhtur Palmrothille 5.6.1918, Seinäjoki. Katso myös LSA, kotelo 8: Aina Lundström Lina Snellmanille 5.6.1918 Vehmaa.

⁴⁴² KA, HDL III, LSA, Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Edla Hytönen Lina Snellmanille 21.3.1918.

⁴⁴³ Useita mainintoja, katso esim. KA, HDL III LSA Saapuneet kirjeet, kotelo 5: Elsa Harainen Lina Snellmanille 8.6.1918 Masku.

yhteiskunnallisia eroja tasoittamaan ja sosiaalisia ongelmia korjaamaan pyrkineiden kristillisten järjestöjen ja yksityishenkilöiden toiminta vaikutti osaltaan siihen, että suuri osa työväestöstä jäi kirkon piiriin myös vuoden 1923 uskonnonvapauslain voimaantulon jälkeen.⁴⁴⁴

5. Johtopäätökset

*"Jos piispa menisi lakkoon kahdeksi viikoksi, sitä tuskin huomaisi kukaan. Jos kirkon diakoniatyöntekijät menisivät lakkoon, se olisi katastrofi tuhansille suomalaisille."*⁴⁴⁵

Helsingin piispa Irja Askola kuvaili diakonian merkitystä Helsingin Sanomien haastattelussa maaliskuussa 2014. Askolan mukaan diakonit tekevät 2010-luvun Suomessa ”arvokkainta kristillistä palvelutyötä auttamalla ihmisiä arjen keskellä.”⁴⁴⁶ Diakonian ja diakonisojen hädänalaisille tuoma apu oli yhtä merkittävää myös 98 vuotta sitten käydyssä Suomen sisällissodassa ja sitä seuranneissa tapahtumissa. Lähtökohta oli vaikea, sillä taistelevat osapuolet kuuluivat samaan kansaan, jonka jäseniä diakonissat olivat eettisten periaatteidensa ja kutsumuksensa kautta sitoutuneet auttamaan tarpeen mukaan.

Sisällissota asetti vakavalle koetukselle diakonisojen ja koesisarten kutsumuksen, jonka toteuttamisen ja todellisuuden välinen ristiriita konkretisoitui päivittäisissä kokemuksissa. Sotakuukausien aikana sotasairaanhoidon osallistuneet hoitivat haavoittuneita osapuolesta riippumatta. Helsingin ja Viipurin diakonissalaitosten sairaaloissa ja Hämeenlinnan kaupunginsairaalassa sisaret auttoivat myös piilottelemaan punaisia paenneita ”poliittisia potilaita”, joista jälkimmäisessä osa teloitettiin. Osien vaihduttua tilanne oli ristiriitainen: pitkään hoidetut punaisten haavoittuneet vietiin huhtikuussa sairaalasta vangeiksi ja Viipurissa hoidetusta ”potilaasta” tuli kaupungin teloituksista vastannut komendantti. Helsingin Marian sairaalassa työskennelleet osallistuivat kaupunkiin tuoduista vainajista huolehtimiseen.

Valkoiseen Suomeen jääneistä sisarista kaksi liikkui sotajoukkojen mukana rintamasairaanhoidtajana ja yksi vaate ja pyykkihuoltajana ”Lotta Svärdin” nimeä käyttäneessä seurueessa. Rintamalla toimimista voidaan pitää diakoniatyön

---

⁴⁴⁴ Suurin osa eronneista tosin oli kasvatustoimien alaiseksi joutuneista punaorpoja. Kaarninen 2009: s. 95.

⁴⁴⁵ HS 15.3.2014.

⁴⁴⁶ HS 15.3.2014.

peruslähtökohdista poikkeavana, mutta ajatus tarjota välitöntä apua taisteluissa haavoittuneille noudatti toisaalta sairaanhoidon etiikkaa. Rintaman pohjoispuolelle jääneet menettivät sodan alussa kaikki yhteytensä diakonissalaitokseen, ja joutuivat toimimaan oman harkintansa ja seurakunnista mahdollisesti saamiensa ohjeiden mukaan. Sodan loppuvaiheessa saksalaisjoukkoja seurakunnissa muonittaneet ja haavoittuneita diakonissalaitoksella hoitaneet kokivat auttamismahdollisuudestaan iloa ja ylpeyttä. Ihailevaan suhtautumiseen vaikutti vahva kulttuurinen yhteys protestanttisen etiikan ja diakoniatyön synnyinmaahan. Valinta saksalaisten keskussairaalaksi oli laitokselle samalla valtaisa ponnistus, joka osaltaan heijastui sisarten vuoden loppua kohti kokemaan uupumukseen.

Rintaman pohjoispuolelle jääneet sisaret erotti etelässä toimineista terrorin kokeminen. Tässä mielessä sisällissota koetteli punaiseen Suomeen jääneitä kaikkein totaalisimmin. Sodan alussa rintaman pohjoispuolelle jääneet välttyivät terrorilta lähes täysin, kun etelässä toimineiden oli kohdattava sitä vuorollaan sodan molempien osapuolten toimeenpanemana. Punaisen terrorista monet todistivat seurakunnassaan tapahtuneita vangitsemisia, teloituksia, ryöstöjä ja tulipaloja, joissa myös sisarten omaisuus paikoin kärsi vahinkoja. Osa joutui lopulta jättämään kotinsa ja työpaikkansa. Kohtaamisia punaisten kanssa kuvailtiin kirjeissä kuitenkin avoimesti, ja moitteita esitettiin jos niihin katsottiin olevan aiheutta. Sisaret tunsivat punaisia ja heidän perheitään kohtaan sekä sodan kuluessa että sen loppuvaiheessa usein myös myötätuntoa, ymmärrystä ja sääliä. Valkoinen terrori järkytti diakonissoja erityisesti Sammatissa ja Pusulassa, jossa punaisen hallinnon aika oli sujunut melko rauhallisesti.

Sisaret menettivät molempien osapuolten joukoissa sodan ja terrorin seurauksena läheisiään. Sodan jälkeinen tuomitseva ja kostonhimoinen ilmapiiri, johon myös kirkollisen johdon ja papiston enemmistö yhtyivät, aiheutti etenkin punaisissa omaisiaan menettäneille hengellistä ahdistusta ja epätoivoa. Diakonissan kutsumukseen kuuluva nöyryyden vaatimus aiheutti sisäisiä ristiriitoja sisarelle, joka veljensä vankileirillä menetettyään joutui kohtamaan tämän teloittajan. Aikakauden sukupuoliroolien mukaista työnjakoa noudattaneiden sisarten asema oli tässä mielessä vastakkainen naiskaartilaisiin, jotka irtautuivat sukupuolirooleista ja puolustivat käsitystään oikeudenmukaisuudesta taistellen.

Sodan päätyttyä Helsingin Diakonissalaitos osallistui punaorpojen auttamistyöhön ja sotavankien huoltoon. Viisi laitoksen sisarista työskenteli Tammisaaren vankileirin sairaalassa ja ylihoitajattarena toimineen diakonissa Matilda Hjonin alaisena osallistui leirin sairaanhoidon alkujärjestelyihin. Sisaret kokivat ahdistusta, epätoivoa ja surua leirin olosuhteista ja voimattomuudestaan vaikuttaa niihin. Sairaanhoidon ja diakoniatyön eettisten periaatteiden toteuttaminen ja vankien aineellinen auttaminen aiheutti lisäksi ongelmia vankileirin johdon kanssa. Sodan aikana ja sen jälkeisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa suhtautuminen diakonian peruslähtökohtiin muuttui: ennen arvokkaana pidetty diakonian eettisen arvoperustan mukainen auttamistyö nähtiin sekä sodan voittajien että kirkon ja seurakuntien näkökulmasta kielteisenä, jopa vahingollisena. Sammatin seurakunnassa ja Tammisaaren vankileirillä sisaren päätös noudattaa toiminnassaan kutsumuksensa mukaisia diakoniatyön periaatteita johti tehtävästä erottamiseen.

Sisarten suhtautuminen sisällissodan syihin oli selkeämmin linjassa kuin laitoksen johdon. Eroa näkemysten välillä saattaa selittää taso, jolta sotaa tarkasteltiin. Sisaret katsoivat tapahtumia ruohonjuuritasolta, yksittäisten ihmisten ja perheiden näkökulmasta, joihin heillä työnsä kautta oli myös konkreettinen kosketus, laitoksen johto puolestaan laajemmin yhteiskunnan tasolta. Myös oma aineellinen köyhyys auttoi sisaria ymmärtämään punaisia perheitä. Osa sisarista omaksui tapahtumiin sodan voittaneet osapuolen katsantokannan, mutta enemmistö toi kirjeessään esiin näkemyksen kansan yhteisestä synnistä ja itsekkyydestä, joka oli johtanut onnettomuuteen. Asiaan vaikutti laitoksen johtajan Arthur Palmrothin johdonmukaisesti ymmärtävä suhtautuminen työväenliikkeeseen myös sodan jälkeen.

Seurakuntatyöhön osallistuneet sisaret toimivat vuonna 1918 kirkon piirissä ja samalla sen edustajina. Siinä missä paikallinen papisto ja kirkko näyttäytyivät sodan jälkeen punaisiin jyrkästi ja tuomitsevasti suhtautuvina, on diakonissojen kirjeenvaihdosta välittyvä näkemys ollut sodan yhteiskunnallisia syitä, molempien yhteiskuntaluokkien itsekkyyttä ja oman edun tavoittelua korostava. Vaikka Helsingin Diakonissalaitos edusti sisällissodan jälkeisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa sodan valkoisia voittajia, oli sisarten tavoitteena toimia hävinneeseen osapuoleen lukeutuneiden hyväksi. Paikallistasolla ja käytännön avustustyön kautta sisarten suhtautumistavan voidaan päätellä tasapainottaneen kirkon julkista kantaa. Kaikkiaan sisarten kirjeenvaihdosta välittyvä suhtautuminen laajentaa näkemystä kirkon ja muiden kristillisten toimijoiden valkoisuudesta sodan aikana ja jälkeen.

Sisarten kokemukset vuoden 1918 tapahtumista auttavat ymmärtämään sisällissodan luonnetta siviilien näkökulmasta. Tapahtumissa oli kansakunnan kokonaisuuden kannalta lopulta varsin vähän kyse osapuolten keskinäisestä taistelusta. Paikallistasolla toimineiden sisarten kirjeissä taistelukuvaukset ja kokemukset muodostavat varsin pienen osan, sen sijaan korostuvat haavoittuneiden hoito, toimeentulon vaikeus, köyhyys ja sairaus, postinkulun hankaluus, terrori, ryöstöt, inhimillinen hätä, pelko, suru ja epävarmuus. Samalla sisarkodin kuulumisten kaipuu ja yhteyden kokemisen tärkeys korostuivat vuoden 1918 kirjeissä. Matkalippujen kalleus teki laitoskodissa vierailun monelle mahdottomaksi silloin, kun tarve puhua ja jakaa kokemuksia oli kriittisin.

Helsingin Diakonissalaitoksen sisaret edustivat sisällissodassa ja sen jälkeisessä Suomessa kolmannen osapuolen näkökulmaa. He identifioivat itsensä sodan aikana valkoisiin, mutta eivät mieltäneet itseään konfliktin osapuoleksi. Sisaret pyrkivät työllään rakentamaan sopua ja rauhaa yhteiskuntaluokkien kesken Työpaikoillaan seurakunnissa, sairaaloissa ja kristillisissä järjestöissä he näkivät samat väkivallan merkit sodan alusta loppuun ja rintaman molemmin puolin. Puoluekantaan katsomatta he toivat kirjeissään esiin tapahtumat ja toimet, joita pitivät järkyttävinä ja epäoikeudenmukaisina. Vuoden 1918 tapahtumissa sisarten työkenttä oli jakautuneen yhteiskunnan osapuolten välissä.

Tutkimusta on mahdollista laajentaa monin eri tavoin. Esimerkiksi Sortavalan ja Viipurin diakonissalaitosten sisarten vaiheet vuoden 1918 tapahtumissa ovat lähtökohtaisesti selvittämättä. Johdannossa mainitut teologian, kirkkohistorian ja sukupuolentutkimuksen näkökulmat avaisivat aineistoon kokonaan uuden tason. Toivon, että tämä tutkimus voisi osaltaan johdattaa useampia tutkijoita sisarten rikkaan ja ainutlaatuisen kirjeaineiston pariin. Kaikkia tässä yhteydessä käsiteltyjä teemoja olisi mahdollista syventää esimerkiksi seurakuntien diakoniayhdistysten ja toimikuntien aineistojen kautta. Kirjeenvaihdon tutkimusta olisi myös perusteltua laajentaa esimerkiksi vuosiin 1919–1920, jolloin sisarkunnasta eronneiden määrä nousi korkeimmilleen ja toimet punaorpojen hyväksi käynnistyivät kokonaisuudessaan.

Irja Askolan kuvaus vuoden 2014 diakoniasta osoittaa, että käytäntöjen muuttumisesta huolimatta työn ydinperiaatteet, kohteet ja arvopohja ovat edelleen samat kuin lähes sata vuotta sitten. Diakoniaa toteutettiin myös sisällissodassa osapuoleen katsomatta, sodan aikana ja sen jälkeisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa, kostonhimon ilmapiirissä ja huolimatta kirkon julkisen kannan ja papiston suhtautumisen heilahtamisesta oikealle.

Helsingin Diakonissalaitoksen säätiössä ja sen alaisissa yhtiöissä diakonian arvot ja periaatteet ovat sadan vuoden aikana tapahtuneista rakenteiden muutoksista, valtavasta laajenemisesta ja sisarkotijärjestelmän hajoamisesta huolimatta edelleen toiminnan perusta. Niiden kestäminen sisällissodan äärimmäisissä oloissa kertoo arvojen merkityksestä ja kantavuudesta yksityisen, yhteiskunnallisen ja uskonnollisen toiminnan peruskivenä.

Ihmisarvon näkeminen, kunnioittaminen ja puolustaminen sisällissodan olosuhteissa edellyttävät armollisuutta, epätsekkyyttä, empatiaa ja oikeudentuntoa. Avoimeen sotatilaan ajautuneessa yhteiskunnassa nämä hyveet ovat harvinaisia. Sisällissodan osapuolten välissä niitä pyrkivät vuonna 1918 harjoittamaan Helsingin Diakonissalaitoksen sisaret.

LIITTEET

Liite 1:

*Helsingin Diakonissalaitoksen ulkopuolisilla työaloilla vuonna 1918 toimineet sisaret*⁴⁴⁷

Sukunimi	Etunimi	Palveluspaikka	Syntynyt	Liittynyt	Nimike
Ahlroth	Sigrid	Inkoo	4.5.1880	1908	diakonissa
Ahlsted	Matilda	Tammisaaren seurakunta	12.8.1884	1911	koesar
Antikainen	Alma	Helsingin kaupungin varattomien sairasten hoito	31.8.1891	1911	koesar
Aspfors	Helga	Kirkkonummen kulkutautisairaala	1.10.1876	1908	diakonissa
Asunmaa	Elina	Helsingin kaupunkilähetyksen lastenkoti	26.7.1883	1904	diakonissa
Berg	Willy	Diakonissalaitos	20.8.1855	1890	diakonissa
Bergholm	Signe	Turun varattomien sairasten hoito	8.7.1881	1900	diakonissa
Bonäs	Hanna	Mustasaari	12.4.1885	1912	koesar
Brax	Greta	Viipurin Diakonissalaitos	20.7.1863	1895	diakonissa
Bäckström	Anna	Helsingin kaupungin varattomien sairasten hoito	11.12.1885	1912	koesar
Bärlund	Aina	Hämeenlinnan kaupungin sairaala	17.6.1880	1902	diakonissa
Ekström	Hilma	Vesilahden isorokkoepidemia	9.5.1892	1914	koesar
Eskola	Anna	Helsingin kaupungin varattomien sairasten hoito	3.12.1881	1909	koesar
Forsberg	Anna	Rauma	21.6.1881	1905	diakonissa
Friman	Aina	Hämeenlinnan kaupungin sairaala	30.9.1872	1903	diakonissa
Grahn	Ellen	Kirkkonummi / SPR ambulanssi	30.6.1869	1913	koesar
Granroos	Siiri	Helsingin kaupungin varattomien sairasten hoito	19.6.1891	1912	koesar
Gustafsson	Anna	Mustasaari	9.8.1887	1910	diakonissa
Halén	Fanny	Hämeenlinnan kaupungin sairaala	4.9.1892	1915	koesar
Halminen	Sanna	Hämeenlinnan kaupungin sairaala	4.6.1893	1915	koesar (eronnut)
Hannula	Marianna	Kurikka / ambulanssi	20.10.1886	1913	koesar
Harainen	Elsa	Masku	1.6.1892	1911	koesar
Heikkilä	Alma	Uusikaupunki	7.10.1879	1908	diakonissa
Heimonen	Emmi	Helsingin kaupungin varattomien sairasten hoito	20.9.1890	1912	koesar
Henriksson	Emma	Nurmo	29.11.1888	1905	diakonissa
Herckman	Alexandra	Artjärvi	17.8.1875	1902	diakonissa
Hjon	Olga Matilda	Tampereen Kaupunkilähetys / Tammisaaren vankileirin sairaala	12.6.1877	1905	diakonissa
Hjon	Sandra	Turun Kaupunkilähetys	31.3.1874	1901	diakonissa
Huttunen	Elli	Helsingin kaupungin keuhkotautisten huoltola	4.1.1871	1906	diakonissa
Hynninen	Anna	Spitaalitautisten turvakoti Orivedellä	24.9.1881	1903	diakonissa
Hytönen	Edla	Köyliö	4.2.1872	1905	diakonissa
Hyyrynen	Anna	Helsingin Kaupunkilähetys	7.7.1883	1905	diakonissa
Ikonen	Hilda	Turun Kaupunkilähetys	15.11.1870	1895	diakonissa
Ilola	Fina	Helsingin kaupungin varattomien sairasten hoito	22.2.1880	1908	diakonissa

⁴⁴⁷ **Lähteet:** Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1917 ja v. 1918, Betania 4/1918 ja 5/1919. KA, HDL II, Kirjeistö: Johtajien kirjeenvaihto, kotelo 75 & Sisarilta saapuneet vuosikertomukset, kotelo 44, Sisarten työluettelo 1915–26 Ba 4. HDL III, LSA Saapuneet kirjeet kotelot 2–13, 15 & AP Kirjeenvaihto.kotelot 56–60. Mukana on myös muutama diakonissalaitoksella toiminut sisar, joiden kirjeisiin viitataan tutkimuksessa. Heidän toimipaikakseen on merkitty ”Diakonissalaitos”. Laitoksen johtoa ja johtavia sisaria ei ole sisällytetty taulukkoon.

Indola	Aina	Ähtävä	10.501878	1911	diakonissa
Juslin	Sigrid	Helsingin kaupungin keuhkotautisten huoltola / Tammisaaren vankileirin sairaala	17.3.1894	1916	koesar (eronnut)
Juutilainen	Hilma	Pieksämäki	1.12.1884	1909	diakonissa
Juvelius	Ester	Pietarin suomalainen seurakunta / SPR	15.9.1876	1905	diakonissa
Järvenpää	Eva	Kurkijoki	5.9.1872	1896	diakonissa
Kallioniemi	Johanna	Jalasjärvi	8.9.1884	1908	diakonissa
Kanerva	Elli	Karjalohja	7.2.1887	1913	koesar diakonissa
Karhunen	Ada	Tammisaaren vankileirin sairaala	5.12.1892	1905	koesar (eronnut)
Karlsson	Signe	Tammisaari / Tammisaaren vankileirin sairaala	22.11.1890	1911	diakonissa
Karlsson	Gunhild	Raajarikkoisten lastenkoti	4.6.1892	1913	koesar
Keskiaho	Hilda	Lapinlahti	25.10.1887	1913	koesar
Kierimäki	Kaisa	Seinäjäki / tilapäinen kuumesairaala	1.5.1879	1898	diakonissa
Kjälström	Sylvia	Lähetystyo Kiinassa	23.2.1889	1909	diakonissa
Konttinen	Lydia	Sammatti / Kurkijoki	16.11.1885	1906	diakonissa
Koponen	Olga	Orivesi	28.3.1875	1902	diakonissa
Korhonen	Aino	Kurkijoki	14.7.0888	1908	diakonissa
Kuhmonen	Elin	Sahalahti / rintamalla	6.6.1880	1909	diakonissa
Könönen	Anna	Kokemäki	3.9.1880	1911	koesar
Lahti	Hanna	Forssa	21.9.1888	1910	diakonissa
Lahtinen	Adele	Kaukaan tehtaan sairaala	1.11.1886	1907	diakonissa
Laihoranta	Mandi	Mietoinen	6.6.1881	1909	diakonissa
Laipio	Alma	Espoon sairastupa	16.7.1875	1903	diakonissa
Lakka	Helmi	Vaasa	27.6.1893	1914	diakonissa
Laurila	Ester	Tenhola	10.8.1883	1908	diakonissa
Lehtola	Edla	Peräseinäjäki	3.7.1879	1913	koesar
Lehtola	Lydia	Jalasjärven sairaala	15.12.1882	1907	diakonissa
Lehtonen	Lydia	Rauma	24.1.1889	1913	koesar
Leino	Olga	Mynämäki	27.3.1879	1912	koesar
Leivo	Fanny	Helsingin kaupungin varattomain sairasten hoito	16.2.1888	1914	koesar
Lemponen	Mari	Vesilahti	31.3.1884	1906	diakonissa
Lepistö	Fanny	Uusikaupunki	20.501885	1911	koesar
Leskinen	Anna	Helsingin Kaupunkilähetys	7.12.1875	1895	diakonissa
Levänen	Lyyli	Sammatti	15.5.1891	1916	koesar
Lindell	Rachel	Pietarin ruotsalainen seurakunta	16.11.1877	1913	koesar
Lundmark	Alma	Helsingin kaupungin köyhäin hoito	25.8.1883	1906	diakonissa
Lundström	Aina	Vehmaa	14.3.1879	1905	diakonissa
Luukkonen	Saimi	Joroinen	24.7.1881	1907	diakonissa
Lyytikäinen	Olga	Helsingin kaupungin köyhäin hoito	20.3.1879	1899	diakonissa
Niemi	Hilja	Lempäälä / sotasairaala	7.9.1889	1916	koesar
Nordgren	Amanda	Oravainen	25.4.1888	1910	diakonissa
Norrlund	Ida	Turun Kaupunkilähetys	5.4.1872	1904	diakonissa
Orava	Alexandra	Kaukaan tehtaan sairaala	6.6.1891	1913	koesar
Paappanen	Ida Maria	Vöyri / rintamalla huhti-toukokuu	25.11.1881	1911	diakonissa
Paavola	Hulda	Turun kaupungin varattomain sairasten hoito	7.4.1881	1916	koesar
Pasila	Alma	Suomusjärvi	4.9.1889	1913	koesar
Pekkala	Ida	Helsingin kaupunkilähetys vastaanottokoti	14.3.1875	1899	diakonissa
Pettersson	Ines	Siuntio	14.11.1878	1907	diakonissa
Pihlajamäki	Emilia	Jurva	29.6.1884	1907	diakonissa
Pikkarainen	Eva	Kauhajoki / sotasairaala	17.3.1884	1912	koesar
Pirilä	Sanna	Spitaalitautisten turvakoti Orivedellä	11.8.1866	1901	diakonissa
Pollari	Liisa	Pusula	6.8.1883	1908	diakonissa

Pukari	Senobia	Jalasjärvi	23.4.1882	1908	diakonissa
Punnonen	Lydia	Hamina	21.4.1893	1914	koesisar
Päiviö	Hilda	Tampereen Kaupunkilähetys	4.3.1883	1915	koesisar
Päivähonka	Maria	Ujala	4.1.1887	1914	koesisar
Rantala	Aurora	Turun kaupungin keuhkotautisten huoltola	5.2.1881	1905	diakonissa
Raumann	Lydia	Fredriksbergin lastenseimi	28.3.1896	1916	koesisar
Rautanen	Senja	Helsingin Kaupunkilähetys	29.10.1892	1915	koesisar
Rautiainen	Rauha	Fredriksbergin lastenseimi	24.7.1888	1910	koesisar
Renfors	Anna	Helsingin kaupungin köyhäinhoito	20.1.1875	1898	diakonissa
Retulainen	Saimi	Helsingin Kaupunkilähetys	6.5.1893	1914	koesisar
Rissanen	Hilma	Luumäki	1.10.1888	1908	diakonissa
Roos	Linnea	Porvoon kaupunkilähetys	16.2.1882	1902	diakonissa
Rosenberg	Eda	Helsingin Kaupunkilähetys	5.1.1892	1915	koesisar
Rådman	Beata	Hiittinen	4.10.1886	1913	koesisar
Rönnbäck	Elin	Turun Kaupunkilähetys	8.1.1876	1906	diakonissa
Saarni	Valpuri	Kurkijoki / Elisenvaara	19.12.1876	1898	diakonissa
Salminen	Ida	Loimaan sairaala	4.11.1880	1901	diakonissa
Salo	Saima	Helsingin kaupungin varattomien sairasten hoito	24.12.1891	1911	koesisar
Saraja	Olga	Helsingin kaupungin köyhäinhoito	11.2.1864	1901	diakonissa
Sjöblom	Irene	Turun kaupungin keuhkotautisten huoltola	2.9.1884	1906	diakonissa
Sjölund-Troberg	Judith	Perttulan koulukoti / Hämeenlinnan kaupungin sairaala / SPR Hämeenlinna	22.9.1885	1909	diakonissa
Sjösten	Edith	Vaasa / rintamalla / Tammisaaren vankileirin sairaala / Parainen	15.12.1984	1906	diakonissa
Snickars	Helga	Helsingin kaupungin varattomien sairasten hoito / Inkoo	23.4.1893	1904	koesisar
Sohlman	Elin	Helsingin Kaupunkilähetys	28.2.1876	1903	diakonissa
Sommar	Ida	Vaasa	20.2.1871	1898	diakonissa
Sumelles	Maria	Helsingin kaupunkilähetys Ryttylän työsiirtola	15.3.1874	1900	diakonissa
Ståhlman	Rosa	Turun kaupungin varattomien sairasten hoito / Lahti	26.4.1885	1907	diakonissa
Svensson	Ester	Pellaksen lastenkoti	26.11.1883	1906	diakonissa
Tapaila	Maria	Punaisten Hämeenlinnan sairaala	6.12.1892	1916	koesisar (eronnut)
Teckenberg	Ida	Turun kaupungin varattomien sairasten hoito / SPR Turku	14.9.1869	1897	diakonissa
Tolonen	Maria	Messukylä / SPR Tampere	14.6.1880	1911	koesisar
Tolvanen	Anna	Spitaalitautisten turvakoti Orivedellä	22.11.1876	1896	diakonissa
Vaaranen	Hilja	Kymin tehtaat / SPR sotasairaala	8.6.1876	1909	diakonissa
Valtonen	Selma	Tampereen Kaupunkilähetys	19.12.1888	1911	koesisar
Vanamo	Olga	Punkalaidun	7.8.1890	1911	koesisar
Vapalahti	Amanda	Ujala	9.8.1894	1915	koesisar
Wennerström	Elsa	Helsingin Kaupunkilähetys / Kuopio	21.2.1885	1908	diakonissa
Westersund	Sofia	Vöyrin keuhkotautiparantola	15.3.1870	1907	diakonissa
Wikman	Rauha	Pohja	18.10.1891	1915	koesisar
von Bonsdorff	Naëmi	Viipurin kristillinen matkailijakoti	12.10.1873	1895	diakonissa
Vuorenkoski	Aino	Turun kaupungin varattomien sairasten hoito	6.12.1883	1914	koesisar

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

KÄYTETYT LYHENTEET:

KA = Kansallisarkisto
HDL = Helsingin Diakonissalaitos
HDL II = Helsingin Diakonissalaitoksen arkisto II
HDL III = Helsingin Diakonissalaitoksen arkisto III
LSA = Lina Snellmanin arkisto
SPR = Suomen Punainen Risti
AM = Aina Monthén
AP = Arthur Palmroth
AT = Anna Tensikkala
HM = Hanna Masalin
LS = Lina Snellman

LÄHTEET:

Kansallisarkisto:

Helsingin Diakonissalaitoksen arkisto II - Hallintoarkisto

Kirjeenvaihto:

Johtajien kirjeenvaihto

Seurakunnista saapuneet

Sisarilta saapuneet vuosikertomukset

Sisarluettelot

Helsingin Diakonissalaitoksen III arkisto - Henkilöarkisto

Lina Snellmanin arkisto:

Saapuneet kirjeet

Arthur Palmroth:

Kirjeenvaihto

Suomen Punaisen Ristin arkisto

H Kansalaissota

LEHDET:

Betania 1918–1919

SÄHKÖISET JA INTERNETLÄHTEET:

Yleisradio:

Yleisradio, Kulttuuricocktail: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/03/26/sota-mursi-myos-naisten-mielenrauhan>

Luettu 29.3.1918

Suomen sotasurmat 1914–1922 –tietokanta:

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>

Luettu 25.3.2016

Ennen ja nyt - Historian tietosanomat:

Keravuori, Kirsi 2015: ”’Rakkat poikaiset’ Simon ja Wilhelmina Janssonin perhekirjeet egodokumentteina (1858–1887)”. Lectio praecursoria 12.9.2015

<http://www.ennenjanyt.net/2015/09/kirsi-keravuori-rakkat-poikaiset-simon-ja-wilhelmina-janssonin-perhekirjeet-egodokumentteina-1858-1887-lectio-praecursoria-12-9-2015/>

Luettu 29.2.2016.

VIDEOLÄHTEET:

Dragsvik 1918 - kauhujen leiri. Ohjaus: Matts Dummel. Vidi-Press Oy, Suomi 2010.

KIRJALLISUUS:

Annola, Johanna 2011: *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija – köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Antikainen, Marjo-Riitta 2006: *Suuri sisarpiiri – NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1075, Hämeenlinna.

Böckerman, Johanna 2012: *Nuorten naisten parhaaksi - Naiskuvan määrittäminen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen julkaisuissa 1900-luvun alusta vuoteen 1930.* Pro gradu – tutkielma, Suomen historia, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Erkamo, Pentti 1969: *Vuosisata Diakoniaa Viipurissa ja Lahdessa – Viipurin – Lahden Diakonissalaitos 1869-1969.* Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.

Hoppu Tuomas & Haapala Pertti (toim.) 2013: *Sisällissodan pikkujättiläinen.* WSOY, Porvoo.

Hoppu, Tuomas 2013: ”Helmikuun rintamataistelut”, ”Taistelevat osapuolet ja johtajat”, ”Valkoisten voitto” teoksessa Huhta & Haapala et. al. *Sisällissodan pikkujättiläinen.* WSOY, Porvoo.

Tikka, Marko 2013: ”Punainen ja valkoinen terrori” teoksessa Huhta & Haapala et. al. *Sisällissodan pikkujättiläinen.* WSOY, Porvoo.

Haapala, Pertti 2009: ”Kun kansankirkko hajosi” teoksessa Huhta et. al. *Sisällissota 1918 ja kirkko.* Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212, Helsinki.

Huhta, Ilkka 2010: *Papit sisällissodassa 1918.* Kirjapaja, Helsinki.

Huhta, Ilkka 2009: ”Kirkko ja 1918” teoksessa Huhta et. al. *Sisällissota 1918 ja kirkko.* Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212, Helsinki.

Huhta, Ilkka (toim.) 2009: *Sisällissota 1918 ja kirkko.* Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212, Helsinki.

Hurskainen, Eeva 1992: *Sisar Linan tyttäret.* Gummerus Kirjapaino oy, Jyväskylä.

- Huttunen, Niko 2009: ”Paavalin esivaltaopetus sisällissodan tulkinnoissa” teoksessa Huhta et. al. *Sisällissota 1918 ja kirkko*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212, Helsinki.
- Hytönen, Kirsi-Maria 2007: ”Me kaikki täällä voimme hyvin” - Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä. Pro gradu –tutkielma, Suomen historia. Historian laitos, Turun yliopisto.
- Jalovaara, Ville 2015: *Älä jätä ihmistä yksin – HelsinkiMissio 130 vuotta*. Kirjapaja Oy, Helsinki.
- Jokipii, Ilkka 2015: ”Elämää Helsingin vankileireillä” teoksessa Jarmo Nieminen et. al. *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa – sotaturmat 1917–1918*. Gummerus kustannus oy, Bosnia ja Herzegovina.
- Jämbäck, Eija 2010: *Kirkko arkivaatteissa - diakoniatyö Lahdessa 1909–1999*. Lahden seurakuntayhtymä, Tampere.
- Kaarninen, Mervi 2013: ”Sotaorvot” teoksessa Hoppu Tuomas & Haapala Pertti (toim.) 2013: *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Porvoo.
- Kaarninen, Mervi 2009: ”Kirkko, lapset ja sisällissota” teoksessa Huhta et. al. *Sisällissota 1918 ja kirkko*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212, Helsinki.
- Kaarninen, Mervi 2008: *Punaorvot 1918*. Minerva Kustannus Oy, Hämeenlinna.
- Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus Kirja, Tampere.
- Kansanaho, Erkki 1964: *Suomen Kirkon Sisälähetysseuran historia Sortavalan aika 1905–1944*. Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.
- Kansanaho, Erkki 1967: *Sata vuotta kristillistä palvelutyötä – Helsingin Diakonissalaitos 1867–1967*. WSOY, Porvoo.
- Keskisarja, Teemu 2013: *Viipuri 1918*. Siltala, Helsinki.
- Kirves, Jenni 2015: ”Punaisen pahan unen ja lahtarien laukausten loppu – sisällissodan henkiset jäljet Helsingissä” teoksessa Jarmo Nieminen et. al. *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa – sotaturmat 1917–1918*. Gummerus kustannus oy, Bosnia ja Herzegovina.
- Kivimäki, Ville 2013: *Murtuneet mielet – taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY, Helsinki.
- Kuusela, Kari: ”Itämeren divisioona” teoksessa Jarmo Nieminen et. al. *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa – sotaturmat 1917–1918*. Gummerus kustannus oy, Bosnia ja Herzegovina.
- Latva-Äijö, Annika 2004: *Lotta Svärdin synty – järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Lintunen, Tiina 2013: ”Naiset sodassa” teoksessa Hoppu Tuomas & Haapala Pertti (toim.) 2013: *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Porvoo.

- Leskelä-Kärki, Maarit & Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi 2011: *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Saarijärvi.
- Nieminen, Jarmo (toim.) 2015: *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa – sotaurmat 1917–1918*. Gummerus kustannus oy, Bosnia ja Herzegovina.
- Malkavaara, Mikko 2015: *Diakonia ja diakonivirka*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 26, Kirkkohallitus, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 2009: ”Kirkko, naiset ja sisällissota” teoksessa Huhta et. al. *Sisällissota 1918 ja kirkko*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 2002: *Synti ja siveys – naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Murtorinne, Eino 1995: *Suomen kirkon historia 4*. WSOY, Porvoo.
- Mustakallio, Hannu 2009: ”Kirkon johto, pappispoliitikot ja herätysliikkeet” teoksessa Huhta et. al. *Sisällissota 1918 ja kirkko*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212, Helsinki.
- Mäkelä, Pentti 2007: *Vuosien 1917–19 kulkutaudit, espanjantauti ja vankileirikatastrofi – Historiallisepidemiologinen näkökulma Suomen väestön korkeaan tautikuolleisuuteen. Suomen sotaurmat 1914–22 -projekti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 16/2007*.
- Nyström, Samu 2015: ”’Kaupunki ilmaan? Helsinki Helvettiin? Näinkö sitä vain mennää’ -Helsinkiläiset taistelujen jaloissa” teoksessa Jarmo Nieminen et. al. *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa – sotaurmat 1917–1918*. Gummerus kustannus oy, GPS Group Bosnia ja Herzegovina.
- Paaskoski, Jyrki 2014–2015: *Helsingin Diakonissalaitoksen 150-vuotishistoria*. Luvut ”I Diakonissalaitos Helsinkiin, II Diakoniatyön nousu, III Uusille aloille” ja ”V Saranakohdassa” Käsikirjoitus. Tutkimus julkaistaan vuonna 2017.
- Pirttilahti, Tuukka 2015: ”Ylivoimainen tehtävä ”parhaillekin”: Vankileirien järjestäminen Helsingissä 1918” teoksessa Jarmo Nieminen et. al. *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa – sotaurmat 1917–1918*. Gummerus kustannus oy, Bosnia ja Herzegovina.
- Paavilainen, Marko 2016: *Murhatut veljet - Valter, William ja Ivar Thomén elämä ja kuolema*. Siltala, Tallinna.
- Pelanne, Marja 1998: ”Tarmon kaappaus – höyryjäänmurtaja Tarmo vuoden 1918 sodassa”, vuosikirja *Nautica Fennica 1998*. Museovirasto & Suomen merihistoriallinen yhdistys, Vammala.
- Pekkalainen, Tuulikki 2009: ”Punavankien kasvattajat” teoksessa Ilkka Huhta et. al. *Sisällissota 1918 ja kirkko*, Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212, Helsinki.
- Pekkalainen, Tuulikki 2014: *Lapset sodassa 1918*. Tammi, Helsinki.
- Pekkalainen, Tuulikki & Rustanius, Seppo 2011: *Punavankileirit – Suomalainen murhenäytelmä*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Probost, Pirkko (toim.) 2002: *Elämää sisarkodissa*. Helsingin Diakonissalaitoksen museon julkaisu.

Rinne, Heimo 2006: *Ihanteena vapaaehtoisuus – diakoniatyö Porvoon hiippakunnan seurakunnissa, erityisesti Iitin ja Tampereen rovastikunnissa vuosina 1897–1923*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

Rosén, Gunnar 2002: *Sata sodan ja rauhan vuotta – Suomen Punainen Risti 1877–1977*. 2. uusittu painos, Karisto oy:n kirjapaino, Hämeenlinna.

Siltala, Juha 2009: *Sisällissodan psykohistoria*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Tepora, Tuomas 2015: *Sodan henki – kaunis ja ruma talvisota*. WSOY, Helsinki.

Tornioja-Latola, Jaana 2011: ”Sisarelta sisarille – Elvi Sinervon jatkosodan aikaiset kirjeet vankilasta Sylvi-Kyllikki Kilvelle ja Aira Sinervolle” teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen et. al. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Vappula, Kari 2009: *Rientäkää, älkää pysähtykö – Laitosdiakoniaa 70 vuotta Viipurissa ja 70 vuotta Lahdessa*. Lahden Diakoniasäätiö, Forssa.